

T.C.

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YENİÇAĞ ANA BİLİM DALI

Nejla DAĞDELEN

XV. YÜZYIL'DAN XVIII. YÜZYIL'A KADAR OSMANLI DEVLETİ'NİN

ORTODOKS POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK

AĞRI-2018

29/ 06 /2018

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “XV. Yüzyıl’dan XVIII. Yüzyıl’a Kadar Osmanlı Devleti’nin Ortodoks Politikası” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Δ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Δ Tezimin .....yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

29/ 06 /2018

Nejla DAĞDELEN

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK danışmanlığında, Nijla DİNDELEN tarafından hazırlanan bu çalışma 29/06/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Dr. Öğr. Üyesi Selçuk DEĞİRCİ Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Yakup KARATAS

İmza:

Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK

İmza:

Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Selçuk DEĞİRCİ

İmza:

Jüri Üyesi : .....

İmza: .....

Jüri Üyesi : .....

İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun.../.../201...tarih ve .... / . . . . . nolu kararı ile onaylanmıştır.

.../.../.....

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	vii
ÖN SÖZ	viii
GİRİŞ	1
A. Araştırma Hakkında Genel Bilgi	1
B. Konunun Amacı, Seçimi ve Sınırları	1
C. Metodoloji ve Kaynaklar	2

BİRİNCİ BÖLÜM

HRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU VE ORTODOKSLUK MEZHEBİ'NİN TARİHİ GELİŞİMİ

1.1 Hristiyanlığın Doğuşu ve Resmi Din Haline Gelmesi	4
1.1.1. İlk Konsil; İznik Konsili (MS 325).....	5
1.2. Doğu-Batı Kiliselerinin Çatışması ve Doğu Kilisesi'nin Ekümeniklik İddiası. 6	
1.2.1. Efes Konsili (MS 431)	8
1.3. Roma ve İstanbul Kiliseleri'nin Ayrılması	8
1.4. İki Kiliseyi Birleştirme Çabaları	11
1.5. Katolik ve Ortodoks Mezhepleri Arasındaki İhtilâf Konuları.....	13
1.6. Rum Ortodoks Kilisesi	14

İKİNCİ BÖLÜM

XV. YY'DA OSMANLI DEVLETİ'NİN ORTODOKSLARI HİMAYESİ

2.1. XIV. Yüzyılda Ortodokslar ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun Vaziyeti	18
2.2. İstanbul'un Fethi.....	19
2.3. Gennadios ile Sultan II. Mehmed'in Görüşmesi	23
2.4. Fatih Sultan Mehmed'in Patrikhaneyi İhyası ve Patrikhaneye Tanınan Haklar	28
2.5. 1453 İstanbul Ahidnâmesi.....	31
2.6. Fatih Sultan Mehmed'in Ekümeniklik İddialarını Destekleyici Çalışmaları ..	34

2.7. Fatih Sultan Mehmed'in Hristiyanlığa Karşı Tutumu.....	38
2.8. Osmanlı Devleti'nde Patrik Seçimleri ve Atamalar	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVI. YY'DA ORTODOKSLARIN DURUMU

3.1. Fatih Sultan Mehmed Sonrası Ortodoks Kilisesi'ne Karşı Hükümdârların Tutumu	49
3.2. Kanunî Sultan Süleyman Dönemi: Reform, Martin Luther ve Protestanlık ...	53
3.3. Osmanlı Devleti'nin Protestanlık'a Yaklaşımı.....	55
3.4. Sultan II. Selim Dönemi: Sakız Adasındaki Ortodoksların Durumu	59
3.5. Sultan II. Selim ve Kıbrıs Ortodoks Kilisesi.....	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XVII. YY'DAN XVIII. YY'LA RUM ORTODOKS KİLİSESİ VE FAALİYETLERİ

4.1. Osmanlı Devleti'nin Millet Sisteminde Ortodokslar.....	64
4.2. Ortodoks Patrikhanesi ve Megalo İdea	74
4.3. Patrikhaneye Tahsis Edilen Yerler	77
4.4. Ortodoks Rumlarına Ait Eğitim Kurumları.....	78
4.5. Osmanlı Devleti Topraklarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri	82
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA	93
EKLER	125
ÖZGEÇMİŞ	162

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

XV. YÜZYIL'DAN XVIII. YÜZYIL'A KADAR OSMANLI DEVLETİ'NİN ORTODOKS POLİTİKASI

Nejla DAĞDELEN

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK

2018, 173 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Yakup KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Emrah İSTEK

Osmanlı Devleti farklı etnik kökenleri ve farklı inançlara sahip toplulukları bir arada tutabilmiş, bunların huzuru için çeşitli devlet politikaları geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu Millet Sistemi ile gayrimüslimler için çağdaş devletlerde dahi bulunmayan bir hoşgörü ortamı yaratmıştır. Osmanlı Devleti İstanbul'un fethiyle İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'nin koruyuculuğunu da üstlenmiş, Bizans'ın Roma Kilisesi'ne karşı kışkırttığı ve onlara tepki olarak oluşturduğu Ortodoks mezhebinin de koruyucusu haline gelmiştir. Kendi bünyesindeki milletlere belli ekonomik yükümlülükler karşılığında din, dil, eğitim ve özel hukuk alanlarında özerklik tanımış ve böylece kendi topraklarında birlik ve beraberliği devam ettirebilmiştir.

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin klâsik dönemde Ortodoks politikasını çeşitli yönleri ile ele alırken XV. ve XVIII. yüzyıl arasında meydana gelen Ortodoks merkezli pek çok durumu da kapsar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Ortodoksluk, Reform, Millet Sistemi, Gayrimüslimler.

ABSTRACT

XV. CENTURY XVIII. ORTODOX POLICY OF THE OTTOMAN STATE UP TO CENTURY

Nejla DAĞDELEN

MASTER THESIS

Thesis Advisor: Assistant Professor Emrah İSTEK

2018, 173 page

Jury: Associate Professor Yakup KARATAŞ

Assistant Professor Selçuk DEMİR

Assistant Professor Emrah İSTEK

The Ottoman State has kept together ethnic origins and communities with different beliefs, and has developed various state policies for peace of mind. With the Millet System that the Ottoman State created, it created an environment of tolerance that is not even in the states contemporary with itself. The Ottoman State took over the protection of the Fener Greek Patriarchate in Istanbul by the conquest of Istanbul and became the protector of the Orthodox mezhebin, which provoked Byzantium against the Roman Church and formed in reaction to them. The nations in their own countries have provided autonomy in the fields of religion, language, education and private law for a certain amount of tax, and thus they have been able to provide unity and solidarity in their own land. This study is aimed at giving information about the influence of the Reform in the Ottoman State as well as the orthodox politics.

Key Words: Orthodoxy, Reform, Nation System, Non-Muslims.

KISALTMALAR

bk.	: bakınız
BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
G.Ş.S	: Galata Şeriye Sicilleri
MS	: Milattan Sonra
S	: Sayı
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
Ter.	: Tercüman
vs.	: ve saire
Yay.	: Yayınları
yy.	: yüzyıl

ÖN SÖZ

Roma İmparatorluğu, MS. 325 yılında İznik'te bir konsül toplamıştır. Konsülde Antakya, Roma ve İskenderiye Kiliselerine "Ekümenik" unvan verilerek resmi bir hüviyet kazandırılmıştır. İstanbul Kilisesi'nin Ekümenik sayılmaması Bizans ve Roma kilisesi arasında yıllarca süren çatışmalara sebep olmuştur. Roma kilisesi kendi gücünü pekiştirmek için birkaç kez İstanbul'daki patrikhane ile birleşme girişimlerinde bulunmuşsa da temelde yatan siyasi sebepler buna engel olmuştur. Osmanlı Devleti tehlikesine karşı 1452'de birleşme çabaları sonuç vermiş küçük bir ayınle iki kilisenin birleştiği duyurulmuştur. İstanbul'un fethi ile bu birleşme kesinliğe ulaşmadığı gibi Fatih Sultan Mehmed'in patrikhaneyi yeniden ayağa kaldırıp yeni patrik ataması da bu birleşme olayına son vermiştir.

Fatih Sultan Mehmed fetih sonrası İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'ni Bizans'ta dahi görülmeyen bir törenle faaliyete geçirmiş, yeni patriği vezirlik rütbesine denk tutmuş ve hatta direk padişahla muhatap kılınmasını sağlamıştır.. Hristiyan halka sadece Fatih Sultan Mehmed döneminde imtiyazlar verilmekle kalmamış, Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566), Sultan II. Selim (1566-1574) ve Sultan I. Ahmet (1603-1617) dönemlerinde de yayınlanan fermanlarla kilise yapıları korunmuş Ortodoks halkın güvenliği sağlanmıştır.

Sultan IV. Mehmed (1648-1687) dönemine kadar patrikler el üstünde tutulup onlara birçok özel imkânlar sağlandı. Öyle ki patrikhane kendi cemaatinin vergisini toplayabildiği gibi onları yargılama vb. birçok adlî işlevi de yerine getirebiliyordu. Sultan IV. Mehmed dönemi ile beraber bu ayrıcalıkların bir kısmı geri alınıp patrikler padişahla değil, sadrazamla muhattap kılındı.

Avrupa'yı sarsan Reform Hareketi sonrasında Katolik Kilisesi kendi içinde yeniden yapılanma yoluna girmiştir. Ortodoks Kilisesi Türklerin himayesinde olduğu ve Türk coğrafyasındaki Katoliklerinde Roma'dakine benzer bir dini istismara maruz kalmadıkları için kilise içerisinde yeni yapılanmalar gerçekleşmedi. Osmanlı Devleti toprakları içerisindeki kiliselerin güç mücadelelerine de tanık olmuştur. Fener Patrikhanesi, Fatih Sultan Mehmed'in kendi patriklerini Ortodoksların şefi ilan ettiği için bütün Ortodoks kiliselerinin de onlara bağlı olması gerektiğini savunmuştur.

Fransız İhtilâlinde Balkan nüfuzu etkilenmiş, kiliselerin faaliyetleriyle de Osmanlı Devleti'ne karşı ayrılık hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu fikirlerin ortaya atılmasında en büyük katkı Fener Rum Patrikhanesi'nin olmuştur. Patrikhanenin kendisine bağlı kiliseleri el altından kışkırtması ve Megalo İdea (Büyük düşünce) fikrini yaygınlaştıran bir kurum olması Osmanlı Devleti'ne büyük zarar vermiştir.

Bu çalışma Osmanlı-Ortodoks koruyuculuğunun bütün yönlerini ele almayı amaçladığından bulunabilen kaynakların hiçbiri gözardı edilmeden incelenmiş, kronolojik bir sıra gözetilerek olaylar ve şahıslar objektif olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu tez yazımının her aşamasında büyük bir sabır gösteren, tez yazımı boyunca bilgi ve tecrübesiyle yol gösterici olan, benden desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Emrah İstek'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez aşamalarının tümünde her daim yanımda olan sevgili Ebru Dağdelen'e sonsuz teşekkürler.

Ağrı, Haziran 2018

Nejla DAĞDELEN

GİRİŞ

A. Araştırma Hakkında Genel Bilgi

İstanbul'un fethi (1453) hem Avrupa hem de Osmanlı Devleti için bir dönüm noktasıdır. Avrupa'nın bir türlü uzlaşmadığı fakat koruyuculuğunu da eksik etmediği Doğu Roma (Bizans)'nın yıkılması ve topraklarının Osmanlı Devleti'ne geçmesi Avrupa'yı tedirgin etmiştir. Zayıf kontrol altında tutulan Bizans'a karşı büyümekte olan bir Türk devleti ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu durum güç dengesinin de değiştiğinin habercisidir. Söz konusu hâkimiyet ve güç mücadelesi olunca kullanılan argümanlar da farklılık gösterebilmektedir. Sadece ordu ve diplomasinin kullanılması yeterli gelmemiş olacak ki devletler birbirlerine karşı din, mezhep gibi farklı durumları da koz olarak kullanmaktan geri kalmamışlardır.

Osmanlı millet sistemi ile ilgili bugüne kadar yapılan araştırmaların çoğu böyle bir sistemin sadece Osmanlı Devleti'ne has olduğu görüşündedir. Benimsediği din İslâmiyet iken başka bir dinin veya mezhebin de koruyuculuğunu üstlenen nadir bir devlettir. Roma için yıllardır sorun teşkil eden Ortodoks Kilisesi, eski ihtişamını kaybetmiş haldeyken Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ile tekrargüç kazanmış, eskisinden daha görkemli bir hale kavuşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin gayesi bu durumu siyasî ve diplomatik hayatta Avrupa'ya karşı koz olarak kullanmaktır. Lakin niyet edilen ile gerçekleşen olaylar arasında bir hayli farklılık vardır. Bu çalışma ile görülecektir ki bu sadece işin düşünce boyutuyla sınırlı kalmış, Papalığı tedirgin etmekten öteye gidememiştir. Osmanlı Devleti'nin himayesi altına giren Ortodoksluk mezhebini yakından tanımak, bu mezheple beraber meydana gelen olayların seyrine bakmak meselenin özünü oluşturmaktadır.

B. Konunun Amacı, Seçimi ve Sınırları

Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethi ile Ortodoks milletini himaye etmekle kalmamış, Ortodoks Kilisesi'nin de koruyucusu durumuna gelmiştir. Osmanlı Devleti ilk kez Avrupa'da büyük spekülâsyonlara yol açmış bir mezhebin meydana getirdiği kilisenin koruyuculuğunu üstlenmiş, her iki kilisenin inandırıcılığını sağlama adına ortaya attıkları iddialarla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti bu durumu kendi lehine kullanmaktan da geri kalmamıştır. Bunun yanı sıra farklı etnik

grupların himayesi, zamanla kendisine karşı gizlice yürütülen misyonerlik faaliyetlerine yol açmıştır. Bu faaliyetler Osmanlı Devleti'nin hem çöküşünü hızlandırmış hem de kendi bünyesi altındaki milletlerin birer birer isyan ederek, kendi bağımsızlıklarını ilan etme sebeplerinden birini oluşturmuştur.

Bu konu üzerinde yapılan çalışmaların çoğu Osmanlı Devleti'nin son dönemleri üzerinedir. Böyle önemli bir koruyuculuğun nasıl bir yol izlediği, ne tür aşamalardan geçtiği konusunda bir araştırma yapılmaması, bu mevzuyu çalışılması için cazip hale getirmiştir. Dört asırdan fazla süren bu koruyuculuğu anlatmak şüphesiz ki bu çalışma için fazla olacaktır. Bu sebepten dolayı mezkûr konu için XV. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki dönemler ele alınıp bu yüzyıllar arasında meydana gelen hadiseler incelenecektir. Bu tez çalışması, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un fethinden sonra himayesine aldığı Ortodokslara ve Ortodoks Kilisesi'ne yaklaşımını, Osmanlı Devleti bünyesindeki Ortodoks milletinin devlete doğrudan ya da dolaylı etkisini, Avrupa'nın bu meseleye bakışını anlama ve anlatmaya çalışma amacındadır. Olayların sadece dini boyutu ile ilgilenilmeyip, siyasi ve sosyal boyutu üzerinde de durulacaktır. Bu çalışmada; Ortodoksluğa değinildikten sonra Osmanlı Devleti'nin Ortodoksları koruyuculuğu, Osmanlı Devleti millet sistemindeki yeri, Avrupa'nın buna yaklaşımı, Reform'un etkisi gibi başlıklar altında konu etraflıca ele alınacaktır.

C. Metodoloji ve Kaynaklar

Çalışmanın oluşturulmasında öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden faydalanıldı. Fakat konu ile ilgili yeterli bilgi bulunamadığından sadece burada bulunan Kilise, Mühimme Defterleri ve sicillerden yararlanılmıştır. Kanunnâmeler esas belge niteliği taşıdığından detaylı bir şekilde taranmıştır. Bu tez çalışması, 15. ve 18. yüzyılları arasındaki dönemi kapsadığı için bu zaman dilimi içerisinde yaşamış ve bizzat olaylara tanıklık etmiş olan ana kaynaklar (Tursun Bey, Aşıkpaşazâde, Peçuylu İbrahim Efendi, Naima, Katip Çelebi, Hezarfen Hüseyin Efendi vb. eserlerden) esas alınarak konu anlaşılır bir zemine oturtuldu. Yine aynı dönemlerle çağdaş olan yabancı kaynaklar (Seyahatnâmeler) ve yardımcı kaynaklar da incelenerek konu zenginleştirildi.

Konunun sınıflandırılması neticesinde ortaya dört bölüm çıkarıldı. Birinci bölüm, Hristiyanlığı ve Ortodoksluğu tanımaya yönelik olduğu için bu kısmı daha iyi anlatan

yardımcı kaynaklar seçildi. Özellikle Şinasi Gündüz'ün "*Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*", Suat Yıldırım "*Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*", Ali Erbaş "*Hristiyanlıkta İbadet*", Kürşat Demirci "*Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodokluğun Teolojisi*", Bekir Zakir Çoban "*Geçmişten Günümüze Papalık*", Halim Işık "*Papalık Tarihi*" adlı eserler birinci bölümün oluşumuna katkı sağladı. İkinci bölümde, XV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Ortodoksları Himayesi üzerine olunca Ahmet Akgündüz "*Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*", Feridun Emecen "*Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*", Abdullah Demir "*İlk İmparator Fatih Sultan Mehmed*", Yaşar Yücel-Ali Sevim "*Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*", İlber Ortaylı "*Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*" gibi birçok kitaptan yararlanıldı.

Üçüncü bölüm, XVI. yüzyılda "Ortodoksların Durumu" başlığı altında Ortodokslara tanınan imtiyazlardan ve onların genel durumundan söz ettiği için konuyla ilgili olan Ali Güler "*Osmanlı'dan Cumhuriyete Azınlıklar*", Samim Akgönül "*Türkiye Rumları*", Nurdan Türker "*Vatanım Yok Memleketim Var (İstanbul Rumları)*", Hans Pfeffermann "*Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*", Carter Lindberg "*Avrupa'da Reform Tarihi*", Ali Erbaş "*Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*" adlı kaynaklardan yararlanıldı. İkinci ve üçüncü bölüm bu çalışmanın özünü oluşturduğu ve büyük önem arz ettiği için yardımcı ve yabancı kaynaklardan olabildiğince yararlanma yoluna gidildi. Son bölümde ise çalışmanın zaman aralığını aşmadan olayların nasıl neticelendiğine dair bilgiler verildi. M. Süreyya Şahin "*Türkiye'deki Patrikhaneler*", Aytunç Altındal "*Türkiye ve Ortodokslar*", Muzaffer Özekin "*Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik mi?*", M. Süreyya Şahin "*Fener Patrikhanesi ve Türkiye*" gibi eserler bu bölüm için yol gösterici kaynaklar oldu. Elbette çalışma sadece bu kaynaklarla sınırlı kalmadı daha birçok yazılı eser ve akademik çalışmadan yararlanılarak bu çalışma son görünümüne kavuşturuldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

HRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU VE ORTODOKSLUK MEZHEBİ'NİN TARİHİ GELİŞİMİ

1.1 Hristiyanlığın Doğuşu ve Resmi Din Haline Gelmesi

Hız. İsa'nın¹ tebliğleri ile başlayan Hristiyanlık², onun zamanında değil, havarilerinden Petrus³ ve Pavlus'un⁴ faaliyetleriyle yayılmıştır.⁵ Hız. İsa'nın havarilerini toplaması, İncili öğretmek için onları görevlendirmesi, kalabalıklara vaaz vermesi ile başlamış olan kilise⁶ yapılanması Pavlus döneminde belli bir temele oturtulmuştur.⁷ Kudüs'teki kilisenin kurucusu Petrus kabul edilirken, daha sonra Roma'da kurulacak kilisenin kurucuları Pavlus ve Petrus olarak kabul edilmiştir.⁸

¹Hız. İsa ile ilgili verilen bilgiler kesin olmamakla beraber, Roma İmparatorluğu'na bağlı Filistin bölgesinde dünyaya geldiği söylenmektedir. Detaylı bilgi için bk. Günay Tümer, *Hristiyanlıkta ve İslamda Hız. Meryem*, TDV Yay., Ankara 1997, s. 12.

²M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", *DİA*, C. 12, TDV Yay., İstanbul 1995, s. 342.

³**Petrus:** Aslen Celile'dir. Daha sonra Antakyalı'ya gelmiştir. Hız. İsa ile Celile Gölü kıyısında, kardeşi Andreas'la balıkçılık yaparken tanışmıştır. Petrus, İsa ile ilk kez kardeşi Andreas vasıtasıyla karşılaşan Simon'un bu karşılaşmada edindiği isimdir. İsa, Simun'un adını değiştirerek ona "kaya" anlamına gelen Petrus adını takmış ve kilisesini bu kaya üzerine koyacağını söylemiştir. bk. Muammer Ulutürk, "Katolik Hristiyanlığına Göre İsa'nın Halefi İlk Papa Simun Petrus", *Marife Dergisi*, S. 6, 2006, s. 145-167.

⁴**Pavlus:** Soylu bir Yahudi ailesinden gelmektedir. Anne ve babasından dolayı Roma vatandaşlığı ayrıcalığına sahiptir. Bir Hahamken, Hız. İsa'nın kendisine görüldüğünü iddia etmiş, bu olaydan sonra Hristiyanlığa geçmiştir. Hristiyan öğretilerini Yahudi öğretilerine uydurarak, Hristiyan dinini gerçek yapısından uzaklaştırmıştır. Hristiyanlık dininin öğretilerini değiştiren Pavlus'un yolundan giden Hristiyanlar, Hız. İsa'nın tabiatı ile ilgili mevzularda bile kendi görüşlerine göre hareket etmiş, konuyu Hız. İsa'yı tanılaştırmaya kadar vardırırmıştır. Günümüzde yaşayan Hristiyanların çoğunluğu Pavlus'un geleneğini devam ettirmektedirler. bk. Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., (3. Baskı), Ankara 1997, s. 268; Annamari Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yay., İstanbul 1999, s. 243. Hristiyanlık için yaptığı misyonerlik faaliyetleri önemlidir. bk. Şinasi Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004, s. 58-64-69; Bernard Lewis, *Ortadoğu*, (Çev. Selen Y. Kölay), Arkadaş Yay., Ankara 2014, s.43; Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, (Çev. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2011, s. 223. Havarilerce toplanan Kudüs Konsili (MS 47) sonrasında Pavlus Hristiyanları ve Petrus Hristiyanları denen iki grup ortaya çıkmasına neden olmuştur. bk. Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", *A.Ü.İ.F Dergisi*, XXVII/126, Ankara 1985, s. 124; Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *AÜİF Dergisi*, 41/1, Ankara 2000, s. 310-311; Albert Houtin, "Court Historie du Christianisme (Hristiyanlığın Kısa Tarihi)", (Çev. Abdurrahman Küçük), s. 442; K. Bihlmeyer- H.Tuchle, *I. ve IV. Yüzyılda Hristiyanlık, Roma İmparatorluğunda Tek Tanrıçılığın Zaferi*, (Çev. Antun Önal), Güler Matbaası, İstanbul 1972, s.20-23.

⁵Ali Ekber Türkoğlu, "Geçmişten Günümüze Antakya'da Hristiyanlık", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006, s. 14.

⁶**Kilise** kelimesi; Yunanca olup "Ekklesia" kelimesinden gelmektedir. Hristiyan cemaatinin toplantısı manasına gelmektedir. bk. Ekrem Sarıkcıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Yay., Isparta 2002, s. 354.

⁷Albert Houtin, "Court Historie du Christianisme (Hristiyanlığın Kısa Tarihi)", s. 442.

⁸Halim Işık, *Papalık Tarihi*, Ozan Yay., İstanbul 2006, s. 38.

Hristiyanlık, II. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'dan Roma'ya büyük bir coğrafyaya yayılma imkânı bulmuştur.⁹ Yayıldığı alanın büyük çoğunluğunun Roma İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kalması, 2. ve 3. yüzyıllarda Hristiyanların *gnostik*¹⁰ inançlara savaş açmasına neden olmuştur.¹¹ Hristiyanların Roma İmparatorluğu'nda kabul görmeleri Constantine (309-337)'in başa geçmesiyle mümkün olmuştur.¹² Constantine zamanında imparatorluk Doğu ve Batı olmak üzere iki idarî bölgeye ayrılmıştır. Batı bölgesi Constantine'in idaresi altında olmuştur. Constantine'in 313 yılında yayınladığı “*Milano Fermanı*”¹³ ile Hristiyanların varlığı resmîyet kazanmıştır.¹⁴ Bu tarih itibarıyla Roma bir Hristiyan İmparatorluğu'na dönüşmüştür.¹⁵

1.1.1. İlk Konsil; İznik Konsili (MS 325)

Hristiyanlık yayıldıkça farklı görüşler ortaya atılmakla beraber, gün geçtikçe cemaatler kendi görüşleri doğrultusunda İncillere sahip olmuşlardır. Bu İncillerle beraber Hristiyan cemaatleri artmış, farklı görüşlere sahip kiliseler ortaya çıkmıştır.¹⁶ İskenderiye'de Pisikopos¹⁷ olan Arius'un “*Tanrılaştırılan İsa*” düşüncesini reddedip onun aslında “*Tanrı tarafından yaratılan bir kul*” olduğu görüşleri Hristiyan dünyasında tartışmalara yol açmış, bu fikir neticesinde Ariuşçuluk mezhebi

⁹Orhan Seyfi Yüçetürk, “Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, İzmir 1983, s. 412; Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, s. 311; Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, (Çev. Suat Yıldırım), T Yay., İzmir 1981, s. 82.

¹⁰**Gnostisizm:** Yahudi, Hristiyan ve pagan kaynaklı düalist bir dinî harekettir. Tanrı, alem, insan ve bunların birbiriyle olan ilişkilerini kendine has kutsal ezoterik (gizli) bilgi doktrinine dayalı olarak açıklayan dinî, felsefi gelenek. bk. Andrew Walls, “Gnostisizm”, *The New Bible Dictionary*, (Ed. J. D. Douglas), London 1962, s. 473-478.

¹¹Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan Yay., İstanbul 2014, s. 40.

¹²Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 45; Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Işık Yay., (2. Baskı), İstanbul 2011, s. 105.

¹³Din ve vicdan hürriyeti gibi geniş ayrıcalıkların yer aldığı bu ferman sadece Constantine'e dayandırılrsa da o zamanın Doğu İmparatoru olan Licinius'un da imzasını taşımaktadır. bk. Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, (Çev. Galip Üstün), İletişim Yay., İstanbul 2005, s. 21-23.

¹⁴Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, s. 311; Orhan Seyfi Yüçetürk, “Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar”, s. 412; Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 141; Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, I, (Çev. Nihal Önal-Beslan Cankat), Meydan Yay., İstanbul (t.y.), s.199; Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, s. 104.

¹⁵Arthur Goldschmidt Jr.-Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Aydemir Güler), Doruk Yay., İstanbul 2011, s. 38.

¹⁶Mehmet Çelik, *Resmî İnciller: Kaynakları, Yazarları ve Hristiyan Literatürlerindeki Yeri*, Erzurum 1981, s. 19.

¹⁷**Pisikopos:** Yunanca *Episkops*, “gözeten, nezâret eden”. Papazlığın en yüksek derecesine ulaşan ve bir bölgenin rûhânî idaresiyle görevlendirilen kilise adamı.

doğmuştur. İmparatorluğun içine kadar yayılan bu görüş Hristiyanlar arasında ilk aykırı fikirlerin tohumu niteliğinde olmuştur.¹⁸ İmparator Constantine Hristiyan dünyasında yeniden birliği sağlama ve görüş ayrılıklarına son verme amacıyla İznik'te bir konsil¹⁹ toplama kararı almıştır.²⁰ Hristiyanlık tarihinin dönüm noktası olan 325 yılı İznik Konsili²¹ ilk Genel Konsil olarak kabul görmüştür.²² Büyük tartışmaların yaşandığı İznik Konsili'nde Arius'un görüşleri reddedilmiş, Hz. İsa yine Tanrı ile denk tutulmuş ve Arius aforoz edilmiştir.²³ Konsil'in dikkat çekici kararı İskenderiye ve Antakya'dan sonra Roma Kilisesi'nin de metropoliten statüde sayılması olmuştur. Bu kiliselerin üstün kabul edilmesi bundan sonra yüzyıllarca sürecek tartışmaları da meydana getirmiştir.²⁴

1.2. Doğu-Batı Kiliselerinin Çatışması ve Doğu Kilisesi'nin Ekümeniklik İddiası

Ekümenik, Yunanca *Oikos* (ev, barınak), *Oikouman* (üzerinde insan yaşayan yer) manasına gelmektedir.²⁵ Ekümen, Hristiyanlığın yaşadığı toprakları ve kilisenin "evrensel", "dünya çapında", "cihanşümul" oluşunu belirtmek için kullanılmıştır. Ekümeniklik, genellikle evrensellik manasında kullanılmış olup²⁶ Ortodoks dünyası açısından, dünyadaki tüm Ortodoksların dinî önderliğini (ruhani liderliğini) ve Ortodoks Kiliseleri arasında birinciliği ifade etmiştir.²⁷ Hristiyanlıktaki "oecumenicus" terimi İslâmî söylemdeki "Medine" (uygar yerleşim birimi) terimi

¹⁸Tahir Aşırov, "İbn Hazm'a Göre Hristiyan Mezhepleri", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 3, Eylül-Aralık 2009, s. 106-107.

¹⁹**Konsil:** Kiliselerin temsilcileri olan ruhbanların katıldığı, dinî sorunların konuşulup tartışıldığı ve kararların alındığı büyük toplantılar (din bilginleri kurulu toplantısı). Konsiller Ekümenik (dünya çapında) ve mahallî olmak üzere ikiye ayrılır. bk. Ömer Faruk Harman, "Konsil", *DİA*, C. 26, TDV Yay., Ankara 2002, s. 175-178.

²⁰Türkoğlu, "Geçmişten Günümüze Antakya'da Hristiyanlık", s. 3; Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", s. 312; Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 47.

²¹İznik Konsili ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Alparslan Yalduz, "Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 2, Bursa 2003, s. 257-296.

²²Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", s. 312; Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 47.

²³Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1989, s. 120-121; Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, s. 287-288.

²⁴Münir Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Andaç Yay., Ankara 2005, s. 45.

²⁵Muzaffer Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, İrfan Yay., İstanbul 2010, s. 11.

²⁶"Ekümenik", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. 7, İnterpress Yay., İstanbul 1986, s. 3591; Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 269.

²⁷Yorgo Benlisoy- Elçin Macar, *Fener Rum Patrikhanesi*, Ayraç Yay., Ankara 1996, s. 153.

gibi bir anlam da taşır.²⁸ Ekümenik²⁹ kavramı ilk kez 325'te İznik Konsil'inde ortaya atılmıştır.³⁰ Ekümenik sıfatını taşıyan kiliseler Antakya, İskenderiye ve Roma olarak belirlenmiştir. Bunlar dışındaki bütün kiliseler bu büyük kiliselere bağlı kılınarak, bunlara Ekümeniklik hakkı tanınmamıştır. Ekümenik kiliseler kendilerine bağlı bölgelere metropolit atama hakkına sahip oldukları gibi yine onları azletme gibi yetkilere de sahip olmuştur. Bu kiliseler “*Havariler (Apostolik Kökenli)*” tarafından kurulduğu için bunlar Ekümenik sayılmış, Constantinopolis Kilisesi Ereğli Metropolitliği'ne bağlı bir psikoposluk olarak bırakılmıştır.³¹ Apostolik olmayışı nedeni ile İstanbul Kilisesi ikinci plana atılırken diğer üç kilisenin güçlenmesi imparatorluk için farklı durumların da ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.³² İmparator Theodisius dinî, hem siyasi otoritesinin altına almak hem de İstanbul Kilisesi'ni Ereğli Metropolitliği'nden kurtarıp Ekümenik Kiliseler seviyesine çıkartmak amacıyla 381 yılında İstanbul'da Ekümenik bir konsil toplamıştır.³³

Theodisius'un istediği gibi İstanbul Kilisesi de Ekümenik kiliseler seviyesine çıkarılmıştır. Buna karşı Papa Damasus, İstanbul Kilisesi'nin Apostolik olmayışını vurgulayıp Papalık makamının Havari Petrus ve Pavlus'a dayandığını belirterek İstanbul'un Roma'yla kıyaslanamayacağını altını çizmiştir.³⁴ Pavlus'un kendisini Hz. İsa ile eşdeğer tutmasıyla başlayan Hristiyanlığın değişimi, Papa Damasus'un bu atağıyla, papalık makamının kendine farklı bir imaj çizdiğini ve zamanla bağlı olduğu İmparatorluk'tan kurtulmak için çaba sarf edeceğini de göstermiştir.

---

²⁸Muzaffer Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 11.

²⁹**Ekümenik** kelimesi; Konsillere evrensellik anlamı katmak için kullanılmış olsa da, daha sonraları İstanbul Patrikleri için bütün Hristiyanları kapsayan bir otoriteyi temsil eden bir sıfat olarak nitelendirilecektir.

³⁰Emruhan Yalçın, “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, (Güz, 2012), s. 482.

³¹Mehmet Çelik, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri (Kuruluşundan X. YY. Kadar)*, (2. Baskı), Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s. 15-20.

³²Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 51.

³³Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, s. 286-287; Eroğlu, “Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, s. 312; Emruhan Yalçın, “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekleri”, s. 483.

³⁴Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 51-52.

1.2.1. Efes Konsili (MS 431)

Theodosius'un MS 395 yılında İmparatorluğu iki oğlu arasında paylaşımından sonra Batı'da hüküm süren Honorius döneminde Batı için işler gittikçe kötüleşmiştir. Doğu'yu güçlü tutmak için Constantinopolis'teki patriklik³⁵ öne çıkarılmaya çalışılmıştır.³⁶ İstanbul Konsili'ndeki kararlar Hristiyan dünyasında tartışmaları daha da alevlendirmiş, İstanbul'daki patrik diğer patrikler tarafından tanınmamıştır. İmparator Theodosius hem bu tartışmalara son vermek için hem de kendi ilan ettiği patriğin kabulü için Efes'te Ekümenik bir konsilin toplanmasına karar verdi. MS 431 yılında toplanan konsilin neticesinde İznik Konsili'nin kararları tekrar kabul edildiği gibi İstanbul'daki patrik aforoz edilerek buranın, Pisikoposluk olduğunun altı çizilmiştir.³⁷ Böylece Roma yine üstün gelmiştir.

1.3. Roma ve İstanbul Kiliseleri'nin Ayrılması

Constantine MS 300 yılında Konstantinopol (İstanbul)'u kurarak³⁸ burayı Doğu Roma İmparatorluğu'nun merkezi ilan etmiştir.³⁹ Theodosius döneminde (MS 379-395) ise Hristiyanlık imparatorluğun resmi dini olarak kabul edilmiş⁴⁰ ve böylece Roma Kilisesi resmi bir hüviyet kazanmıştır.⁴¹ Batı Roma İmparatorluğu'nun başkentinde bulunan Roma Kilisesi ile Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Constantinopolis Kilisesi arasında 4. yüzyılın sonuna kadarki süreçte gözle görülür hiçbir farklılık olmamıştır.⁴² Papalık makamına I. Leo (440-461)'nin geçmesiyle, papalık makamı kurumsallaştırılmış, papa ile papalık kavramı birbirinden ayrılarak papanın yanılmazlığı ilkesi benimsenmiştir. Böylece Roma Kilisesi kendini bütün kiliselerden üstün tutmuş bütün Pisikoposlukları kendi idaresi altına almıştır.⁴³ Roma Kilisesi, papa atama ve azletme gibi birçok yönden Doğu Roma'ya bağlı iken

³⁵**Patrik:** Büyük ve önemli şehirlerin kendi kendini idare etme hakkına sahip kiliselerin ruhani liderleridir. bk. Mahmut Aydın, "Patrik", *DİA*, C. 34, TDV Yay., İstanbul 1995, s. 188-189.

³⁶Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 53; Emruhan Yalçın, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekleri", s. 483.

³⁷Mehmet Çelik, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri (Kuruluşundan X. YY. Kadar)*, s. 27-28.

³⁸Ali Ahmetbeyoğlu, "Avrupa Hunları", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, (Ed. Osman Karatay- Serkan Acar), Kitabevi, İstanbul 2015, s. 118.

³⁹M. Süreyya Şahin, *Türkiye'deki Patrikhaneler*, İlke Yay., İstanbul 2003, s. 13.

⁴⁰Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, s. 105.

⁴¹Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 51.

⁴²Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, XXVII/126, Ankara 1985, s. 126.

⁴³Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 57-58.

bölgedeki halk ile kurulan güçlü iletişime güvenerek böyle bir hamlede bulunmuştur.⁴⁴ Hristiyan dünyasındaki ayrılıkları ortadan kaldırmak amacıyla toplanan konsiller, toplanma amaçlarının aksine aldıkları kararlarla ayrılık fikirlerinin daha belirgin düzeye ulaşmasına neden olmuşlardır.⁴⁵ Ariusçuluk fikri I. İznik Konsili ve İstanbul Konsili ile bertaraf edilmeye çalışılmış, bu fikrin etkisi geçmeden Nesturilik⁴⁶ fikri gündeme gelmiştir. Efes Konsili ile Nesturilik ve Nestorius'un görüşleri reddedilmiş, Meryem'in şahsı üzerine yapılan tartışmalar Meryem'in "Tanrı Anası" unvanını almasıyla son bulmuştur.⁴⁷

Hristiyan dünyasını Roma, İskenderiye, Antakya, Kudüs ve İstanbul Kiliseleri temsil eden kurumlardır. XI. yüzyıldan önce bu kiliselerin her bir yöneticisi patrik unvanına sahipti ve her biri papa olarak anılmaktaydı. VII. Gregory devrinde papalık Roma'ya tahsis edilmiş, MS 445 yılında Roma'daki papa bütün Hristiyan dünyasının temsilcisi olduğunu ilan etmiştir.⁴⁸ Böylece papa Hristiyan dünyasının hem ruhani hem de cismani temsilcisi halini almıştır.⁴⁹ İmparator Marcian görünürdeki inanç farklılıklarından kaynaklanan tartışmalara son vermek esasen de İmparatorluğun gücünü pekiştirmek adına MS. 451'de Kadıköy'de kendi başkanlığında Ekümenik bir konsil toplanmasını sağlamıştır.⁵⁰ Bu konsil kararları orada bulunan Antakya ve İskenderiye patriklerine zorla kabul ettirilmiş, kendi kiliseleri tarafından bu kararlar yok sayıldığı gibi bu kararı imzalayan patrikler ihanetle suçlanmışlardır.⁵¹ Sonuç

---

⁴⁴Christopher Dawson, *Batı'nın Oluşumu*, (Çev. Dinç Tayanç), Dergah Yay., İstanbul 1997, s. 49-50. Bu dönemde kilise aktif şekilde halka yardım eden dini bir kurumdur. bk. Julia M.H. Smith, *Roma'dan Sonra Avrupa*, (Çev. Ahmet Fethi), Alfa Yay., İstanbul 2015, s. 296.

⁴⁵M. Ebu Zehra, *Hristiyanlık Üzerine Konferanslar*, Fikir Yay., İstanbul 1978, s. 225; A. Arslan Aydın, *İslam Hristiyan Diyalogu ve İslâm'ın Zaferi*, Kültür Basım Yayın Birliği Yay., İstanbul 1991, s. 158.

⁴⁶**Nesturilik:** Antakya Patriği Nestorius tarafından ortaya atılan görüştür. Hz. İsa'yı iki yönüyle temayüz etmiştir. Bunlardan biri beşeri, diğeri ise ilâhîdir. Yani Hz. İsa başlı başına Tanrı veya Tanrı'nın oğlu değil, Hz. Meryem'in oğludur. Tanrı, vücut, ilim ve hayat sıfatlarını içinde barındıran tek bir varlık; Hz. İsa hem ilâh hem de insandır. bk. Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yay., Ankara 1997, s. 74.

⁴⁷Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, İlahiyat Fakültesi Yay., Konya 1991, s. 17.

⁴⁸Orhan Seyfi Yücedürk, "Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar", s. 413.

⁴⁹Oliver Clement, "Ortodoksluk", *Din Fenomeni*, (Çev. Mehmet Aydın), Din Bilimleri Yay., Konya 1992, s. 204.

⁵⁰Emruhan Yalçın, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekleri", s. 483; A. Hikmet Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", s. 313; Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, s. 288.

⁵¹Mehmet Çelik, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri (Kuruluşundan X. Yy. Kadar)*, s. 20-25.

olarak Asya, Pontus ve Trakya İstanbul'un dini egemenliği altına girmiş, barbar⁵² diyarlarda Pisikoposluk kurma hakkını da elde etmişlerdir. Bunun anlamı Patrikhanenin sadece İmparatorluk topraklarıyla sınırlı kalmayacağını, diğer bağımsız kiliselerinde yetki alanına girmeyecek şekilde, geniş bir alana yayılabileceğini göstermiştir.⁵³

Doğu Roma İmparatorluğu Ekümenik sıfatını ancak V. yüzyılın sonlarına doğru kullanabilmiştir.⁵⁴ Dönemin güçlü İmparatorluğu Bizans'ın başkentinin İstanbul oluşu ve papaların da Bizans'a bağlı olması Roma'nın tepkisiz kalmasına neden olmuştur. Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları İslâmiyet ile zayıflatılmış, Batı Roma ise kiliseler arası başlayan dinî çatışmalarla ayakta duramayacak hale gelmiştir. Batı Roma diğer kavimlerin istilasını sonucu 476 yılında yıkılmıştır.⁵⁵ Batı Roma'nın yıkılmasıyla Roma papaların idaresine kalmıştır. Bizans İtalya'daki haklarından vazgeçmek istemese de burası artık fiilen Gotların idaresi altında görünmüştür. İtalya, Frankların yerleşmesi ve daha sonra Gotları yenen Ostragotlar'a ev sahipliği yapsa da burada değişmeyen düşünce Papa'nın yeri olmuştur.⁵⁶

IV. asırda başlayan iki kilise arasındaki bölünme IX. yüzyılda kopma noktasına gelmiş, X. yüzyılda ilişkiler karşılıklı olarak kesilmiş, 1054'te kesin olarak ayrılmışlardır.⁵⁷ Bizans Kilisesi Ortodoks (gerçek imanı muhafaza eden) adını alırken, Roma Kilisesi de Katolik (birlik içinde evrensellik) adını almıştır.⁵⁸ Zamanla görülmüştür ki temelde inanç farklılıkları için çıktığı düşünülen ayrılıklar bu sebepten değil daha çok siyasi alanda ve diğer milletler üzerinde etkin bir güce sahip olmak maksadını taşımıştır.

---

⁵²Papalık Hristiyanlıkla tanışmamış kavimleri barbar olarak nitelendirmektedir.

⁵³Emruhan Yalçın, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekleri", s. 484; Yorgo Benlisoy- Elçin Macar, *Fener Rum Patrikhanesi*, s. 22.

⁵⁴Emruhan Yalçın, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekleri", s. 485.

⁵⁵Albert Houtin, "Court Historie du Christianisme (Hristiyanlığın Kısa Tarihi)", s. 451.

⁵⁶B. Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 60.

⁵⁷Joseph L. Hromadka, "Doğu Ortodoksluğu", (Çev. Günay Tümer), *A.Ü.İ.F. Dergisi*, C. 1, S. 1, Ankara 1969, s. 243; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996, s. 10; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1981, s. 312; Herbert G. Wells, *Kısa Dünya Tarihi*, (Çev. Ziya İhsan), Varlık Yay., İstanbul 1972, s. 198.

⁵⁸Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", s. 128.

1.4. İki Kiliseyi Birleştirme Çabaları

Hristiyan dünyasının gündeminde sadece dini mücadeleler değil, siyasi problemler de yer almıştır. Sicilya'nın Normandlar tarafından işgal edilmesi iki tarafın da çıkarlarını zedeleyince birleşme zemini aranmıştır. Roma, hem İstanbul ile ilişkileri düzeltme hem de aradaki dini ve siyasi anlaşmazlıkları çözmek maksadıyla buraya bir heyet göndermiştir.⁵⁹ İki tarafı da ilgilendiren bu konuya Bizans olumlu tepki vermiş, heyeti kabul etmiştir. Papa IX. Leo tarafından 1054 yılında İstanbul'a gönderilen Kardinal Umberto başkanlığındaki heyet İstanbul Patriği tarafından kabul edilmiştir. Patriklik şahsına gereken saygının gösterilmemesi üzerine Patrik, Umberto'yu huzuruna kabul etmemiştir. Bunun üzerine Umberto, 15 Temmuz 1054'te Patrik ve diğer din adamlarını aforoz ettiğini belirten bir belgeyi Ayasofya'ya bırakıp İstanbul'dan ayrılmıştır.⁶⁰

İki kilise arasındaki mücadelenin temelinde Hristiyan dünyasının liderliğini kime ait olacağı düşüncesi yatmıştır. Görünürde patrik ile papa arasında sürse de bu mücadele daha çok Papa ile İmparatorluk arasında olmuştur. Her iki taraf birbirine boyun eğmemek için mücadele vermiştir.⁶¹ İki kiliseyi birleştirme çabaları bu olaydan sonra da devam etmiştir. Birleşme amacıyla ilk Konsil toplanmıştır. 1098'de toplanan Bori Konsili'nde Kutsal Ruh konusundaki tartışmalar çözülemeyince konsil sona ermiştir.⁶² Bundan sonra yaşanan gelişmeler iki kilise arasındaki uçurumu daha da belirgin kılmıştır. 1204 yılında Mısır'a gitme amacı taşıyan Haçlı Ordusu,⁶³ amacından saparak, İstanbul'a yönelmiş ve orada yaşayan Hristiyanlara aradaki inanç farklılığından dolayı büyük zulümler yapmışlardır. Buradaki kutsal mekânlara zarar verilmiş, ikonlar⁶⁴ kırılarak, din adamları asılmıştır. Şehir yağmalandıktan

---

⁵⁹A. Hikmet Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", s. 317- 318.

⁶⁰B. Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 91; Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, TDV Yay. , Ankara 1995, s. 26; A. Hikmet Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", s. 318.

⁶¹Georg Ostrogorky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1981,s. 310-312; Lemerle, *Bizans Tarihi*, s. 101-102.

⁶²Kürşat Demirci, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2005, s. 22.

⁶³Haçlı ve Ortodokslar arasındaki bağlantıyı daha iyi anlayabilmek için bk. Aydın Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler", *Bellekten*, C. 77, TTK Yay., S. 279, (Ağustos 2013), s. 365-402.

⁶⁴İkonlar, Bizans için önemlidir. Öyle ki zamanla İkonoklazm denilen bir olgunun oluşumuna sebebiyet vermiştir. bk. Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri (610-847)*, TTK Yay., Ankara 2015, s. 146-160.

sonra, buraya bir Latin Patrikliği de kurulmuştur.⁶⁵ 1261 yılında Bizans İmparatorluğu İstanbul'u geri alarak, Bizans'ı yeniden kurmuştur.⁶⁶ Böylelikle 57 yıl aradan sonra Bizanslılar İstanbul'u Latinlerden geri alabilmişlerdir.⁶⁷

Birleşme maksatlı 1098 Bor, 1215 Laterno, 1234 İznik, 1274 Lyon, 1438-1439 Ferrera ve Florensa Konsilleri toplanmıştır.⁶⁸ Lyon Konsili'nde Patrik XI. Ioannis'in anlaşmaya varması İstanbul'da tepkiyle karşılanmış, sonuç olarak Patrik istifa etmek zorunda kalmıştır. Bizans topraklarının Türkler tarafından tehdit edilmesi ve İstanbul'u koruyamayacak olması 1438-1439 Ferrera ve Florensa Konsilleri'nin düzenlenmesini zaruri kılmıştır. Bizans Ekümenik iddialarından vazgeçmiş, Papa'nın üstünlüğünü kabul ettiğini belirten "Union" adlı metni 5 Temmuz 1439'da⁶⁹ imzalamıştır. 1444'te Haçlılar Varna'da yenilince bu anlaşma geçersiz sayılmıştır.⁷⁰

Bizans'ın Ekümenik iddiaları yaşanan olaylara bağlı olarak değişmekte olup, zor durumda kaldığı dönemlerde bu iddiadan kolayca vazgeçebilmiştir. Bizans için Osmanlı Devleti büyük bir tehlike arz edince, Bizans İmparatoru 1451'de Papa V. Nikola'ya elçi gönderecek ve "Union" un tekrar ilan edilmesini istemiştir. Papalık elçisi Kardinal İzidor 12 Aralık 1452'de İstanbul'a varmıştır. Onun başkanlığında Ayasofya'da Vatikan usulü bir ayin düzenlenmiştir. Kuşatmaya beş ay kala Bizans Ekümenik iddialarının tümünden vazgeçmiştir.⁷¹ Şehir 29 Mayıs 1453'te⁷² düşünce, bu birleşme de başarıya ulaşamamıştır. Bu konsilin Roma açısından önemine bakılırsa, Ermeni, Habeş, Kıpti, Marunî ve bazı Yakubi kiliselerini kendi tarafına çekmeyi başarmıştır.⁷³ 1001 yıldır iki kilise arasında Ekümenik kelimesi yüzünden

---

⁶⁵A. Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", s. 318; Muzaffer Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 13.

⁶⁶Aytunç Altındal, *Türkiye ve Ortodokslar*, Alfa Basım Yay., İstanbul 2010, s. 40; Paul Magdalino, *Bir Dinin ve İmparatorluğun Başkenti Olarak Konstantinopolis*, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul 2012, s. 86.

⁶⁷M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 28.

⁶⁸Aytunç Altındal, *Türkiye ve Ortodokslar*, s. 13; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 28.

⁶⁹Bu birleşmenin ayrıntıları için bk. Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, s. 487.

⁷⁰Muzaffer Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 14; A. Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", s. 319.

⁷¹Muzaffer Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 14-15.

⁷²Seyfi Kenan, "Osmanlı Dünyası Üzerine Muhtasar Tanıtımlar-Değerlendirilmeler", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 42, 2013, s. 442.

⁷³Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi: İznik'ten II. Vatikan'a*, (Çev. Mehmet Aydın), TTK Yay., Ankara 1990, s. 58.

çıkan tartışmalar,⁷⁴ Hristiyan dünyasını oyalayıp durmaktan başka bir işe yaramamıştır.

1.5. Katolik ve Ortodoks Mezhepleri Arasındaki İhtilâf Konuları

- İki kilise arasındaki ilk ihtilâf inanç mevzusundan kaynaklanmıştır. Katolik Kilisesi için Teslis⁷⁵=Baba-Oğul-Ruh'ül Kuds'ten oluşmaktadır.⁷⁶ Bu formüle dayanarak, Kutsal Ruh'un hem Baba hem de Oğul'dan ileri geldiğini öne sürmüşlerdir.⁷⁷ Ortodoks Kilisesi buna karşı çıkarak, Kutsal Ruh'un Oğul vasıtasıyla Baba'dan geldiği düşüncesini savunmuştur.⁷⁸ Bu düşünceyi desteklemek için 1. ve 2. İstanbul Konsil kararlarını öne sürmüşlerdir.⁷⁹
- İkinci olarak, Hz. İsa'nın yaradılış meselesidir. Katolik Kilisesi, Tanrı'nın Hz. İsa'nın bedeninde zuhur ettiği ve ölümü onun bedeninde tattığı görüşündedir.⁸⁰ Bu görüşle Hz. İsa tanrılaştırılmıştır.⁸¹ Ortodoks Kilisesi de Hz. İsa'nın ilâhi ve beşerî tabiatını kabul etmenin yanı sıra Hz. İsa'yı Tanrı-Adam olarak nitelendirir.⁸² Fakat Katoliklerdeki gibi Hz. İsa daha fazla Tanrılaştırılmamıştır.
- Diğer bir ihtilaf konusu ise, dinî liderlik üzerinedir. Katolik Kilisesi varlığını Havarî Pavlus ve Petrus'a dayandırdığı için Hristiyan dünyasına liderlik etme hakkının kendisine ait olduğunu ileri sürmüştür.⁸³ Ortodoks Kilisesi ise sadece Constantinopolis'teki patrikliğin bu yetkiye sahip olduğu görüşünü savunmuştur.⁸⁴

⁷⁴Muzaffer Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 15.

⁷⁵Teslis için bk. Mehmet Aydın, "Hristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hristiyan İ'tizalleri", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, C. 5, Ankara 1982, s. 141-156.

⁷⁶Giusuppe Descuffi, "Hristiyanlık", *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, C. 2, Gelişim Yay., İzmir 1955, s. 204.

⁷⁷Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, s. 191; Felicien Challaya, *Dinler Tarihi*, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yay., İstanbul 1998, s. 204; Kürşat Demirci, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, s. 6.

⁷⁸O. Seyfi Yüçetürk, "Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar", s. 415; Albert Houtin, "*Court Historie du Christianisme (Hristiyanlığın Kısa Tarihi)*", s. 447.

⁷⁹Ebu Zehra, *Hristiyanlık Üzerine Konferanslar*, s. 272.

⁸⁰Ernest Renan, *İsa'nın Hayatı*, (Çev. Ziya İhsan), MEB Yay., Ankara 1964, s. 183-185; Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", s. 126.

⁸¹Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, s. 184-189.

⁸²Descuffi, "Hristiyanlık", *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, s. 204.

⁸³B. Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 51-52.

⁸⁴O. Seyfi Yüçetürk, "Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar", s. 416.

- Papanın yanılmazlığı meselesi de diğerk bir ihtilâf konusu olmuştur. Ortodoks Kilisesi bu düşünceyi kabul etmemiştir.⁸⁵ Roma Kilisesi ise ya Papa ya da Katolik Kilisesi veya Ekümenik Konseyi yanılmaz bir otoriteye sahip bulmuştur.⁸⁶
- Bir başka konu ise, İkonoklastik (İkon Kırıcılık).⁸⁷ İkonlara (mukaddes resim ve heykeller) tapmayı, Bizans İmparatoru III. Leo döneminde putperestlikle bir tutulmuş, heykeller kiliseden indirilmiştir.⁸⁸ Ortodokslar için İkonlar, Tanrıya ulaştıran araçlar olarak nitelendirilmektedir. Katolikler ise, Ortodoksların aksine ikonları sembolik unsurlar olarak kabul etmekte ancak Tanrıya ulaşmayı sağlayan bir araç olarak görmemektedir.⁸⁹

1.6. Rum Ortodoks Kilisesi

Ortodoks birleşik bir kelimedir. *Ortho* ve *Doxology* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.⁹⁰ Ortodoks kelimesi, Grekçe olup “doğru” (ortho) “kanaat” (doxa) anlamına gelir.⁹¹ Kelime anlamıyla düzgün, tam, doğru demektir.⁹² Bizans Patrikliği, Roma’ya karşı üstünlüğünü ve doğru yolda bulunduğunu belirtmek için bu adı almıştır.⁹³ Fener Rum Patrikhanesi çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bunlar; Rum Patrikhanesi, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi, Fener Patrikhanesi, İstanbul Rum Patrikhanesi, Fener Rum Patrikhanesi, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi.⁹⁴ İstanbul Kilisesi küçük bir Pisikoposluk iken Constantine’in İstanbul’u imparatorluğun başkenti yapması neticesinde Patrikliğe yükseltilmiştir.⁹⁵ İkinci yüzyılın ikinci

⁸⁵Mehmet Aydın, “Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, s. 128.

⁸⁶O. Seyfi Yüçetürk, “Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar”, s. 416.

⁸⁷**İkonoklastik** hakkında daha fazla bilgi için bk. Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, s. 276-277, Lemerle, *Bizans Tarihi*, s. 85-91; G. Ostrogorky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 142-166; Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, (Çev. Haluk Saman), Nokta Kitap, İstanbul 2006, s. 157- 198; Mehmet Çelik, *Bizans İmparatorluğu’nda Din Devlet İlişkileri*, Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s. 75-130.

⁸⁸M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 26; Kürşat Demirci, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, s. 57.

⁸⁹Kürşat Demirci, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, s. 9.

⁹⁰Aytunç Altındal, *Türkiye ve Ortodokslar*, s. 21.

⁹¹Kürşat Demirci, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, s. 2.

⁹²Aytunç Altındal, *Türkiye ve Ortodokslar*, s. 21.

⁹³G. Tümer-A. Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 300.

⁹⁴Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2001, s. 11.

⁹⁵Kürşat Demirci, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, s. 18.

yarısında, “*Büyük Kilise*” evrensel anlamına gelen Grekçe “*Katolik*” unvanını almıştır.⁹⁶

Ortodoksluk altın çağını Doğu Roma döneminde yaşamıştır.⁹⁷ Roma’daki kadar olmasa da Bizans Ortodoks Kiliseleri’nin de misyon faaliyetleri olmuştur. Ortodoksluk, 12. yüzyılda yapılan tercüme faaliyetleri ile Slavlar arasında yayılmıştır. Fakat coğrafya itibari ile çok yaygın olamamışlardır. Aynı durum Balkanlar için geçerli değildir. Yunanistan ve Bulgaristan kısımları ile Anadolu’nun Ege ve Doğu Karadeniz kıyıları Ortodoksluğun en kalabalık olduğu yerlerdir. Yine bu mezhepten olup ayrı grup teşkil eden Pavlakiler, önceleri Anadolu’da Toros Dağları üzerinde oturuyorlardı.⁹⁸ Bunlar dışında Anadolu’daki Türklere de Ortodoksluk mezhebine geçenler olmuştur.⁹⁹ Bunda Bizans Ortodoks Kiliseleri’nin Türk boyları arasında uyguladığı misyonerlik faaliyetlerinin etkisi büyüktür.¹⁰⁰ Bu Hristiyan Türkler, Bizans’tan sonra Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti döneminde de Hristiyan olarak kalmışlardır. Karaman Ortodoksları olarak bilinen bu topluluğun dili Türkçe olduğundan yapılan ayinler de Türkçe olmuştur. Dil farklılığı sebebiyle bunlar İstanbul Patrikliği’ne bağlı olmamışlardır.¹⁰¹

Ortodokslukta papazlar evlenebilirler.¹⁰² Pisikopos ise bekar olmalı ve manastırdan seçilmelidir.¹⁰³ Kilise hiyerarşisi ciddidir ve Ruhbanlık yaygındır. Bu hiyerarşi şu şekildedir; Patrik, matran, uskuff, kass sonra da daha az öneme sahip papazlar gelir. Bunların ortak idaresi ile kilise yönetilir.¹⁰⁴ Evharistiya¹⁰⁵ konusunda iki kilise arasında çok farklılık yoktur.¹⁰⁶ Evharistiya’da Katolikler mayasız ekmek,

⁹⁶Albert Houtin, “*Court Historie du Christianisme (Hristiyanlığın Kısa Tarihi)*”, s. 444.

⁹⁷Kürşat Demirci, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, s. 2-3.

⁹⁸Ercan Yavuz, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Müslüman Olmayan Halkın Hukûkî ve İctimâ’î Durumu (1300-1600)*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1972, s. 76.

⁹⁹Mehmet Aydın, “Türk Ortodoks Hristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesi’nin Kuruluşu”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 8, (Yaz, Konya 2009), s. 8; Yonca Anzerlioğlu, “Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 51, s. 171.

¹⁰⁰Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, s. 45.

¹⁰¹Nicolas de Nicolay, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğu’nda*, (Ed: Marie-Christine Gomez-Géraud, Stefanos Yerasimos), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 282.

¹⁰²A. Hikmet Eroğlu, “Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, s. 316.

¹⁰³Kürşat Demirci, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, s. 10.

¹⁰⁴Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, s. 257.

¹⁰⁵**Evharistiya**: Yunanca bir kelimedir. “Tanrı’ya şükür etme işi” anlamına gelir. Hz. İsa’nın son akşam yemeği anısına Hristiyanlarca kutlanan bir ayindir.

¹⁰⁶Ahmet Hikmet Eroğlu, “Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıklar”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, C. 39, S. 1, Ankara 1999, s. 440.

Ortodokslar mayalı ekmeğe kullanırlar.¹⁰⁷ Katoliklerden farklı olarak sadece yedi sakramenti kabul ederler.¹⁰⁸ Vaftiz önemlidir ve su serpmeye suretiyle yapılmaktadır. Hristiyanlığın aslı lideri olarak Hz. İsa'yı kabul eder ve Hz. İsa'nın bu yetkisini Pisikoposlar Meclisi'ne devrettiği inancını savunur.¹⁰⁹ Ortodoksluğun yapısı, yetki kaynağını yazılı kutsal metinlere dayandırılmasıyla şekillenmiştir. Papaların aksine hem kutsal metinlere hem de İmparatorların belirlediği yasalara karşı sorumluydular. Patrikler, aynı zamanda İmparatorların isteklerini kutsal metinlere uydurmak zorundaydı.¹¹⁰ Roma'nın aksine dinî temsil eden otorite değil, ülkeye egemen olan İmparatorun kararları geçerliydi.¹¹¹ Ortodoks Kilisesi diğer kiliselerin aksine ilk yedi Konsili kabul etmiştir.¹¹² Bu Konsiller 1. Konsil; İznik (325), 2. Konsil; İstanbul (381), 3. Konsil; Efes (431), 4. Konsil; Kadıköy (451), 5. Konsil; İstanbul (553), 6. Konsil; İstanbul (680-81), 7. Konsil; İznik (787).¹¹³ Bundan sonraki süreçte Katolik ve Ortodoks Kiliseleri birbirlerinin tanımadığı Konsiller¹¹⁴ toplamaya devam etmişlerdir.¹¹⁵

Birleşme amaçlı olarak 1098 Bor, 1215 Laterano, 1234 İznik, 1274 Lyon, 1438-1439 Ferrera ve Florensa Konsilleri toplanmıştır.¹¹⁶ Doğu Roma'nın yıkılması ve Ortodoks Kilisesi'nin Osmanlı Devleti himayesine geçmesiyle Patrikliğin nüfuzu azalmış,¹¹⁷ bunu fırsat bilen Moskova Patrikliği kendisini İstanbul Patrikliği'nin

---

¹⁰⁷Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", s. 316.

¹⁰⁸Ali Erbaş, *Hristiyanlık'ta İbadet, Ayışığı* Kitapları, İstanbul 2003, s. 82; K. Demirci, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, s. 7.

¹⁰⁹S. Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, s. 257.

¹¹⁰A. Altındal, *Türkiye ve Ortodokslar*, s. 23.

¹¹¹Halil Demircioğlu, "Roma, Bizans ve İustinianus", *Belleten*, TTK Yay., C. 27, S. 106, Nisan 1963, s. 160.

¹¹²E. Yalçın, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekleri", s. 481; Münir Yıldırım, "Tarihsel Süreç İçerisinde Ortodoks Hristiyanlıktaki Patriklikler", *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, (Temmuz- Aralık, 2003), s. 233; Ömer Faruk Harman, "Günümüzde Ortodoks Hristiyanlık", *Dinler Tarihi Araştırmaları*, III, Ankara 2002, s. 188-191.

¹¹³Emruhan Yalçın, *Atatürk Türkiye'sinde Ekümenik Ortodoks Patrikhanesi ve Bizans Projesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2008, s. 301; K. Demirci, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, s. 4.

¹¹⁴Katolik Kilisesi toplamda 21 Ekümenik Konsil toplamıştır. Bu Ekümenik Konsiller ile ilgili geniş bilgi için bk. Ahmet Hikmet Eroğlu, "Ökümenik Hareketin Ortaya Çıkışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları*, I, Ankara 1998, s. 223-236.

¹¹⁵Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 30-31.

¹¹⁶M. Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 13; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 28.

¹¹⁷S. Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, s. 256.

manevi varisi kabul etmiştir.¹¹⁸ 1453 yılında Rum Kilisesi yeniden ihya edilince, 1458 yılında Kiev, Letonya ve Aşağı Rusya Metropolitliklerini açarak yeniden etkin duruma geçmiştir.¹¹⁹ Ortodoksluk, Rusya’da birleştirici bir unsur olarak görülmüş olsa da Korkunç İvan ile başlayan Deli Petro ile sonuçlanan süreç içerisinde bağımsız olamadığı gibi devletin aracı olmaktan da kurtulamamıştır.¹²⁰ Ortodoksluk Bizans’la yükselişe geçtiği gibi kaderi de Bizans’la aynı olmuştur.¹²¹ Bizans surları arasına sıkışan mezhep asla Batıdaki gibi siyasi bir güce sahip olamamıştır. İstanbul’un fethi neticesinde Osmanlı Devleti’nin koruyuculuğuna geçmiş, bu devletin koruyuculuğu altında yaşamıştır. Ortodoks Kilisesi İstanbul, İskenderiye, Antakya, Kudüs Patrikleri ile Rus, Yugoslavya, Bulgar, Romen, Çekoslavakya, Polonya, Arnavutluk, Yunan, Kıbrıs ve Gürcü mahallî kiliselerini ihtiva eder ve Pisikoposların atamasını yapmakla yükümlüdür.¹²² Bugün Ortodoksluk mezhebinin 126 milyon mensubu bulunmaktadır.¹²³

---

¹¹⁸A. Altındal, *Türkiye ve Ortodokslar*, s. 42.

¹¹⁹M. Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik’i Ekümenik Mi?*, s. 42; K. Demirci, “Ortodoksluk”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 33, İstanbul 2007, s. 411.

¹²⁰Anar Somuncuoğlu, “Rus Ortodoks Kilisesi’nin Eski Sovyet Alanındaki Misyonu”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 2, (Yaz, 2004), s. 93.

¹²¹K. Demirci, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, s. 2-3.

¹²²S. Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, s. 256.

¹²³Jean Chevalier, “Din Fenomeni”, *Les Religions*, (Çev. Mehmet Aydın), Verviers (Belgique) 1974, s. 80.

İKİNCİ BÖLÜM

XV. YY'DA OSMANLI DEVLETİ'NİN ORTODOKSLARI HİMAYESİ

2.1. XIV. Yüzyılda Ortodokslar ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun Vaziyeti

Vatikan ile yaşanan dinî ve siyasî mücadelelerin yanısıra Selçukluların Anadolu'ya yaptığı akınlarla başlayan Türk fetihleri ve bunun sonrasında Türkmen beylerince burada kurulan beylikler Doğu Roma'nın hâkimiyet alanını daraltmış, imparatorluğu güçsüz kılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ilerlemeleri büyük bir korku yarattı, iki kiliseyi uğruna yıllardır mücadele verdikleri ilkelerini bir kenara bırakıp, birleşme zemini aramaya yöneltti.¹²⁴ Bizans Türk saldırılarına karşı İstanbul'u bir üs olarak kullanırken¹²⁵ İstanbul'a karşı yapılacak herhangi bir Türk tehlikesine karşı da Latin Kilisesi'nin desteğini almak istiyordu.¹²⁶ Papalık ise batıda olduğu gibi doğuda da etkin bir dinî güce kavuşmak gayesindeydi.¹²⁷

İmparator ilk iş olarak Roma'ya elçi göndererek yardım talep etti. Amaç, Papa'nın gücünü kullanarak Avrupa'da büyük bir ordu toplamak ve bu orduyu Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmaktır.¹²⁸ Papalık ise bu durumdan yararlanıp oradaki Ortodoksları Katolik yapmak ve iki kiliseyi birleştirme ümidindeydi.¹²⁹ Davet üzerine Papa'nın elçisi kardinal Isidoros İstanbul'a geldi, 12 Aralık 1452'de Ayasofya'da iki kilise tarafından ortak bir ayin yapıldı.¹³⁰ Papa IV. Eugene ile anlaşmaya varan İmparator'un birleşme kararı halk tarafından olumsuz karşılandı ve birleşme sonrası İmparator görevinden uzaklaştırıldı.¹³¹ Ortodoks halkın öfkesi o

---

¹²⁴Hikmet Yavuz Ercan, "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, Ankara 1967, s. 411; Abdullah Demir, *İlk İmparator Fatih Sultan Mehmed*, Ufuk Yay., İstanbul 2015, s. 57.

¹²⁵İsmet Miroğlu, "Fatih Devrinde Osmanlı İmparatorluğu", (Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 10, Çağ Yay., Konya 1994, s. 210.

¹²⁶Deno J. Geanakoplos, "The Council of Florence (1438-1439) And The Problem Of Union Between The Greek And Latin Churches", *Church History*, C. 4, No 4, Cambridge University Press 1955, s. 324-325.

¹²⁷Ahmet Türkan, "Osmanlı Papalık Arasındaki İlk Dostane İlişkiler ve Bunun Doğu Kiliseleri Açısından Önemi", *Journal of History Studies*, Volume 6 Issue 6, December 2014, s. 206.

¹²⁸Ahmet Şimşirgil, *Kayı*, 2, Timaş Yay., İstanbul 2016, s. 139-140.

¹²⁹Önder Bayır, "Çağ Açan Fetih İçin Yapılan Hazırlıklar", (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 325.

¹³⁰Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2015, s. 30; Demir, *İlk İmparator Fatih Sultan Mehmed*, s. 58.

¹³¹Doukas, *Bizans Tarihi*, (Çev. V.L. Mirmiroğlu), İstanbul Fethi Derneği, İstanbul 1956, s. 128; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 29.

kadar büyüktü ki sadece İmparator'u yerinden etmekle kalmadı. Öyle ki halkın çoğu, birleşmenin yapıldığı Ayasofya'ya ibadet maksadıyla da olsa gitmiyordu.¹³² Bir yandan yağmacı Latinler bir yandan Müslüman Türklerin tehditleri ile karşı karşıydılar. Onlar için, Latinlere ruhlarını satıp dinlerinden dönmektense Türklere teslim olmak daha akıllıcaydı.¹³³ Grandük Lukas Notaras¹³⁴,ın “İstanbul'da¹³⁵ kardinal şapkası görmek yerine sultan sarığını¹³⁶ görmek daha iyidir.”¹³⁷ sözü, Ortodoks halkın Katoliklerdense, Türklerin esaretinde yaşamayı daha cazip bulduklarının ifadesidir. Öte yandan 1438 yılında başlayan Floransa görüşmeleri Sultan II. Murad tarafından duyulmuş bir Haçlı ordusundan şüphelenen Osmanlı Devleti, Bizans'a elçi göndererek imparatorun izahat istemişlerdir. İmparator, Osmanlı Devleti'ne karşı herhangi bir harekette bulunulmadığına dair teminat vermiştir.¹³⁸

2.2. İstanbul'un Fethi

Roma İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olan İstanbul¹³⁹, “Bizans” ismi ile anılırken Konstantin'in burayı almasıyla “Konstantinopo”l¹⁴⁰ adını almıştır.¹⁴¹

¹³²Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, Timaş Yay., İstanbul 2012, s. 206-207.

¹³³A. Şimşirgil, *Kayı*, s. 140.

¹³⁴Bizans'ın son Başbakanı. Halk tarafından itibar gören bir şahsiyet olmanın dışında, birleşme karşıtı olmakla tanınır. Birleşme düşüncesine karşı söylediği “*Bu memlekette, Freng'in ekmeğindense Türk'ün sarığını ve kılıcını tercih ederiz.*” sözü zamanla değiştirilerek yukarıdaki halini almıştır.

¹³⁵Fetih öncesi İstanbul'un durumu için bk. Ekrem Hakkı Ayverdi, “Fatih”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 343; Feridun Dirimtekin, “Fetihden Evvel İstanbul”, *Fethin 511 İnci Yıldönümü Konferansları*, İstanbul 1964; s. 36. Demir, *İlk İmparator Fatih Sultan Mehmed*, s. 49-50.

¹³⁶Buradaki Türk sarığı ifadesi; o dönemde hakkın, doğruluğun, adaletin, din ve vicdan özgürlüğünün sembolü oluşundandır. bk. A. Demir, *İlk İmparator Fatih Sultan Mehmed*, s. 129-130.

¹³⁷Halil İnalçık, “II. Mehmed”, *DİA*, C. 28, TDV Yay., İstanbul 2003, s. 397; J. V. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, II, (Ed. Mustafa Güçlü), İlgü Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014, s. 541-542; A. Şimşirgil, *Kayı*, s. 140; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 29; Ülkü Bilgin, *Azınlık Hakları ve Türkiye*, Kitabevi Yay., İstanbul 2007, s. 33.

¹³⁸Halil İnalçık, “İstanbul Fethi'nin Yakın Sebepleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, Ankara 1953, s. 345.

¹³⁹İstanbul birçok yazar ve şair için güzelliğin sembolü olmuştur. 1204 yılındaki Haçlı Seferi'ne katılan şair Geoffroi de Villehardouin, Constantinopolis'e girişini şöyle anlatır: “*Konstantinopolis'i daha önce hiç görmeyenler, uzun kenti seyretti çünkü bütün yeryüzünde bu kadar zengin bir kent bulunabileceği akıllarının köşesinden geçmemiştir. Kenti çepeçevre saran o yüksek surlara ve zengin burçlara, insan kendi gözleriyle görmese bu kadar çok olduklarına asla inanmayacağı o zengin saraylara ve yüksek kiliselere ve tüm diğer kentleri geride bırakan bu kentin enine ve boyuna uzun uzun baktılar. Ve biliniz ki içlerinden, bu görüntü karşısında tüyleri diken diken olmayacak kadar yiğit kimse çıkmadı.*” bk. Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, (Çev. Ali Berktaş), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008, s. 37. Bizanslı tarihçi Prokopius İstanbul'u “*sudan bir çelenkle sarılıp sarmalanmış*” olarak niteler. bk. John Freely, *Saltanat Şehri İstanbul*, (Çev. Lale Eren), İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 21.

Osmanlı Devleti belgelerinde “*Be-makam-ı Konstantiniyye el mahmiyye*”¹⁴² olarak geçen İstanbul,¹⁴³ fetihten kısa bir süre sonra halk arasında İstanbul ismiyle anılmaya başlamıştır.¹⁴⁴ Avrupa için; İstanbul’un coğrafi konumu,^{145*} siyasi yapısı burayı önemli kılarken dinî açıdan bir önemi yoktur. Çünkü burası hiçbir havari tarafından ziyaret edilmemiştir.¹⁴⁶ Haçlı Seferleri’nin tertiplendiği yer oluşu İstanbul’u korumayı gerekli kılmıştır.¹⁴⁷ Ayrıca İstanbul’un hem kara hem de deniz ticaret yollarının üzerinde yer alması ekonomik açıdan da büyük önem arz ediyordu.¹⁴⁸ İstanbul’un iki denizle bağlantısının bulunması, Doğu ve Batı ticaretinde etkin olmasını sağlıyordu.¹⁴⁹ Katolikler için İstanbul, Konstantin’in burayı kurması neticesinde Bizans İmparatorluğu’yla beraber doğmuş ve 1453 yılındaki fetihle beraber sona ermiştir.¹⁵⁰

İstanbul, Osmanlı Devleti için de büyük anlam ifade etmektedir. Osmanlı Devleti için İstanbul’u önemli ve bu fethi gerekli kılan sebepler oldukça fazladır. İstanbul fethinin Papalık, Osmanlı Devleti, İslâm ve Hristiyan dünyasını etkileyen ortak sebepleri şunlardır;

- Sultan II. Murad’ı ve Sultan II. Mehmed’i¹⁵¹ sürekli meşgul eden mevzu; Şehzade Orhan^{152*} problemi.¹⁵³ Bizans tarafından fidye karşılığında

---

¹⁴⁰**Constantinopol:** Constantine’n şehri manasına da gelmektedir. bk. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsül-Beyân Fi Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (Haz. Sevim İlgürel), TTK Yay., Ankara 1998, s. 46. Evliya Çelebi ise farklı dillerde sıralamasını yaparak, *Constantinopol’ün* Nemse dilinde olduğunu, Yunan dilinde buraya *Constantiniyye*, Osmanlılarda ise *İslâmbol* (İstanbul) olarak zikredildiğini dile getirir. bk. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, 1 Kitap, C. 1, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 25-26.

¹⁴¹Ahmet Gündüz, “İstanbul’un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam ve Avrupa Açısından Önemi”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 5, S. 17, Bahar 2008, s. 51.

¹⁴²Korunmuş makam anlamına gelmektedir.

¹⁴³İlber Ortaylı, *İstanbul’dan Sayfalar*, Turkuvaz Kitapçılık Yay., İstanbul 2008, s. 11.

¹⁴⁴Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007, s. 27.

¹⁴⁵İstanbul’un o dönemki coğrafyasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. C. C. Garbongnano, *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), Eren Yay., İstanbul 1993, s. 27.

¹⁴⁶Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, C. 1-2, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981, s. 364.

¹⁴⁷İ. Miroğlu, “Fatih Devrinde Osmanlı İmparatorluğu”, s. 209.

¹⁴⁸Nihat Tahiroğlu, *İstanbul İl Yılığ*, İstanbul 1973, s. 24.

¹⁴⁹Baron Jöseph Van Hammer- Albert Gabriel, *Fatih Sultan Mehmet*, (Çev. Şevket Rado), Rado Yay., İstanbul 1981, s. 38.

¹⁵⁰Cyril Mango, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007, s. 9.

¹⁵¹II. Mehmed ile ilgili bk. İlber Ortaylı, *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yay., İstanbul 2015, s. 63; İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi*, C. 5, Beyan Yay., İstanbul 2016, s. 53; Nicole Jorga,

tutulan ve gerektiğinde koz olarak kullanılan bu durum büyük bir sorun teşkil etmekteydi.¹⁵⁴ İstanbul'un fethi ile bu sorun çözüme kavuşacak devlet daha güçlü hale gelecektir.

- Osmanlı Devleti'ni güçlü kılmamanın bir diğer yolu, İstanbul'u alarak Asya ve Avrupa kıtaları üzerinde rahatça yayılarak Balkanlarda egemenlik kurmaktır.¹⁵⁵ İstanbul'u almak bu yüzden Osmanlı Devleti için hayati bir önem taşıyordu.¹⁵⁶
- İstanbul'un alınması Rumeli ve Anadolu arasındaki geçişi kolayca sağlayabilecekti.¹⁵⁷ Öte yandan Karadeniz bir Türk gölü haline getirilebilir, Akdeniz ticaretinde söz sahibi olunabilirdi.¹⁵⁸
- Hristiyan dünyasının birleşme meselesi de Sultan II. Mehmed'i düşündüren bir başka konuydu. Zira yıllardır Ortodoks-Katolik çekişmesi yaşanıyordu. Bu iki kilisenin birleşmemesi gerekiyordu. Böylesi Osmanlı Devleti'nin de işine gelirdi. İstanbul'un alınmasıyla bu birleşmeye darbe vurabilirdi.¹⁵⁹
- İstanbul fethini cazip kılan nedenlerden biri de Hz. Muhammed'in "*İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, o ordu ne güzel ordudur.*"¹⁶⁰ hadisi Sultan II. Mehmed'i de etkilemiş, bu şerefe nail olmak için harekete geçmiştir.¹⁶¹

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 2 (1451-1538), (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 175; Şimşirgil, *Kayı*, s. 124.

¹⁵²Şehzade Orhan hakkındaki rivayetler geniş olsa da burada söz konusu olan şehzadenin 1403 yılında Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman tarafından Bizans'a rehin olarak verilen Kasım Çelebi'nin olduğu görüşü kabul edilmektedir. bk. Nermin Taylan, *Taht Uğruna Baş Veren Canlar Sıradışı Osmanlı Şehzadeleri*, Ekim Yay., İstanbul 2013, s. 59.

¹⁵³Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, (Çev. Ülkü Tansel), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 76.

¹⁵⁴Doukas, *Bizans Tarihi*, s. 138; Recep Şahin, *Tarih Boyunca Türk İdarelerinde Ermeni Politikaları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1988, s. 91.

¹⁵⁵Gündüz, "İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam ve Avrupa Açısından Önemi", s. 53.

¹⁵⁶Zuhuri Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 4, Yeni Matbaa, İstanbul 1965, s. 105.

¹⁵⁷Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Sultan Fatih-Yavuz-Kanuni*, TTK, Ankara 1991, s. 6; Tahiroğlu, *İstanbul İl Yıllığı*, s. 105; Gündüz, "İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam ve Avrupa Açısından Önemi", s. 53.

¹⁵⁸Faruk Kurtuluş, *Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethi*, MEB, İstanbul 1953, s. 19.

¹⁵⁹Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 100-101.

¹⁶⁰El-İmam El-Buharî, *et-Tarihu'l-Kebir*, (Tahkik. Mustafa Abdul Kadir Ata), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Bağdat 1987, s. 81.

¹⁶¹Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, C. 2, Hayat Kitapları, İstanbul 1983, s. 454; Sırma, *Müslümanların Tarihi*, C. 5, s. 66.

Fetih için büyük hazırlıklar yapılmış,¹⁶² elli dört günlük muhasaradan sonra¹⁶³ İstanbul¹⁶⁴ 29 Mayıs 1453'te¹⁶⁵ Yunanlılarca lanetli olduğu düşünülen salı günü teslim oldu.¹⁶⁶ Bizans¹⁶⁷ beklenen yardımı alamamış, Sultan II. Mehmed İstanbul'u alarak "*Fatih Sultan Mehmed*" unvanını elde etmiştir.¹⁶⁸ Fatih Sultan Mehmed şehre girdiğinde kadın, çocuk herkes büyük kiliseye doğru koşuyordu.¹⁶⁹ Çünkü Bizans menkıbelerine¹⁷⁰ göre; "*Bir kâhin istikbalde şehrin Türklerin eline geçeceğine ve Türkler Konstantin sütununa (Çemberlitaş) kadar gelince gökten bir Melek inip sâdedil bir adama imparatorluğu verip eline de bir kılıç vererek Türkleri geri döndürerek onları, Acem hududuna kadar süreceğini söylemiş.*" Bu rivayet halkın Ayasofya'ya sığınmasına neden olmuştur.¹⁷¹ Halk Meryem Ana'nın geleceğine, Türklerin içeri girmesiyle duvarların da yarılacağına ve buradan meleklerin çıkıp kendilerini kurtaracağına inanıyordu.¹⁷² İstanbul'un fethi neticesinde ortaya atılan kıyamet¹⁷³ senaryoları¹⁷⁴ yersiz çıkmış, halkın Ayasofya'ya olan inancı zedelenmiştir. Özellikle fetihden önceki gece yaşananlar halkın inancını sorgular nitelikte olmuştur. Rahipler halkın maneviyatını yükseltmek için, Meryem Ana tasvirini ellerine almış, ilahi söyleyerek şehri dolaşıyorlardı. Meryem Ana'nın resmi

¹⁶²Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), C. 2, Kültür Yay., Ankara 1975, s. 274.

¹⁶³*Hadîdi Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, s. 211.

¹⁶⁴İstanbul fethinin geniş tasviri için bk. Tursun Bey, *Târîh-i Ebu'l-Feth*, (Haz. Mertol Tulum), Baha Matbaası, İstanbul 1977, s. 41-66. Ayrıca fetih hadisesini anlatan eserler için bk. İdris-i Bitlisî, *Heşt Behîşt VII. Ketîbe*, (Çev. M. İbrahim Yıldırım), TTK Yay., Ankara 2013, s. 56-124; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, II, (Haz. F. Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), TTK Yay., Ankara 2014, s. 688-713; Fehmeddin Başar, "İstanbul'un Fethine Dair Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 8, S. 16, 2010, s. 61-100; Feridun Emecen, "İstanbul'un Fethi", (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca) *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 312-321. Fetih sonrası Sultan II. Mehmed'in faaliyetleri için bk. Yaşar Yücel, "Reformcu Bir Hükümdar Fatih Sultan Mehmet", *Belleten*, C. 155, TTK Yay., (Nisan, 1991), Ankara, s. 70-85.

¹⁶⁵Mehmed Neşri, *Aşiretten İmparatorluğa*, (Sad. Necdet Öztürk), Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 278.

¹⁶⁶Richard Clogg, *Modern Yunan Tarihi*, (Çev. Dilek Şendil), İletişim Yay., İstanbul 2007, s. 19.

¹⁶⁷Bu fetih hadisesini Bizans gözüyle değerlendirmek için bk. Steven Runciman, *Konstantinopolis Düştü, 1453*, (Çev. Derin Türkömer), Doğan Kitap, İstanbul 1999.

¹⁶⁸İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, TTK Yay., Ankara 2015, s. 490; Sırma, *Müslümanların Tarihi*, s. 62; Emecen, "İstanbul'un Fethi", s. 585.

¹⁶⁹Yücel-Sevim, *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, s. 25.

¹⁷⁰Bizans menkıbeleri için bk. Stefanos Yerasimos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yay., İstanbul 1993.

¹⁷¹Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, s. 490.

¹⁷²Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, s. 67.

¹⁷³Casim Avcı, "Osmanlılar'ın Bizans'a Bakışı", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 4, İstanbul 2009, s. 45.

¹⁷⁴Sadece Bizans'ı değil, Türklerin de bu rivayetlere, (Şükrullah, Enverî, Tursun Bey, İbn Kemal ve Oruç Bey gibi yazarların eserlerinde doğrudan ya da ima yoluyla da olsa) itimat etiklerini görüyoruz. Özellikle fetih sonrası Deccal'in yeryüzüne ineceği ve kıyametin kopacağı görüşü hâkimdir.

ortada hiçbir neden yokken yüz üstü yere düştü. Rahipler resmi kaldırarak yollarına devam ettiler. Fakat halk bunu hiç hayra yormadı.¹⁷⁵

Fetih gerçekleşmiş, sultan üç günlük yağma sonrası şehre girdiğinde en çok merak ettiği yapı olan Ayasofya'nın yolunu tutmuştur. Fatih Sultan Mehmed Ayasofya'ya görünce hayranlığını gizlememiş, bu yapı hakkında yeterli malumat alabilmek için Rum ve Frenk halkın tarih bilenlerini yanına çağırıp onlardan Ayasofya ve İstanbul'un tarihini dinlemiştir.¹⁷⁶ Ayasofya'yı camiye çevirerek, ilk Cuma namazını burada kılmıştır.¹⁷⁷

2.3. Gennadios ile Sultan II. Mehmed'in Görüşmesi

Bizans sınırlarında imparator II. Manuel (1341-1376, 1379-1390, 1390-1391)¹⁷⁸ *Katholikon Mouseion*¹⁷⁹ adlı yüksek bir mektep açmıştır ki, o dönem için bu okul üniversite seviyesindeydi. Daha sonra imparator VIII. Yoannis Paleologos (1392-1448), Scholarios (âlim) lakabıyla tanınan Georgios Kuteris'i (1400-1473) bu okulun baş hocalığına atamıştır. Felsefe alanında yaptığı çalışmalarla ünlü olan ve aynı zamanda İstanbul'da bir okul açarak felsefe okutmuş olan Georgios, Katolik düşmanlığı ile ünlüdür.¹⁸⁰ Ortodoks ve Katolik birleşmesine karşı olan Georgios, Ayasofya'da yapılan ortak ayin sonrası, din elden gidiyor iddiası ile halka kışkırtıcı konuşmalar yapmıştır. Halkı kendi lehine çeviren Georgios, odasına kapanarak birleşmeyi protesto etmiştir. Odasının kapısına astığı bir metinle, birleşme ayini yapanların aforoz edilmelerine sebep olmuştur.¹⁸¹ Kapıya asılan metinde şunlar yazıyordu:

“Sefil Rumlar neden yanılıya düşüyorsunuz ve Tanrı'da umut görmekten uzaklaşıyorsunuz, Frenklerin gücüne güveniyorsunuz ve siz yakında mahvolacak

¹⁷⁵ Abdullah Demir, *İlk İmparator Fatih Sultan Mehmed*, s. 64.

¹⁷⁶“Oruç Beğ Tarihi”, *Üç Osmanlı Tarihi*, (Haz. Atsız), Ötüken Yay., İstanbul 2015, s. 87.

¹⁷⁷ Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç), Gökkuşbu Yay., İstanbul 2014, s. 187.

¹⁷⁸II. Manuel dönemi için bk. Yahya Başkan, “Yıldırım Bâyezid ve Bizans İmparatoru II. Manuel”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 12, 2014, s. 381-395; Murat Keçiş, “II. Manuel Palaiologos'un Mektuplarında Sultan Yıldırım Bayezid ve Osmanlılar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 3, (March, 2013), s. 301-320.

¹⁷⁹**Katholikon Mouseion**, birçok bilimi bünyesinde barındıran ve o dönem için üniversite görevini karşılayan bu okul çoğunlukla Avrupa kaynaklı olduğu ve o dönemde Katoliklerle birleşme meselesinin sürekli gündemde bulunması sebebiyle bu ismi almıştır.

¹⁸⁰Adnan Adıvar, “İstanbul'un Fethi Sırasında Kültür Vaziyeti”, *Tarih Dergisi*, C. 6, S. 9, (Mart, 1954), s. 3-4.

¹⁸¹Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, s. 205.

kentle birlikte imanınızı da mı kaybedeceksiniz? Bize merhamet eyle Tanrım. Huzurunda tanıklık ediyorum ki böyle bir kabahatte benim mesuliyetim yok. Sefil İstanbullular ne yaptığınızı idrak ediyor musunuz? Başınıza gelecek olan esaretin yanı sıra babalardan kalma dininizi de kaybedip dinsizliği mi kabullendiniz? Yargı gününde vay sizin halinize.”¹⁸²

Böylece patrik aforoz edilmiş ve İtalya’ya kaçmıştır.¹⁸³ Bu birleşmenin duyulmasından sonra İmparator tahtından olmuş, halkın imparatorluğa olan bağlılığı zedelenmişti. Şimdi ise patrik aforoz edilerek, patriklik makamının boşalmasına sebep olmuştu. Nicol’ün de dediği gibiydi durum. “*Bir kilise vardı ama patrik yoktu; bir imparator vardı ama imparatorluk yoktu.*”¹⁸⁴ Georgios Scholarios, bundan sonra Edirne’de bir manastıra yerleşerek keşişliği tercih etmiş ve Gennadios adını kullanmaya başlamıştır. Bu yaşananlar ileri ki zamanda Fatih Sultan Mehmed’in Gennadios’u patrik olarak atamasında büyük bir rol oynayacaktır.¹⁸⁵ Fatih Sultan Mehmed İstanbul’u fethettiğinde patriklik makamı boş bulunuyordu.¹⁸⁶ Fatih Sultan Mehmed, fetihten sonra üç gün bekledi, patriğin kendisine saygı sunmaya gelmediğini görünce etrafındakilere nedenini sordu. Durumu öğrenince din adamlarına yeni bir patrik seçmelerini emretti.¹⁸⁷ Din adamları toplanıp bir karara vardılar. Padişaha, Gennadios adlı zâtı anlattılar. Padişah, Gennadios’un bulunmasını emretti. Fetihden sonra kaybolan Gennadios, Edirne’de bir Türk tarafından esir tutulduğu bilgisi neticesinde Edirne’de bulundu ve buradan alınarak İstanbul’a getirildi.¹⁸⁸ İstanbul’a getirilen Gennadios’un ruhani derecesi patrikliğe uygun değildi. Bunun üzerine kilise yasalarına göre ruhani derecesi hemen yükseltildi. En son ruhani rütbeyi temsil eden, Havariyun Kilisesi Pisikoposluğuna seçildikten

---

¹⁸²Mikhael Doukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 224; Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, s. 206.

¹⁸³Patrik II. Athanasios’un birleşmeye karşı çıktığı için makamından istifa ettiğine dair görüşler de mevcuttur. bk. Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik’i Ekümenik Mi?*, s. 23.

¹⁸⁴Donald M. Nicol, *Bizans’ın Son Yüzyılları*, (Çev. Bilge Umar), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 399.

¹⁸⁵Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, s. 161.

¹⁸⁶Yücel-Sevim, *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, s. 97; Şehabettin Tekindağ, “Patrik ve Patrikhane Hakkında Düşünceler”, *Türk Kültürü*, S. 32, (Haziran, 1965), s. 509; Şehabettin Tekindağ, “Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S. 1, s. 52.

¹⁸⁷Muzaffer Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik’i Ekümenik Mi?*, s. 23.

¹⁸⁸Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 6; Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 52; Şahin, *Türkiye’deki Patrikhaneler*, s. 20.

hemen sonra patrikliğe atandı.¹⁸⁹ Resmî tören 6 Ocak 1454 tarihinde¹⁹⁰ yapıldı ve Georgios Scholarios Gennadios II. adı ile patrik seçildi.¹⁹¹ Böylece Gennadios Türk hâkimiyeti altındaki İstanbul'un ilk patriği oldu.¹⁹²

Fatih Sultan Mehmed, yeni patriğin iclâs¹⁹³ töreni hakkında malumat edindikten sonra, Gennadios'u yemeğe davet etmiştir. Saraya davet edilen Patrik Gennadios Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerince karşılanmış, sultan da bizzat ayağa kalkarak on adım atmak suretiyle onu karşılamış ve elinden tutup, yanına oturtmuştur.¹⁹⁴ Fatih Sultan Mehmed törende Gennadios'a: "*Patrik olunuz. Cenâb-ı Hak sizi muhafaza etsin. Her vakit meveddetimden istifade edebilirsiniz. Her hususta eslafınızın hukuk ve imtiyazatına mâlik olunuz.*" dedi.¹⁹⁵ Geniş yetkilerin göstergesi olan patriklik esasını, Milletbaşı¹⁹⁶ unvanını ve Üç Tuğlu Paşa¹⁹⁷ derecesini patriğe verdi.¹⁹⁸ Bizans dönemindeki törenin aynısı yapılmıştır. On iki havarinin resimlerini içeren ve elmaslardan yapılmış bir haç ile tacın verildiği patrik,¹⁹⁹ yine Fatih Sultan Mehmed'in kendisine hediye ettiği beyaz ata bindirilerek patrikliğe uğurlanmıştır.²⁰⁰ Fatih Sultan Mehmed, patriğe bir ferman da vererek,²⁰¹ onun geleceğini güvence altına aldı.²⁰² Fermanda: "*Kimse Patrik'e tahakküm etmesin, kim olursa olsun hiç kimse kendisine ilişmesün kendisi ve maiyetinde bulunan papazlar her türlü umumi*

---

¹⁸⁹Yücel-Ali , *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, s. 97.

¹⁹⁰Samî Emirhan, *Fener Rum Patrikhanesinin Dünü, Bugünü ve Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995, s. 8.

¹⁹¹Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 23.

¹⁹²Şahin, *Türkiye'deki Patrikhaneler* , s. 20.

¹⁹³Patriklik tahtına çıkartma.

¹⁹⁴Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 54.

¹⁹⁵İsmail Hamî Danişmend, *İstanbul'un Fethi'nin Medeni Kıymeti*, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, İstanbul 1953, s. 29.

¹⁹⁶**Milletbaşı:** Osmanlı döneminde, Hıristiyan mahalle ve köylerinin yönetim işlerine bakmak üzere kocabaşı ile birlikte seçilen kişilerden her biri. Patrik, bu unvanı almakla bütün Ortodoksları kendine bağlayan bir lider konumuna yükselmiştir.

¹⁹⁷Vezirlik makamı olarak geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Halil İnalçık, "Vezir", *DİA*, C. 43, TDV Yay., Ankara 2013, s. 90-92.

¹⁹⁸Nejat Kaymaz, *Kuruluştan Lale Devrine Osmanlı İmparatorluğu*, Kaynak Yay., İstanbul 2002, s. 49; Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 54.

¹⁹⁹Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, Turan Yay., İstanbul 1996, s. 14.

²⁰⁰Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 55.

²⁰¹Sultan II. Mehmed ve Gennadios arasındaki töreninin farklı yorumları için bk. Benjamin Braude, "Osmanlı Millet Düzeninin Kuruluş Efsaneleri-II", (Çev. Kurtuluş Dinçer), *Tarih ve Toplum*, S. 41, (Mayıs, 1987), s. 268-272.

²⁰²Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 23; Thomas Walker Arnold, *İntişar-ı İslâm Tarihi*, (Çev. Hasan Gündüzler), Akçağ Yay., Ankara 1971, s. 216.

hizmetten muaf olsun. Kiliseleri cami'ye tahvil edilmeyecektir. İzdivaç ve defin işleri sair adet işlerini Rum kilise ve adetlerine göre eskisi gibi yapacaklardır."²⁰³

Bu fermanla patrik vezirle aynı derecede tutuluyor, aynı zamanda divanda söz hakkına da sahip oluyordu.²⁰⁴ Bu fermanın var olup olmadığı bugün bile tartışma konusudur. Nedeni ise diğer cemaatlere verilen fermanlar günümüze kadar varlığını korurken bu fermanın Fatih Sultan Mehmed dönemindeki aslı ile değil, daha sonraki padişahlar döneminde yenilenen halleri ile mevcut olmasıdır. Kabul edilen bir başka görüş ise bu fermanın var olmadığı Fatih Sultan Mehmed'in söz konusu hakları vermediği, bu hakların daha sonra yazıya geçirildiğidir.²⁰⁵ Her ne kadar bu fermanın varlığı şüphe uyandırsa da kilise adına daha sonra düzenlenen belgelerde, Rum Patrikhanesi Nizamnamesi ve Islahat Fermanı'nda bu fermana atıfta bulunulmuştur.²⁰⁶ Patrik kendisine tahsis edilen Havariyun Kilisesi'ne doğru üst rütbeden devlet adamlarınca, bir hükümdar gibi uğurlandı.²⁰⁷ Emrine de bir yeniçeri muhafız birliği verildi.²⁰⁸

Fatih Sultan Mehmed, II. Gennadios'u patrik atarak Ortodoksluğun Bizans'la yitip gitmesine izin vermemiş, daha güçlü kılarak Katolik Kilisesi'nin karşısına çıkarmıştır.²⁰⁹ Fatih Sultan Mehmed Ortodoksluğu kurtarmış, Ortodoks-Katolik çekişmesinin devam etmesi için de Katolik düşmanı olan Gennadios'u patrik olarak atamıştır. Osmanlı Devleti için Müslümanlardan sonra Ortodoksluk mezhebi ayrıcalıklı bir konuma yerleşti. Böylece Osmanlı Devleti'nde Katolik mezhebi önemsizleşti.²¹⁰ Ortodoks halk, kendi mezheplerine ve din temsilcilerine karşı gösterilen bu ilgi karşısında kayıtsız kalmamış, Osmanlı Devleti'nden kaçan beş bin Rum İstanbul'a geri dönmüştür.²¹¹ Fatih Sultan Mehmed, Gennadios'u Havariyun

²⁰³ Aurel Decei, "Fenerliler", DİA, C. 4, TDV Yay., İstanbul 1964, s. 548; Muzaffer Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 24; Osman Ergin, *Türk Tarihinde Evkaf, Belediye ve Patrikhane*, İstanbul Türkiye Basımevi, İstanbul 1937, s. 70.

²⁰⁴ Ahmet Şimşirgil, *Kayı*, s. 165; Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, s. 39.

²⁰⁵ Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, Klasik Yay., İstanbul 2004, s.81.

²⁰⁶ Mehmet Akman, "Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihinde Yeri", *İLAM Araştırma Dergisi*, C.1, S. 2, (Temmuz-Aralık, 1996), s. 138.

²⁰⁷ Şahin, *Türkiye'deki Patrikhaneler*, s. 20-21; A. Demir, *İlk İmparator Fatih Sultan Mehmed*, s. 134.

²⁰⁸ Ahmet Şimşirgil, *Kayı*, s. 166.

²⁰⁹ Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 24.

²¹⁰ Samiha Ayverdi, *Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1990, s. 154.

²¹¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Makaleler*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1989, s. 334.

Kilisesi'nde ziyaret etmiş, kendisinin de çok iyi Rumca bilmesi, ikili arasında felsefik sohbetlerin yaşanmasına imkân vermiştir. Hatta Fatih Sultan Mehmed, Gennadios'dan Ortodoksluk ve Hristiyanlıkla ilgili bilgi edinmek istemiş, Gennadios'da bu istek üzerine, bunları tanıtan küçük bir risale hazırlamıştır.²¹² Gennadios "*Kurtuluşun tek yolu hakkında*" adlı risaleyi Grekçe yazmış, kâtip Mahmut Çelebi'nin babası Karaferyeli Kadı Ahmet Türkçe'ye tercüme ederek, Fatih Sultan Mehmed'e sunmuştur. Fakat Fatih Sultan Mehmed bu risaleyi uzun ve anlaşılmaz bulunca Gennadios'a geri yollayarak daha kısa ve anlaşılır yazıp kendisine göndermesini istemiştir. Bunun üzerine Gennadios, risaleyi tekrar yazmış, gelen risaleyi Kadı Ahmet Türkçe'ye tercüme edip padişaha yollamıştır.²¹³ Gennadios'un İtikatnamesi olarak bilinen eser yirmi babdan oluşmaktadır.²¹⁴ Bu babların bir kısmı aşağıda verilmiştir;

- ..... *Netekim Ademden doğana İbni Adem dirüz ve netekim Ademün fikrine ruhtan mütevellüd oldu; ve dahi giru İradetullah ve Ruhü Kudsi ve Muhabbetullah deyü tesmi ederuz ve dahi akla Eb diriz; zira kim aklı kimiseden doğmadı. Nutuk ve iradet bundan doğar ve dahi eytürüz kim barinün marifeti heman mahlukunun. Onun icun nutku ve ruhi kudsi daim haktan gelir ve ebedi kendiyledür. O sebepten bariye bir Allah derüz.*
- *İtikadumuz şunun üzerinedür: bari nutkiyle ve ilmiyle ve kudretiyle alemi yarattı ve hem ruhu kutsiyle kim kendünün ahseni ihtiyari ve muhabbetidür, anunla tahiyeye ider ve hem kadirdür ve tahrik eder alem içinde. Herşey Allah'ta. Kendi hassasına gore ve dahi anın için inanırız kim ol vaktin kim Allah tebareke ve taala diledi kendünün kemali şefkatinden döndürmek için ademleri şeytan itmaundan ve putperestlikten. Zira kim Beni İsrail kavmi barinün birliğüne ve Musa'nun kitabına itikat ederler ve inanırlardı. Anlardan gayri ademler kim yer yüzündeki var idi Allaha'a itikat itmezlerdi, belki mahlukına taparlardı. Put bigi ay bigi gün*

²¹²Adıvar, "İstanbul'un Fethi Sırasında Kültür Vaziyeti", s. 8.

²¹³Aurel Decei, "Patrik II. Gennadios Skolarios'un Fatih Sultan Mehmed İçin Yazdığı Ortodoks İ'tikad-namesinin Türkçe Metni", *Fatih ve İstanbul*, (İstanbul'un Fethi Derneği Tarafından Yayınlanan İki Aylık Dergi), C. 1, S. 1, (Mayıs, 1951), s. 106.

²¹⁴Fehmi Dinçer, "1584 Yılında Karamanlıca Alfabe İle Yazılmış Bir İtikadname", (Ed. Adem Öğer), *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, C. 3, Nevşehir Üniversitesi Yay., Ankara (16-19 Kasım, 2011), s. 3.

gibi. Çok tanrıya taparlardı. Bir gerçek tanrıya tapmazlar idi. Şeytan mağlatası ile nefisleri havasına uyarlardı. Allah emrine imtisal idüib Musa kitabına inanmazlardı.

- *Yani itikadumuz bunun üzerinedür kim şu vakti ki(m) bari kemali hilminden ve bahşayışinden mahlukatından birine ata ide, bu atadan kendü için noksan gelmez, belki dahi kemal bulur. Zira kim mahlukundaki kemalden kendi azameti zahir olur. Ol mikdar Allah'ın ilmi ve kemali zahir olur. Ve dahi bunun için kim Allahun şefkatini ve muhabbeti ademlere ve gayrı ademlere gönderdiğinden dahi ziyade oldu. Ol nutku bari cem'i kemaliyle İsa'ya geldiği için bundan öndün gelen peygamberlere ala kadri meratib geldiğinde hasıl olandan. İsa'ya gelicek, mahlukundan şefkatullah ve muhabbetullah dahi ziyade oldu.*
- *Yani itikadumuz bunun üzerinedür kim ademlerin ruhi ölmez. Zira anların tenleri geri hayat bulacaktır hayatı ebedi ile zahmetsüz münevver hafif yimeden içmeden beri olalar ve kisveden filcümle nefساني arzularından beri olalar. Şol ervah kim hayrı ameller kılmışlar idi ve itikatlarında halel olmamışdı anlar Cennete girerler. Şunlar kim günah işledi ve günahlarında musir oldular ısrarı üzre geldiler anlar madeni olacaktır. Cennet gökte ve cehennem yerde. Ve veliler oldur kim bundan taklit ile bildikleri esrarullahı anda muayene (ile) göreler.*

*Temmet tamam oldu.*²¹⁵

Bu babları diğer babalardan ayıran özellik içerisinde geçen ifadelerin İslâmi bilgilerle (Allah, Hz. Adem ve Şeytan) benzerlik göstermesidir. Bu da Fatih Sultan Mehmed'in Hz. İsa'yı Tanrılaştıran Katoliklere değil de benzer görüşlere sahip olduğunu düşündüğü Ortodokslara daha yakın kılmıştır.

2.4. Fatih Sultan Mehmed'in Patrikhaneyi İhyası ve Patrikhaneye Tanınan Haklar

Fetih sonrası boş bulunan patrik makamına Gennadios atandı, kendisine birtakım haklar verildi²¹⁶ ve kendisine verilen haklar güvence altına alındı. Fatih Sultan

²¹⁵Dinçer, "1584 Yılında Karamanlıca Alfabe İle Yazılmış Bir İtikadname", s. 6-10; Aurel Decei, "Patrik II. Gennadios Skolarios'un Fatih Sultan Mehmet İçin Yazdığı Ortodoks İ'tikad-namesinin Türkçe Metni", s. 99-116.

Mehmed atamayı yaparken Bizans geleneklerine uygun davranmıştır. Fatih Sultan Mehmed Gennadios'a verdiği ferman ile patrikhaneye kurumsal bir kimlik kazandırmıştır.²¹⁷ Patrik hem kilisenin amiri hem de sultanın bir memuru haline getirildi. Patriğin dinî yetkileri genişletildi ve siyasi yetkiler de tanındı.²¹⁸ Bu haklar şunlardır:

- Kiliseler korunacak, camiye dönüştürülmeyecektir.²¹⁹
- Evlenme, boşanma ve defin işleri yine kendi gelenekleri çerçevesinde uygulanacaktır.
- Paskalya yortusunun yapılmasına devam edilecektir.
- Patrik ve maiyetinde bulunan büyük rahipler her türlü devlet hizmetinden muaf tutulacaktır.²²⁰
- İbadet hürriyeti tanınmıştır.
- Sinod meclisleri ve cemaat teşkilatını denetleme ve bunları gerektiğinde değiştirme hakkına sahiplerdir.
- Vezirlerle denk sayılma ve Rumları divanda temsil etme hakları vardır.²²¹

Bunlar dışında patrik Osmanlı Devleti ülkesindeki bütün Rumları temsil eder duruma getirilmiştir. Dinî vergileri toplama ve dinî meselelerde yargılama ve yine dinî cezalar verme hakkını da elde etmiştir.²²² Böylece patrik, Ortodoks halkın sadece dinî meselelerde değil, hukukî ve cezaî işlemlerinde de yetkili merci kılınmıştır.²²³ Kendi teb'asını yargılayabilmesi için bir mahkeme ve bir de cezaevi kuruldu.²²⁴ Bu düzenlemelerin yanısıra gayrimüslim halk, istediği takdirde Osmanlı mahkemelerine de başvurabilirdi.

---

²¹⁶Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Tarihi*, (Çev. Musa Yaman), C. 1, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2005, s. 173.

²¹⁷Nuri Adıyeke, "Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalı ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi", *Yeni Türkiye*, S. 60, 2014, s. 6.

²¹⁸Adıyeke, "Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalı ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi", s. 7.

²¹⁹Bu maddeye pek sadık kalınmadı. İlerleyen bölümlerde bu konuyla ilgili açıklama yapılacaktır.

²²⁰Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*, Ağaç Yay., İstanbul 1992, s. 21; Decei, "Fenerliler", s. 547-548.

²²¹Şimşirgil, *Kayı*, s. 165.

²²²Demir, *İlk İmparator Fatih Sultan Mehmed*, s. 135.

²²³Uğur Yıldırım, *Dünden Bugüne Patrikhane*, Kaynak Yay., İstanbul 2004, s. 29.

²²⁴Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*, s. 24.

Patriğe “*Millet başı*” veya “*Ethnarch*” unvanı verilmiş,²²⁵ böylece patriğin önemi artırılmıştır. Zaten Fatih Sultan Mehmed’in patriğe verdiği fermanda “*Sen Patrik, senden öncekilerin tüm ayrıcalıklarına sahipsin*” kaydını düşmesi²²⁶ patriği daha da güçlü kılmıştır. Patrikhane’nin nüfuzu İstanbul ile sınırlı kalmamış, Bulgar ve Sırp Kiliseleri de İstanbul’a bağlanmıştır.²²⁷ Böylece Ortodoks halkın Osmanlı Devleti’ne bağlılığını artırmışlardır.²²⁸ Mısır, Suriye, Filistin, Kıbrıs ve Rus Ortodokslarının idareleri de İstanbul’daki patrikliğe bağlandı.²²⁹ Kendisini Ekümenik olarak nitelendiren İstanbul Patrikliği, Antakya ve İskenderiye kiliseleri karşısında üstün duruma getirilmedi.²³⁰ Ancak bu iki patriklik, Yavuz ve Kanuni dönemlerinde İstanbul’a bağlandı.²³¹

Fatih Sultan Mehmed döneminde Ortodokslar için hazırlanan bir diğer belge de “*Metropolitan Kanunnamesi*”dir. Bu belge, Ortodoks metropolitliğine seçilen metropolitlerin haklarını ve görevlerini düzenlemektedir. Buna göre metropolitler, metropolitane seçilebilmek için hazineye *pişkeş*²³² denilen bir bedel ödemek zorundaydılar. İlk dört patrik bu bedeli ödemedi patrik olmuştur. Seçilen her metropolit kendinden önceki metropolitane hak ve yetkilerine sahiptir. Metropolitanlar; ulak,²³³ cerahor,²³⁴ haraç,²³⁵ avarız²³⁶ gibi vergilerden muaf

²²⁵ Adıyeye, “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalı ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi”, s. 7.

²²⁶ Cengiz Aktar, *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, İletişim Yay., İstanbul 2011, kapak içi.

²²⁷ Işıl Adaklı, “Osmanlı Kültürel Çoğulculuk Biçimleri ve Millet Sistemi”, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Toplumsal Yapı ve Sosyal Değişim Analizleri Bölümü*, (Mart, 2003), s. 7.

²²⁸ Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, s. 70.

²²⁹ Yavuz Ercan, “Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar”, *Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2000, s. 156.

²³⁰ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, 1985, s. 998.

²³¹ Gülnihâl Bozkurt, *Alman İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara 1996, s. 12.

²³² **Pişkeş:** Farsça’da hediye, armağan, hibe anlamına gelmektedir. Patriklerin durumu için çok ifade edici değildir. Zira burada ödenen miktar gönülden değil zamanla zorunlu verilen bir ödenektir. Fakat ilk zamanlar için verilen parayı bu kelime karşılamaktadır.

²³³ **Resm-i Ulak:** Geçit mahli olan bazı yerlerde alınan bâd-ı hevâ türü bir resim. bk. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011, s. 568.

²³⁴ **Cerahor:** Osmanlılar tarafından ordu hizmetlerinde kullanılan hristiyan ecirlere verilen addır. bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, MEB Yay., İstanbul 1983, s. 280.

²³⁵ **Haraç:** Devletçe ferdlerden alınan vergi. . M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, s. 734.

²³⁶ **Avarız:** Fevkalâde ahval ve bilhassa harb sebebiyle tahsil olunan vergiye verilen ad. bk. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, s. 112

tutulmuşlardır. Ayrıca selefleri gibi kiliseye ait bağ, bahçe ve tarlaları tasarruf etmeye devam edeceklerdir. Kendi ibadet ve ayinlerini serbestçe yerine getirebilecekleri gibi, metropolitleri ilgilendiren mevzularda ruhban ve Hristiyanlar metropolite başvurabileceklerdir.²³⁷

1452 yılında yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan patrikhane, 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed'le yeniden ihya edilmiştir.²³⁸ Fatih Sultan Mehmed Ortodoksları ortadan kaldıracak güce sahipken kiliseyi yeniden yapılandırmıştır.²³⁹ Bununla yetinmeyip birçok hak tanımıştır. Böylece Fatih Sultan Mehmed, Roma karşısında rakip bir unsur oluşturmuş, Ortodoks halkın sevgisine de mazhar olmuştur. Bu yetkiler kendisinden sonraki padişahlar tarafından yenilenmekle kalmamış, bazı eklemeler dahi yapılmıştır.²⁴⁰

2.5. 1453 İstanbul Ahidnâmesi

Ahidnâme²⁴¹ terimi; hükümdârın emriyle bazı devlet, zümre ve şahıslara özel haklar tanımak üzere düzenlenen belge olmanın yanı sıra vasiyet etmek, ısmarlamak, yemin alıp söz vermek, eman vermek gibi anlamlara da gelmektedir.²⁴² 1453 Ahidnâmesi ise kendi içinde birkaç anlamı barındırmaktadır. Hem savaş öncesinde ve sonrasında yabancı gayrimüslimler (harbî) ile yapılan onlara can va mal güvencesi sağlayan sulh ahidnâmesi (emân-nâme)²⁴³ hem de yabancı devletlere ekonomik imtiyazlar veren ticarî ahidnâme özelliği taşımaktadır.²⁴⁴ İstanbul'un fethinden sonra kendi rızalarıyla kalenin anahtarını teslim eden Galata Zimmîlerine Fatih Sultan Mehmed'in emriyle söz konusu berat verilmiştir.²⁴⁵ Bu ahidnâme azınlıklara tanınan haklar ve onların başarıyla yönetilmesinde sağladığı katkılar nedeniyle bütün dünya

²³⁷ Abdullah Demir, *İlk İmparator Fatih Sultan Mehmed*, s. 136-137.

²³⁸ Muzaffer Özekin, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, s. 26.

²³⁹ Charles A. Frazee, "İstanbul'un Fethinden Sonra Osmanlılar'ın Kazanımları ve Katoliklerin Tepkisi", (Çev. Mehmet Şahin), *S.Ü.İ.F.D.*, S. 17, 2004, s. 211.

²⁴⁰ Şimşirgil, *Kayı*, s. 166.

²⁴¹ Ahidnâme için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, "Ahidnâme", *DİA*, C. 1, TDV Yay., Ankara 1988, s. 536-540; Nejdet Gök, "Osmanlı Diplomatikasında Önemli Bir Berât Çeşidi Olan Ahidnâmeler", *Türkiye Günlüğü*, S. 90, Ankara 2000, s. 97-113.

²⁴² Mustafa Fayda, "Ahidnâme", *DİA*, C. 1, TDV Yay., Ankara 1985, s. 535-536.

²⁴³ Emannâme için bk. Mehmet İpşirli, "Emân", *DİA*, C. 11, TDV Yay., Ankara 1995, s. 77; Aydın Taneri, "Türk Tarihinde 'Emân' Kurumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 17, S. 28, Ankara 1995, s. 171.

²⁴⁴ K. İlker Bulunur, "II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler", *Tarih Dergisi*, S. 50 (2009/2), İstanbul 2010, s. 66.

²⁴⁵ Şimşirgil, *Kayı*, s. 166.

için bir örnek teşkil etmektedir.²⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin dinî sahadaki hoşgörüsünü kanıtlar nitelikte olan bu belge, siyasî, hukukî, idarî ve ekonomik önem de taşımaktadır.²⁴⁷ Aslı Londra'da *British Museum*' da bulunan fermanda²⁴⁸ Sultan'ın tuğrasının yanında, Zağanos Paşa'nın mührünü de taşımaktadır.²⁴⁹ (EK 1)

“Galata zimmîlerin ahidnâmesidir. Ebül-Feth Sultân Muhammed Hân İstanbul'ı feth eyledükde vermiştir. Rumca yazılıb tuğra çekilmiştir. Ahidnâme'nin tarihi, cemaziyelülanın başı yani 6 Ekim 1453,²⁵⁰ Hicri 857'dir.”²⁵¹ sözleriyle başlayan ferman Galata halkına birçok imtiyaz tanımaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir: Ayinler yine eskisi gibi yapılacak, ama çan çalmaları yasak. Kiliseler camiye çevrilmeyecek, ama yeni kiliseler de yapılmayacaktır. Hiç kimse kendi isteği dışında zorla Müslüman yapılmayacaktır. Bu haklar sadece Galata Frenklerine (Latin) verilen haklar değildir. Diğer gayrimüslim nüfuzu da ilgilendirmektedir.²⁵² İlk ahidnâmede ifadelerin muğlâk oluşu sebebiyle Fatih Sultan Mehmed, on yıl sonra ikinci bir ahidnâme²⁵³ vererek tanıdığı ayrıcalıkları daha anlaşılır olmasını sağlamıştır.²⁵⁴ Sultan Fatih Sultan Mehmed'ten sonra Sultan II. Bayezid döneminde yenilenen belge yine Yavuz Sultan Selim²⁵⁵ ve Kanunî Sultan Süleyman²⁵⁶ dönemlerinde de yenilenmiştir. Sultan II. Bayezid dönemindeki yenilemenin gerekçesi bilinmemekle beraber, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki yenilemenin sebebi Galata zimmîlerinden gelen talep üzerinedir. Bu üç

²⁴⁶Hikmet Özdemir, “Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klâsiği: 1453 İstanbul Sözleşmesi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 225.

²⁴⁷Şimşirgil, *Kayı*, s. 166.

²⁴⁸Özdemir, “Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klâsiği: 1453 İstanbul Sözleşmesi”, s. 226.

²⁴⁹Şimşirgil, *Kayı*, s. 166; Özdemir, “Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klâsiği: 1453 İstanbul Sözleşmesi”, s. 226; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, 1. Kitap, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2006, s. 476; Mahmut H. Şakiroğlu, “Fatih Sultan Mehmed'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri”, *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 14, 1983, s. 211.

²⁵⁰Söz konusu fermanın fetihten üç gün sonra çıkarıldığı yönünde iddialar da mevcuttur. bk. Andre Clot, *Fatih Sultan Mehmet*, (Çev. Necla Işık), Milliyet Yay., İstanbul 1991, s. 66. Ayrıca bu belgenin bir benzeri *Galata Şeriye Sicilleri*, no. 17, s. 190/1'de bulunmaktadır. bk. Ek 1.

²⁵¹Özdemir, “Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klâsiği: 1453 İstanbul Sözleşmesi”, s. 226.

²⁵²Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 6-7-8; Özdemir, “Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klâsiği: 1453 İstanbul Sözleşmesi”, s. 226-227; Bulunur, “II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi ve Buna Yapılan Eklmeler Hakkında Yeni Bilgiler”, s. 66; Demir, *İlk İmparator Fatih Sultan Mehmet*, s. 140-141; Şakiroğlu, “Fatih Sultan Mehmed'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri”, s. 217-219.

²⁵³1463 yılındaki Ahidnâme için bk. *Galata Şeriye Sicilleri*, no. 17, s. 191/2. (Ek 2)

²⁵⁴Bulunur, “II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi ve Buna Yapılan Eklmeler Hakkında Yeni Bilgiler”, s. 68.

²⁵⁵bk. *Galata Şeriye Sicilleri*, no. 17, s. 190/2.

²⁵⁶bk. *Galata Şeriye Sicilleri*, no. 17, s. 191/1.

padişah döneminde Fatih Sultan Mehmed'in verdiği belgenin aslına sadık kalınarak yenileme yapılmıştır. Fakat devletin içinde bulunduğu durum neticesinde 1613 yılında Sultan I. Ahmet tarafından Galatalılara tanınan imtiyazlardan bazıları (zorunlu hizmetten muafiyet gibi) kaldırılmıştır.²⁵⁷ Galatalılar önceki padişahların fermanlarını gerekçe göstererek itiraz etmiş ve Galata kadısına durumu izah eden bir ferman gönderilmiştir.²⁵⁸

Osmanlı Devleti'nin farklı milletlere, dinlere, topluluklara tanıdığı hakların, güvenliklerini koruma ve onlara karşı gösterdiği hoşgörünün belgesi olan bu fermanı²⁵⁹ araştırma için önemli kılan nedenlere değinecek olursak; Osmanlı Devleti Ortodokslara tanıdığı hakları diğer milletlere de tanımıştır, fakat ayrıcalıklı konuma sadece Rumlar sahip olmuştur. Hem Ortodokslara tanınan haklarla hem de Galatalılara verilen imtiyazlarla Osmanlı Devleti Balkanlar'da yönetimi altında bulunan Ortodokslarla, Mora, Sırbistan, Eflâk ve Güney-Arnavutluk'taki Ortodoksları kendi yönetimine içtenlikle bağlamıştır.²⁶⁰ Ayrıca Bizans'ta azınlık durumunda olan Latinler üzerindeki Ortodoks baskısı bu şekilde kaldırılmış, Latinler de diğer Hristiyanlara verilen haklardan faydalanmıştır. Bu düzenlemeler sayesinde 1659 yılında İstanbul'da Latin cemaati çoğalınca Roma Kilisesi, buradaki halkın dinî işlerini yürütmekle görevli bir Pisikoposluk kurmak için Osmanlı Devleti'ne başvurmuş ve Osmanlı Devleti tarafından bir sakınca görülmediği için bu talep kabul edilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nde Katolik Patrikhaneler de kurulmuştur.²⁶¹ Cenevizlere ekonomik imtiyazlar verilirken şüphesiz devletin çıkarları düşünülmüştür. İlerleyen yıllarda bu imtiyazlar başka devletlere tanınacak ve bu devletler ileride değinileceği gibi Osmanlı Devleti ülkesinde misyonerlik faaliyetleri yürütmekle kalmayıp Osmanlı Devleti himayesinde bulunan Ortodoksların durumuna da müdahale edeceklerdir.

---

²⁵⁷Bulunur, "II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler", s. 70.

²⁵⁸bk. *Galata Şeriye Sicilleri*, no. 17, s. 190/3.

²⁵⁹Özdemir, "Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klâsiği: 1453 İstanbul Sözleşmesi", s. 227.

²⁶⁰Yücel-Sevim, *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, s. 28.

²⁶¹Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 199.

2.6. Fatih Sultan Mehmed'in Ekümeniklik İddialarını Destekleyici Çalışmaları

Osmanlı Padişahları, İstanbul'un fethine kadarki süreçte Kayı ve Selçuklu geleneğini benimserken İstanbul'un fethiyle beraber Fatih Sultan Mehmed üçüncü bir geleneği de benimsemiştir. İnalçık'a göre; "*İstanbul'un fethi, II. Mehmed'i bir anda İslâm âleminin en şanlı sultanı durumuna getirmiş; Mehmed, kendisini artık evrensel bir imparatorluğun, Rûm (Roma) kayserlerinin vârisi olarak görmeye başlamıştır.*" Fatih Sultan Mehmed, bu sebeple de mutlak bir iktidar sahibi olduğuna inanmış, İstanbul'un her bakımdan tekrar bir cihan devleti merkezi haline getirmek istemiştir.²⁶² Fatih Sultan Mehmed saltanatı boyunca bu amacı gerçekleştirmek için uğraşmıştır. Hem Bizans hem de Türk geleneklerine göre imparatorluğun merkezine fiilen sahip olan kişi, imparatorluğun da sahibidir. Giacomo de Languschi onun, "*Dünya İmparatorluğu, tek bir din ve hükümdârla, tek olmalıdır. Bu birliği gerçekleştirmek için İstanbul'dan daha uygun bir yer yoktur.*"²⁶³ Ve yine "*Bu şehir sayesinde Hıristiyan dünyasını hükmü altına alabilirmiş.*"²⁶⁴ dediğini bildirir. 1446 yılında G. Trapezuntios Fatih Sultan Mehmed'e şöyle hitap eder: "*Kimse şüphe etmesin ki, sen Romalılar İmparatoru'sun. İmparatorluk merkezini hukuken elinde tutan kimse İmparator'dur ve Roma İmparatorluğu'nun merkezi de İstanbul'dur.*"²⁶⁵ Fatih Sultan Mehmed'in, saraydaki Rum ve İtalyan bilgin ve hümanistlerden Roma tarihi dinlediği ve bunun üzerine sohbetler gerçekleştirdiği bilinen bir gerçektir. Fatih Sultan Mehmed çok yönlü bir padişaktır. Sadece askeri dehâsı değil, bilgi birikimi olarak da eşsiz bir sultandır. Fatih Sultan Mehmed sadece Türkçe'yi değil, Farsça, Arapça, Grekçe ve Lâtince'yi de çok iyi bilmektedir. Venedik'ten kendi portresini çizmesi için getirdiği Gentile Bellini'nin yaptığı (25 Kasım 1480) Fatih Sultan Mehmed portresinin sağ ve sol üst köşelerinde üçer taç çizimi vardır. Bunlar; Bizans, Selçuklu ve Trabzon İmparatorluklarını temsil etmektedir. Bu üç devleti temsil eden taçlar hem sağda hem de solda yer almaktadır. Bellini, Venedik'e döndükten sonra Fatih Sultan Mehmed'in bir madalyasını yapıp, bastırmıştır. Madalya'nın ön yüzünde Fatih Sultan Mehmed'in kabartma resmi ve arkasında yine Bizans, Selçuklu ve

²⁶²Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, C. 1, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2009, s. 110; Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, s. 78; Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, s. 16.

²⁶³İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, C. 1 s. 111.

²⁶⁴İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, s. 62.

²⁶⁵İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, C. 1, s. 111.

Trabzon İmparatorlukları'nı temsil eden üç taç bulunmaktadır.²⁶⁶ Bunlardan da anlaşıldığı üzere Fatih Sultan Mehmed'in kendisini kayser olarak görmesi boş değildir. Bunu siyasi bir güç olarak kullanmaktan da çekinmeyecektir.

İstanbul'un fethiyle beraber Fatih Sultan Mehmed artık Ortodoksların hamisidir. Doğu Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı Devleti'ne kalan kiliseyi kutsayan Fatih Sultan Mehmed, hem kendi İmparatorluğunun hem de Ortodoksların Roma karşısında ortak çıkarını belirlemiştir.²⁶⁷ İnalçık, Fatih Sultan Mehmed'in ilk hedefinin Roma İmparatorluğu'nu kendi bünyesi altında yeniden canlandırmak olduğunu ve bunun fetih planlarında da açıkça görüleceğini belirtir. Bu amaçla Bizans tahtında hak iddia edebilecek bütün hânedânları ortadan kaldırır. Trabzon Rum İmparatorluğu'nu, Mora'da Paleologlardan olan iki despotu ve Paleologlar ile akrabalığı bulunan Cenevizli Gattilusi ailesini yine bu nedenle bertaraf eder. Balkan yarımadasını egemenliği altına alması, Mora, Arnavutluk ve Ege adalarından Venediklileri atmak için seferler düzenlemesi, Kırım'ın güney sahilini ve Güney-İtalya'yı işgal etmesi yine bu sebeplerdir.²⁶⁸

Bizans'ın surlarıyla çevrelenmiş Ortodoksluk, Haçlı Seferleri ve Roma'nın etkisiyle kendine büyük bir yaşam alanı bulamamıştır. Sultan burayı fethettiğinde eski ihtişamına döndürme hedefindeydi. Fetih sonrası Katoliklerin baskısından kurtulan kilise, yıllardır ekümenik iddiasında bulunurken, Sultan'ın verdiği geniş ayrıcalıklar ve yetkilerle bir anda Papalık seviyesine çıkarılmıştır. Bu ayrıcalıklar sadece Patriklik makamına has değildir, aynı şekilde ona bağlı bulunan cemaat de bundan faydalanmıştır.²⁶⁹ Fatih Sultan Mehmed, devleti bir dünya imparatorluğu ve zamanın tek süper gücü yapmaya kararlıdır. Bunu destekleyecek ve besleyecek tek düşünce sistemi “*dinsel ümmetçilik*”tir. Çünkü birbirinden farklı dinlere mensup toplumları bir arada tutmanın yolu bundan geçiyordu. Osmanlı Devleti geleneksel yapısı “*Saray-Fetva*” birlikteliğine dayanmaktaydı. Şimdi ise üçüncü bir yapı olan

---

²⁶⁶Tevfik Bıyıklıoğlu, “İstanbul’un İki Fatihi II. Mehmet ve Atatürk”, *Belleten*, C. 17, TTK Yay., S. 65, Ocak 1953, s. 91; Ayrıntılı bilgi için bk. Nurullah Berk, “Fatih Sultan Mehmet ve Venedikli Ressam Gentile Bellini”, *A.Ü.İ.F.D.*, C. 2, S. 2, 1953, s.143-160.

²⁶⁷ Cengiz Aktar, *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, İletişim Yay., İstanbul 2011, s. 8.

²⁶⁸İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye*, C. 1, s. 112.

²⁶⁹Esat Arslan, “Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım “Türk Ortodoks Kilisesi”, *A.Ü. İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 21, Ankara 1998, s. 407.

“Kilise” buna eklenerek hepsini kapsayacak bir “Din” kavramı kullanılmalıydı. İstanbul Hristiyan dünyası için ne kadar önemli ise İslâm dünyası için de o derece önemliydi. Peygamber’in övdüğü şehre sahip olmak yetmiyordu. Bu şehri elinde tutmak ve onu Avrupa’ya karşı kullanmak da gerekiyordu.²⁷⁰

İstanbul’un fethi Avrupa’da yankılanırken sultan, şehrin imarına başlamıştır.²⁷¹ Öncelikle fetih hadisesi sebebiyle nüfuzu azalan şehrin, yeniden iskâna açılması gerekmektedir. Fetih esnasında halkın çoğunun köle olarak satılması sonucunda şehirdeki Rum nüfuzun elli bin civarında olduğu düşünülmektedir.²⁷² Daha önce kaçan Rum kesimin bir kısmının Fatih Sultan Mehmed’in siyaseti neticesinde geri döndüğünden söz edilmişti. Fetihten sonra var olan Rum kesimin korunması ve bunun artırılması gerekiyordu. Sultan şehirde kalan Rumlara iyi muamelede bulunmuş, hatta bir kısım kölenin fidyesini kendisi ödemiştir. Şehrin imarı için de yine Rumlardan yararlanmış ve onların kendi fidyelerini ödemesi için kolaylık sağlamıştır.²⁷³ Fetih sebebiyle İstanbul’dan kaçan ve sonradan geri dönen Rumlar ile Pontus, Epir ve Ege adaları ve Anadolu gibi yerlerden gelen Rumlar bir süre için vergilerden muaf tutuldular. Bunlara ev, toprak ve toprağı işleyecek hayvanlar verildi.²⁷⁴ Bu ve buna benzer çalışmalar sonucu şehirdeki Rum nüfuzun yaşamında köklü değişiklikler meydana gelir. Fatih Sultan Mehmed boş kalan Patriklik makamına Gennadios’u seçer ve daha önce de değinildiği gibi Sırp, Bulgar ve Romen gibi toplumlar üzerinde Ortodoks nüfuzunun kurulmasını sağlayarak Bizans’ın hâkimiyetindeyken bile sahip olmadığı kadar büyük bir nüfuz ve hâkimiyet alanına sahip olmuştur.²⁷⁵ Bizans zamanında imparatorun baskısı altında tutulan Patriklik, bir danışma makamı niteliğindeki²⁷⁶ şimdi yönetsel işlevi olan bir kurum olmuştur. Fatih Sultan Mehmed, Katolik mezhebiyle yıllarca sürdürdükleri

---

²⁷⁰Esat Arslan, “Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım “Türk Ortodoks Kilisesi”, *A.Ü. İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s. 408-409.

²⁷¹Halil İnalçık, “Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul’un Yeniden İnşası”, (Çev. Fahri Unan), *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 3-4, 1988-89, s. 215.

²⁷²Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 209.

²⁷³Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. 1, TTK Yay., Ankara 2010, s. 464.

²⁷⁴Nurdan Türker, *Vatanım Yok Memleketim Var İstanbul Rumlari: Mekân-Bellek-Ritüel*, İletişim Yay., İstanbul 2015, s. 85-86.

²⁷⁵Necla Günay, “Filik-i Eteryâ Cemiyeti”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, Kırşehir 2005, s. 266.

²⁷⁶Deno J. Geanakoplos, “Bizans İmparatorluğu’nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununun Yeniden Düşünmek”, (Çev. Mustafa Alican), *Tarih Okulu*, S. IX, (Ocak-Nisan, 2011), s. 169.

mücadeleler sebebiyle Ortodoksların, “Etnark=Millet Başı” unvanını hiç çaba sarf etmeden elde etmelerini sağlamıştır. Ayrıca bu unvan sadece İstanbul’a verilmedi. Kıbrıs adasının alınmasından sonra, buradan gelen talep üzerine Kıbrıs Patrikliği’ne de verilmiştir. Aynı zamanda Antakya, İskenderiye, Kudüs ve Girit’teki Ortodoks kiliselerinin liderlerine de bu unvan verilmiştir²⁷⁷ Fatih Sultan Mehmed bu bahsettiği yaşamın sınırlarını 1454 yılında yayınladığı bir fermanla belirlemiştir. Buna göre Patriklerin, Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesi gibi sorunlarla uğraşmaları yasaklanmıştır.²⁷⁸ Zaten verilen ayrıcalıklar iki mezhep arasında olası bir işbirliğini engellemeyi amaçlamıştır. Bu yayınlanan fermanla da bu ayrılığın devam edeceği anlaşılmaktadır.

Patrik kendisine verilen fermanla kendi cemaati üzerinde mutlak, ruhani ve idari yetkiler kazanır. Daha önce değinilen haklara ilave olarak cemaati adına vergileri toplama ve bu vergileri devlete aktarma görevlerini de üstlenir.²⁷⁹ Patriğe verilen bu haklar fazla bulunup, tarihçilerin bunu “devlet içinde devlet” olarak nitelendirmesine sebep olmuştur.²⁸⁰ Bu ayrıcalıklar Batılı tarihçilerin gözünden kaçmamış olacak ki Sir Harry Luke’nin yazdığı *The Old Turkey and The New (Eski ve Yeni Türkiye)* kitabında şu cümleler yer almaktadır:

“Türkler Ortodoks halka iki nimet getirdiler. Bizans devrinde bile köşkleri inleyen köleliğe son verdiler ve 300 yıldan beri bir Hristiyan kilisesinin baskısı altında atıl bir halde tutulan Ortodoks Pisikoposluğunu ihya ettiler (...)”²⁸¹ Gennadios’u Romalılar veya Ortodoks milleti olarak adlandırılan toplumun yalnız ruhani değil, aynı zamanda sivil başkanı ilan eden Fatih, Patriğe berat verdikten başka Beylerbeyi rütbesini de ihsan etti. Böylece onu Etnark (Millet Başkanı) olarak tanıdığı gibi, devlet hiyerarşisinde yüksek bir mevkie yükseltti (...)Fatih Gennadios’un patrikliğini onaylamakla Ortodoksluğu kurtarmıştır. Zira Gennadios, Katoliklerin can düşmanıydı ve onun seçilmesiyle Osmanlı

²⁷⁷Esat Arslan, “Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım “Türk Ortodoks Kilisesi”, s. 410. Ancak bu verilen Milletbaşı unvanları İstanbul Patrikhanesi’ne verilen unvanla eş değer değildir. İstanbul Patrikhanesi daima diğer patrikhanelerden üstündür.

²⁷⁸Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, s.39.

²⁷⁹Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri*, s. 205- 204.

²⁸⁰Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, s. 40.

²⁸¹Hakan Alkan, *Geçmişten Günümüze Türkiye Patrikhaneleri*, Kutup Yıldızı Yay., İstanbul 2003, s. 32.

Devleti İmparatorluğunda Katoliklik sönmüş oldu. Katolikliğe eğimli bir Patrik seçilmiş olsaydı, Ortodoksluk yavaş yavaş sönecekti (...) Papalar, Doğu Kilisesi'ni de idarelerine geçirebilmek için yıllardan beri uğraştıkları halde, başarıya ulaşamıyorlardı. Bu suretle, Bizans halkını devamlı bir şekilde ikiye ayırmayı başarıyorlardı. Bu defa Gennadios'un seçilmesiyle Papa için bu ümit kesilmişti."

Osmanlı Devleti bundan sonra hem gaza yaparak İslâm'ın öncülüğünü yüklenerek hem de Avrupa'nın içlerine kadar sefer düzenleyerek Katolik Kilisesi'ne karşı Doğu Kilisesi'nin koruyuculuğunu da üstlenecektir. Fatih Sultan Mehmed, gidilecek yolu belirlemiş, kendisinden sonra gelen padişahlar da aynı çizgide ilerlemiştir.²⁸² Bizans'ın en parlak döneminden bu yana ilk kez, Ortodoks Hristiyanlar tek bir dinî otorite altında bir aradadır ve patrikhanenin ekümenik yönü daha çok artmıştır.²⁸³ Bizans'la bir nevi bitkisel hayata giren Ortodoksluk, Sultan II. Mehmed'le beraber ünü Avrupa'ya yayılınca ve Vatikan bundan rahatsız olmuştur. İlerde görüleceği gibi bu durum Vatikan'a bir başkaldırı olarak nitelendirilmiş ve Papa II. Pius kendi çıkarlarını korumak için Sultan II. Mehmed'le iletişime geçmeye çalışmıştır.²⁸⁴

2.7. Fatih Sultan Mehmed'in Hristiyanlığa Karşı Tutumu

Türkler tarafından İstanbul'un fethi Avrupa'da tepkilere neden olmuştur.²⁸⁵ Avrupa'da tek başına Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkabilecek bir güç bulunmuyordu. Ama beraber hareket edildiği takdirde, Osmanlı Devleti karşısına büyük bir güç olarak çıkmak mümkün olabilirdi.²⁸⁶ Papalık, İstanbul'un fethinden sonra Avrupalı devletlere çağrıda bulunmuş, Osmanlı Devleti'ne karşı birlik olmalarını istemişse de bu mümkün olmamıştır.²⁸⁷

²⁸² Arslan, "Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım "Türk Ortodoks Kilisesi", s. 410-411.

²⁸³ Türker, *Vatanım Yok Memleketim Var İstanbul Rumları: Mekân-Bellek-Ritüel*, s. 87.

²⁸⁴ Arslan, "Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım "Türk Ortodoks Kilisesi", s. 409.

²⁸⁵ Mehmet İnbaşı, "Güçlü Sultanlar Dönemi", (Ed. Tufan Gündüz), *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 69.

²⁸⁶ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 265.

²⁸⁷ Charles A. Frazee, *Katolikler ve Sultanlar; Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*, (Çev. Cemile Erdek), Küre Yay., İstanbul 2009, s. 12-17; Franz Babinger, "Fatih Sultan Mehmet ve İtalya", (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), *Byzation*, C. 21, Fasikül 1, 1951, s. 60.

Bizans'ın güçlü surlarını yıkan Fatih Sultan Mehmed, Rumların “*Basileus*”u, Slavların Çar'ı, Romenler'in İmparat'ı olmuştur.²⁸⁸ Müslümanlar arasında anılan unvanları ise onun kudretini ifade etmeye yetmiyordu. 15. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti'nin evrensel bir imparatorluk misyonunu yüklediği ve bunu çok bilinçli bir şekilde yerine getirdiği bir dönemdir. Papalık, bu yeni hükümdarla bilinen yollarla mücadele edemeyeceğini anlamış, Fatih Sultan Mehmed ile bağlantı kurmanın yollarını aramıştır.²⁸⁹ Pfeffermann' a göre; Papalık, o sırada dünyevi güçlere karşı Papalığı koruyacak bir din savunucusuna muhtaçtır. Bu görevi üstlenmek bir kayzere düşmektedir. Kayzer III. Friedrich'in buna uygun olmadığından, bu görevi üstlenecek başka bir imparator varsa o da Hristiyan olmayan Fatih Sultan Mehmed'dir.²⁹⁰

Papalık makamında bulunan II. Pius (Aenas Sylvius), İstanbul'un fethinden önce ilmi araştırmalar yapmak için İstanbul'da kendisine bağlı insanlar bulundurmıştır. Bunların İstanbul'da bulunma sebepleri tamamen papa adına ilmi araştırmalar yapmaktır. Bu sebeple II. Pius, İstanbul'daki yazma eserlerden ve buradaki her türlü ilmi ve kültürel faaliyetlerden haberdardır. İstanbul'daki âlimler ve ilâhiyatçılar arasındaki felsefi ve dinî tartışmaları ve buna Fatih Sultan Mehmed'in iştiraki hakkında da bilgi sahibidir. Fatih Sultan Mehmed'in Gennadios'a yakınlığı, Türklerde olduğu kadar Batı tarafından da farklı yorumlanmış, Fatih Sultan Mehmed ile ilgili aykırı fikirlerin uyandırılmasına sebep olmuştur. II. Pius'ın bu düşüncelere itibar etmiş olması ki, Fatih Sultan Mehmed'i Hristiyanlığa davet eden bir mektup yazmış ve yine Fatih Sultan Mehmed'in ağzından cevap uydurma cüretinde bulunmuştur.²⁹¹ Birinci mektup mevcuttur, ama ikicisi tamamen II. Pius'ın hayal ürünüdür.²⁹² II. Pius, Fatih Sultan Mehmed'i İtalya'ya çekme maksadındayken bunu bir süre gizlemiştir. Asıl amacını gizleyip, kendi misyonunu zedelememek, Avrupa'yı gücendirmemek ve tepki çekmemek için Fatih Sultan Mehmed'i Hristiyanlığa davet etme adı altında planlarını yürürlüğe koymaya çalışmıştır.²⁹³ II.

²⁸⁸Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1451-1538)*, s. 185.

²⁸⁹Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, s. 73.

²⁹⁰Hans Pfeffermann, *Rönesans Papaları'nın Türklerle İşbirliği*, (Çev. Kemal Beydilli), Yitik Hazine Yay., İstanbul 2013, s. 89; Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 155.

²⁹¹Adıvar, “İstanbul'un Fethi Sırasında Kültür Vaziyeti”, s. 4-9.

²⁹²Frazer, *Katolikler ve Sultanlar; Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*, s. 13-14.

²⁹³Pfeffermann, *Rönesans Papaları'nın Türklerle İşbirliği*, s. 89.

Pius, Fatih Sultan Mehmed'in Hristiyanlığa geçmeyeceğini bilecek zekâyâ sahiptir. Fakat kendi yerini sağlamlaştırmak, Papalılığı daha güçlü kılmak için Fatih Sultan Mehmed'in yardımına ihtiyacı vardır. Bunu da kendi usulünce yapmaktadır.²⁹⁴ II. Pius'un, Fatih Sultan Mehmed'e yazdığı mektup şöyledir:

“... Eğer sen, Hristiyanlar arasında hükümdarlığını yaymak ve ismini zafer çelenkleriyle süslemek istiyorsan, bunun için paraya, silahlara, ordulara, donanmalara ihtiyacın yoktur. Önemsiz bir ayrıntı seni bütün zamanların en büyük, en güçlü ve en tanınmış fânisi yapmaya muktedirdir. Bunun ne olduğunu sorabilirsin. Bu, bulunması o kadar zor olmayan, bulmak için fazla uzaklara gitmeyi gerektirmeyen, her yerde rastlanan bir şeydir: Kendini vaftiz ettireceğin, Hristiyanlık'a geçeceğin ve İncil'e imân edeceğin, yalnızca bir damlacık su!²⁹⁵ Bunu yapacak olursan, artık yeryüzünde şan, şeref ve güç itibariyle seni aşacak veya sana denk düşecek bir hükümdar kalmayacaktır. Biz seni, Rumların ve Şark'ın imparatoru olarak adlandıracağız ve şu anda güç kullanarak elinde tuttukların, hukuken de senin mülkün olacaktır. Bütün Hristiyanlar seni sayacak ve aralarındaki anlaşmazlıkların hakemi yapacaktır. Bütün zulme uğrayanlar ortak koruyucuları olarak sana sığınacaklar, dünyanın hemen tüm ülkelerinde insanlar sana yöneleceklerdir. Pek çokları gönüllü olarak senin hâkimiyetine girecekler, senin hakemlik tahtına başvuracak ve sana vergi ödeyeceklerdir. Zâlimleri ezmek, zayıfları desteklemek ve kötülere karşı savaşmak sana nasib olacak ve hak yolunda yürüdüğün müddetçe Katolik Kilisesi sana karşı olmayacaktır. Kutsal Taht, seni diğer krallara gösterdiği aynı sevgiyle kucaklayacak ve hatta konumun daima diğerlerinden daha yüce olacaktır. Bu şartlar altında, savaşmadan ve kan dökmeden birçok krallıklar kazanabilirsin... Biz, senin düşmanlarına asla yardım etmeyeceğiz, bilakis, bunun tam tersi olarak, Roma Kilisesi'nin mevcut haklarını gasbedenlere ve ana kiliseye baş kaldıranlara karşı senin gücünü yardıma çağıracağız. Seleflerimiz olan Stefan, Adrian ve Leo'nun, Langobardiya kralları Aistulph ve Desiderius'a karşı Pipin ve Karlman'ı nasıl yardıma çağırdılar ve zalimlerin elinden kurtuldularsa, imparatorluğu Rumlardan alıp kurtarıcıların bizzat kendilerine teslim ettilerse, biz de kilisenin sıkıntıya düştüğü anlarda kendimizi senin korumana tevdi edeceğiz ve bu

---

²⁹⁴Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 156.

²⁹⁵Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, s. 73.

şekildeki hayırhahlığına aynıyla mukabelede bulunacağız. Ah, bu nasıl da her tarafı saran bir barış olurdu... Bütün yeryüzünde barışı sağlamaya muktedir bir istek olurdu: Bu, senin de isteklerinden biridir... ”²⁹⁶

Pius, hem Fatih Sultan Mehmed’in hem de kendisinin işlerini kolaylaştırmak için vaftizi teklif etmiştir. Buradaki “bir damlacık su” kastedilen anlamıyla vaftiz, dinî değil sembolik bir hiledir. Asıl amacı, Fatih Sultan Mehmed’i İtalya’nın içine çekip, buradaki oyuna Türkleri de dâhil etmektir.²⁹⁷ II. Pius’un 1462 yılında Fatih Sultan Mehmed için planladığı din değiştirme teşebbüsü başarıya ulaşmamıştır.²⁹⁸ Beş büyük kiliseden sayılan İstanbul’un Türklerin eline geçmesi, Hristiyanlık dünyası için büyük öneme sahip Roma Kilisesi’nin de düşme ihtimallerini akıllara getirmiş ve bu büyük korkulara neden olmuştur.²⁹⁹ Fatih Sultan Mehmed’in böyle bir niyetinin var olduğuna dair bir kanıt mevcut değildir.³⁰⁰ Öte yandan yazılan bu mektupla Fatih Sultan Mehmed’in Hristiyanlığa, meyl ettiğine dair izlenimler yaratılmak istenmiştir. Fatih Sultan Mehmed kozmopolit bir hükümdardır. Kendinden önceki padişahlar gibi Müslüman nüfuzu çoğunlukta olan bir beyliğe hakim değildir büyümekte olan bir İmparatorluk inşa etmiştir. Bu da onu, birçok mezhep ve tarikata yakın kılmaktadır. İlmi ve dinî konulara meraklıdır. Birçok dil bilmesi araştırma ve öğrenme isteğinin var olması, tarih ve coğrafya ilmine vâkıf olması onu büyük bir kültür adamı yapmaktadır.³⁰¹ İtalya’yı çok iyi bilmektedir. İtalyan hümanistler tarafından, tam bir Rönesans hükümdarı olarak nitelendirilmiştir.³⁰² Tahta geçer geçmez birçok değişiklik yapması, Rum Patrikhanesi’ne saygı göstermesi, imtiyazlar vermesi insanların zihninde, onunla ilgili gerçek olmayan fikirler uyandırmıştır.³⁰³ O artık Rum İmparatoru’dur.³⁰⁴ Rumlara verdiği ayrıcalıklar, tanıdığı haklar bunun bir sonucudur.

²⁹⁶Pfeffermann, *Rönesans Papaları’nın Türklerle İşbirliği*, s. 91-92.

²⁹⁷Bu mektubun içeriğine bakıldığında Hristiyanları Haçlı seferlerine katılmaya teşvik etme gayesiyle dağıtılan belgelerle benzerlik göstermektedir. bk. Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*, (Çev. Gürol Koca), Literatür Yay., İstanbul 2004, s. 157.

²⁹⁸Pfeffermann, *Rönesans Papaları’nın Türklerle İşbirliği*, s. 89.

²⁹⁹Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 170.

³⁰⁰Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 157.

³⁰¹Ortaylı, *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*, s. 73-78.

³⁰²Bekir Sıtkı Baykal, “Fatih Sultan Mehmed’in Muhiti ve Şahsiyeti Üzerinde Bir Deneme”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, C. 14, S. 3-4, Ankara 1956, s. 81.

³⁰³Ortaylı, *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*, s. 73-78.

2.8. Osmanlı Devleti'nde Patrik Seçimleri ve Atamalar

Bizans için İmparator, halkı dini emirlerle yöneten, Ortodoksluğun koruyucusu ve Roma kanunlarını yorumlayan kişidir. Patrik ise, İmparator'un bu kuralları uyguladığından emin olmak ve yine bu kuralları uygulamakla yükümlü kişidir.³⁰⁵ Ortodoks hiyerarşisinde en üst sırada patrik bulunmaktadır. Daha sonra sırasıyla Pisikopos, papaz, diyakoz, rahip ve rahibeler gelmektedir. Papazları, Pisikoposlar seçerken, Pisikoposları da rahipler seçmektedir. Pisikoposlar terfi edilince metropolit olurlardı. Metropolit ve Pisikoposlar bir şehir ya da bölgede bulunan kilisenin başı olup, buradaki halk ve patrik arasındaki bağlantıyı sağlarlardı.³⁰⁶ Patriklik makamına aday olacak şahsın bazı özellikler³⁰⁷ taşıması gerekmektedir. Bunlar:

- Patrik seçilecek kişi, ahlâklı olmalıdır.
- Patrik, müsbet ilimlerde bilgili ve kilise kanunlarına hâkim olmalıdır.
- Patrik, Patrikhâne'yi ve ona bağlı diğer kiliseleri daima koruyacak ve yönetecek kabiliyette olmalıdır.
- Pisikopos derecesine sahip olmalıdır.
- Bu görevi üstlenecek yaş ve olgunlukta olmalıdır.
- Devlet'in itimadını hak etmiş bir şahıs olmalıdır.
- Patrik, çok önceden devlet vatandaşı olmalıdır.³⁰⁸

Fatih Sultan Mehmed, Bizans'tan kalan Kutsal Sinod³⁰⁹ meclisinin Gennadios'u önermesiyle Osmanlı Devleti'nde ilk patrik atamasını yapmıştır. Fatih Sultan Mehmed sonrası başa geçen tüm sultanlar Kutsal Sinod'un seçimlerine bağlı

³⁰⁴Kenan İnan, "Fatih Sultan Mehmed-İstanbul'un Fethi ve Etkileri", ((Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 288.

³⁰⁵Nuri Adıyeke, "Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalı ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi", *Yeni Türkiye*, S. 60, 2014, s. 8; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Ankara 1998, s. 259.

³⁰⁶İhsan Satış-Muhammed Ceyhan, "Kudüs Rum Patrikhanesi", *Belleten*, C. 79, TTK Yay., S. 285, (Ağustos, 2015), s. 691.

³⁰⁷Patrik seçimleri ve Patrik atama usulleri Sultan II. Mehmed'in verdiği ferman ve bu fermana daha sonra yapılan düzenlemeler esas alınarak yapılmıştır. Bugün bu şartlar Meclis-i Muhtelit-i Dâimînin Sûret-i Teşkiline Dâir Nizâname'nin içerisinde yer almaktadır. Süreyya Şahin'in alıntı kaynağı; Düstür, *Tertib 1*, C. 2, Matbai Amire, İstanbul 1329. Bu kaynağın sadeleştirilmiş hali mevcuttur. bk. Mehmet Hakan Sağlam, *I. Tertib Düstür Klavuzu, Osmânî Devlet Mevzûatı (1839-1908)*, C. 1, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2006; Mehmet Hakan Sağlam, *II. Tertib Düstür Klavuzu, Osmânî Devlet Mevzûatı (1908-1922)*, C. 2, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2006.

³⁰⁸Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 117-18.

³⁰⁹Söz konusu meclisin üyeleri kilise tarafından belirlenirdi. Bunların din adamı sıfatı taşımaları gerekmemekteydi. Kilise yararına faaliyet gösteren kişiler de bu mecliste yer alabilmekteydi.

kalmaya özen göstermiş ve patrik seçimlerini bir beratla onaylamıştır. Fatih Sultan Mehmed dönemindeki Kutsal Sinod olarak ifade edilenin metropolitlerden oluşan bir ruhban sınıfı olduğu düşünülmektedir. Bir diğer düşünce ise Fatih Sultan Mehmed'in Ortodoks yapısına dokunmadan ve seçimlere müdahil olmadan bunu bir ruhban aracılığıyla yaptığıdır. Burada dolaylı da olsa Kutsal Sinod'un varlığına değinilmektedir. Fatih Sultan Mehmed'ten sonra patriklere yapılan törende değişiklik olmamıştır. Âdet olunduğu üzere Ereğli Metropolitleri tarafından yapılan dinî takdis töreni ile patrik makamına uğurlanmıştır. Patrik için oluşturulan seçim komisyonuna zamanla sinod üyeleri dışında başrahipler, papazlar, patrikhanede görevli memurlar, esnaf ve halktan seçkin kişiler de dâhil olmuştur. Böylece kurul, hem dinî hem de laik katılımcılardan oluşabilmekteydi. Bunlar dışında diğer kiliselerin temsilcilerinin de bu kurula katılımları mümkün olmaktadır.³¹⁰

Kutsal Sinod'da fikir ayrılığı ya da herhangi bir bölünme söz konusu olduğunda meclis, ya İstanbul'da bulunan bir metropolit kaymakam olarak seçer ya da durumu devlete bildirirdi. Bundan sonraki süreç şöyle işlemekteydi; İstanbul Patrikliği'ne bağlı metropolitlere mektup gönderilerek seçtikleri bir patriğin ismini bir kâğıda yazmak suretiyle devlete bildirmeleri gerekmektedir. Yalnız bunu 41 gün içerisinde yapıp ve İstanbul'a mühürlü bir zarf içerisinde ulaştırmak zorundaydılar. Taşradaki görevliler ise belirledikleri ismi aynı yöntemle seçimden beş gün önce göndermekle yükümlüydüler. Buradakilerin yolladığı zarflar taşra için ayrılan torbalara konulmaktaydı. Seçim için belirlenen 41 günlük sürecin bitimine beş gün kala seçim kurulunda yer alan kişilere kaymakam tarafından davetiye yollanılarak toplantı ve saati bildirilirdi. Kuruldaki kişilerin kimlik tespitinden sonra toplantı yerine geçilir, kapılar kapatılırdı. Oy pusulalarının sayılması için kurulca iki kişi seçilirdi. Bazen aday gösterilmeyen bir isim, meclisteki kişiler tarafından öne sürülür ve seçime dâhil edilirdi. Çıkan sonuç bir deftere kaydedilir ve orada bulunanlar tarafından imzalanırdı. Defter, Bab-ı Aliye yollanırdı. Eğer defterde uygun olmayan bir durum tespit edilirse, patrikhaneye 24 saatlik bir seçim süreci tanınırdı. Pisikoposların ne kadar oy aldığı önemli değildi. Hepsi eşit sayılırdı. Belirleyici olan heyetin kararıydı.

---

³¹⁰Salih İnci, "Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerini Seçimi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 33, 2015, s. 19-20; Ragıp Özdem, "Gennadios'un İtikadnamesi", *Ülkü*, C. 10, S. 60, Ankara 1938, s. 529-540; Ali Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Azınlıklar*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, s. 43.

Heyet bu isimlerden üç kişiyi seçer, aday gösterirdi. Bu üç isim oradakiler tarafından oylanır ve çoğunlukta olan isim devlete bildirilirdi. Çoğunluk sağlanmadığı vakit kaymakamın³¹¹ oyu belirleyici olurdu. Devlet çıkan ismi kabul edip patrikliğini onaylardı. Böylece patrik, bütün Ortodoksların lideri ve Kutsal Sinod Meclisi'ni toplamakla yükümlü kişi unvanına sahip olurdu.³¹²

Kutsal Sinod oy birliğiyle patriği azletme hakkına sahiptir. Patrik, Sinod tarafından desteklenmedikçe kararlarının bir bağlayıcılığı yoktur.³¹³ Sinod güçlü bir kurumu temsil ederken patrik bunun simgesel bir başkanı niteliğindedir. Konortas, Osmanlı Devleti'nde ilk patrik beratının 1483 yılında Patrik I. Simeon (1482-1486)'a verildiğinden söz eder. Burada Sinod etkilidir. Fakat 1525 yılında Patrik I. Yeremya (1524-1537)'ya verilen beratta böyle bir şey söz konusu değildir.³¹⁴ Bazen devlet uzaklık vb. durumlarda seçim yoluna gitmemiş var olan metropolitlerden geçici olmak kaydıyla atama yapmıştır. Ayrıca sakıncalı gördüğü kişilerin (1894 ve 1896 seçimlerinde Patrik İoakim) adaylığını onaylamamıştır. Ruhban sınıfından olmayan birinin patrikliğe geçmesi asla söz konusu olmamıştır. Genellikle hayatlarının sonuna kadar başta kalmaları şartıyla atamaları yapılırsa da bu onların, dokunulmaz olduklarını ifade etmezdi. İlk patriklik beratında ömrü boyunca makamında bulunacağı ifadesine yer verilmiş, diğer beratlarda bu ibare söz konusu olmamıştır. Ancak sorgulanma ve azil durumları meclise bırakılmıştır. Patriklere bakıldığında ömür boyunca şartı pek uygulanmamıştır. Patriğin yaşlanma veya görevine uygun olmayan davranışlarda bulunması azil sebebi olmuştur.³¹⁵ Bu tür durumlarda meclis, sadarete dilekçe verir ve seçim için prosedürler başlatılırdı.³¹⁶

Osmanlı Devleti döneminde patriklik makamında sık sık değişiklikler olmuştur. Bunların çeşitli sebepleri vardır. İlk patrik Gennadios, görevinin üçüncü yılında ruhban sınıfı ile anlaşmakta güçlük çektiği için görevinden istifa etmiştir. Fakat

---

³¹¹Patrik kaymakamı da denilir. Günümüz ile ilgili bir kavram değildir. Kilise içerisinde yer alan bir memur.

³¹²Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 118-22.

³¹³İnci, "Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerini Seçimi", s. 21.

³¹⁴Paraskevas Konortas, "Osmanlı İmparatorluğu'nda En Üst Düzey Ruhban Sınıfının ve Özellikle Patriğin Konumu Üzerine Bazı Hipotezler (1453-1923)", *Ortodoksia (II. Periyot)*, S. 3, Selanik 2000 (Temmuz-Eylül), s. 475.

³¹⁵bk. Ek 12.

³¹⁶İnci, "Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerini Seçimi", s. 24-27; Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, s. 153-154.

devletin ısrarı ile aynı makama birkaç kez dönmüş ve tekrar istifa etmiştir. Kilise içindeki güç mücadeleleri Gennadios'tan sonra da yaşanacak ve birçok patrik sürekli istifa ve tekrar geri dönüşler yaşayacaktır. Bir diğer patrik değişikliğinin sebebi ise pişkeştir. Patriklerin makamları karşılığında devlete ödedikleri miktarı pişkeş terimi karşılıkmaktadır. 1465 yılına kadar var olmayan bu pişkeş bu tarihten sonra patriğin devlete verdiği bir hediye olarak alınmaya başlanmıştır. Bu kez patrikler bu makama gelebilmek için yüksek meblağlı pişkeşler ödemek zorunda kalmışlardır. Pişkeş miktarını artıran devlet değil patriklerin arasında ortaya çıkan ihtilaflar sebep olmuştur.³¹⁷ Patrik adaylarının devlet memurları ile yaptıkları ittifaklar sonucu makam elde ettikleri de olmuştur.³¹⁸ Fakat vaat ettikleri pişkeş ödenmediği takdirde azillerine sebep olmuştur. Patrik makamı zamanla “açık artırmayla satılan bir makam” olarak nitelendirilmeye başlanır. Bu konum için ödenen miktarın 3000 altına kadar yükselmesi ve bu miktarın ödenme zorluğu sebebiyle patrik adayları arasında entrikalarda dönmüştür. XVIII. yüzyıla kadar patrikler pişkeşi kilisenin parasından öderken, bu yüzyıl itibari ile kendi ceplerinden ödemeye başlamışlardır. Bu da kendilerini maddi yönden güçlü dost arayışlarına yöneltmiştir. Patrik, devlete ödemesi gereken pişkeşi ödemediği takdirde, azil edildiği gibi borcu bitene kadar devletin belirlediği bir yerde ikamet ettirilmiştir.³¹⁹ XIX. yüzyılın ikinci yarısı pişkeş devlet tarafından kaldırılmıştır.³²⁰

---

³¹⁷Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berktaş), Kitapyayınevi, İstanbul 2013, s. 98.

³¹⁸John Covel, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü*, (Çev. Nurten Özmelek), Dergâh Yay., İstanbul 2011, s. 77-78.

³¹⁹Kadı Sicilleri'nde yer alan hükümlere bakıldığında patriklerin bazen kendi pişkeşlerini ödemek için borç aldığını ve bu borçlar için metropolitlerinde kefil olduğu ödeyemedikleri durumda ya kendilerinden sonraki patriğe borcu devrettiklerini ya da malları varsa onunla ödemeye çalıştıklarını görüyoruz. Örneğin; Kadı Sicilleri, *İSTANBUL 18*, C. 18, s. 606, Hüküm no: 667, Orijinal metin no: [193a-1]'de yer alan “*Atmeydanı kurbunda vâkı 'a medrese-i celile-i sultâniye mesâlihi için merhûm Mustafa Efendi'nin vakfı olan nukûda ...meclis-i şer'-i şerîfde hâlâ mahmiye-i İstanbul'da Rum patriği olan Bartinos nâm râhib ile Ereğli metropolidi olan Vartalomyos v. Marti ve..... Dimotoyoş v. Panayot nâm râhibler muvâcehelerinde takrîr-i kelâm ve ta'bir-i ani'l-merâm edip bin seksen dört senesi Muharremi guresinde yedimde olan vakf-ı mezbûr malından iki bin esedî gurus mahmiye-i mezbûrede sâbikan patrik olan Diyonisyos nâm râhibe idâne ve teslim ol dahi istidâne ve tesellüm ettiğinden sonra meblağ-ı mezbûr iki bin gurus için beni mezbûr Bartinos üzerine havâle edip ol dahi kabûl ettiğinden...*” buradan da anlaşılacağı gibi bir vakıftan borç para alan patrik Diyanisyos'un metropolitler şahitliğinde kendinden sonraki patrik Bartinos' a borcunu devrettiğini görmekteyiz. Yine Kadı Sicilleri, *İSTANBUL 18*, C. 18, s. 144, Hüküm no: 96, Orijinal metin no: [23a-3] yer alan “*....Kostantiniyye el-mahmiyye -humiyet ani'l-âfât ve'lbeliyye- hısnı ebvâbından Fenerkapısı dâhilinde Rum patriği olanlar sâkin oldukları menzile varıp zeyl-i rakîmde isimleri terkîm olunan udûl-i müslimîn ve sikât-ı muvahhidîn mahzarlarında akd-i meclis-i şer'-i mübîn eyledikde bi'l-fi'l*

Patrik seçimlerine rüşvetin karıştığı gibi sultan müdahalelerinin de olduğu görülmüştür. Yavuz, Giritli I. Theoleptus (1513-1522)'un patrik seçilmesini sağlamıştır. Bunun sebebi sultan ile arasının iyi olmasıdır. Ondan sonra seçilen Epirli I. Yeremia (1522-1545)'nin da dönemin padişahı Kanuni ile arası çok iyidir. Bu sayede uzun süre bu makamda kalabilmiştir.³²¹ Patriklik gibi cazip bir makamın patrik adayları arasında nasıl entrikalara sebep olduğu kısmına değinilirse, patrikler, güçlü rakiplerinden sadece azlederek değil, idamlarına sebebiyet vererek de kurtulmuşlardır. Bunların ilki, I. Kirilos Lukaris (1612-1638)'dir. Protestan yanlısı olan bu patrik, İngiliz ve Hollandalı elçiler yardımı ile bu makama gelmiştir.³²² Daha önce bir matbaa açtığından söz edilmişti. Bu tutumu Katolik Fransa'nın etkisiyle Bab-ı Ali tarafından azledilmesine sebep olmuştur. İç ve dış düşmanlarının tahrikleri sonucu sultanın Anadolu'da olduğu bir sırada Sadrazam Bayram Paşa (1571-1638) tarafından idam edilmiştir. Onun yerine atanan II. Kirilos, Roma yanlısı olduğu sebebiyle Kuzey Afrika'ya sürgüne gönderilmiştir.³²³ Bunun dışında II. Parthenius (1644-1646, 1648-1651), III. Parthenius (1656-1657), II. Gabriel (1657) ve V. Grigorios (1797-1798, 1806-1808) olmak üzere beş patrik idam edilmiştir.

II. Parthenius (1644-1646, 1648-1651), Cizvit ve Rus mücadelesinde ihanetle suçlanması sonucu idam edilmiştir.³²⁴ III. Parthenius (1656-1657), Eflak

---

Rum patriği olan Bartinos v. Simo nâm râhib ...nâzım-ı menâzımü'l-ümem sa'âdetlü Osman Paşa - dâme berruhû ve feşâ- hazretleri taraf-ı bâhirü's-şereflerinden husûs-ı câ'i'l-beyâna vekil olduğu ...Ahmed Ağa b. el-Hâc Hasan ve Küçük Karamankurbunda Pîriñçi Sinan mahallesi sâkinlerinden Osman Ağa b. Mehmed nâm kimesneler şehâdetleri ile şer'an sâbit olan umdetü erbâb-ı tahrîr ve'lkalem zübdetü ashâb-ı tastîr ve'r-rakam Ömer Efendi b. Mehmed nâm kimesne mahzarında bi't-tav'i's-sâf ikrâr ve i'tirâf edip bundan mukaddem Rum patriği olan Diyonisyos v. Atrasimyos nâm râhib müvekkil-i müşârün-ileyh hazretlerine zimmetinde vâcibü'l-edâ ve lâzımü'l-kazâ deyni olan on bin kit'a esedî gurus deyni için rızâmız ile müvekkil-i mûmâ-ileyh hazretlerini havâle-i sahiha-i şer'iyeye ile benim üzerime havâle edip ben dahi havâle-i mezbûreyi kabûl eylemeğin müvekkil-i müşârün-ileyh hazretlerine cihet-i havâle-i mezbûreden zimmetimde vâcibü'l-edâ ve lâzımü'l-kazâ on bin kit'a esedî gurus deynim vardır..." burada da patriğin borcunu kefiller huzurunda ödediğini görüyoruz. Aynı ibareleri Kadı Sicilleri, İSTANBUL 18, C. 18, s. 145, Hüküm no: 97, Orijinal metin no: [23b-1]; Kadı Sicilleri, İSTANBUL 18, C. 18, s. 538, Hüküm no: 586, Orijinal metin no: [164b-1]; Kadı Sicilleri, BAB 46, C. 19, s. 627, Hüküm no: 779, Orijinal metin no: [140a-1]; Kadı Sicilleri, BAB 46, C. 19, s. 628, Hüküm no: 780, Orijinal metin no: [140b-1].

³²⁰İnci, "Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerini Seçimi", s. 28-31.

³²¹İnci, "Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerini Seçimi", s. 33; Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, s. 80.

³²²Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, (Çev. Ayşe Berktaş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s. 67.

³²³İnci, "Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerini Seçimi", s. 37; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 4*, s. 232-233, 259-288.

³²⁴Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 151.

voyvodasına gönderdiği mektup³²⁵ sonucu Köprülü Mehmet Paşa tarafından ihanetle suçlanmış ve Sultan IV. Mehmed'in emriyle 1657 yılında idam edilmiştir. II. Gabriel (1657), Yahudilikten dönme bir Müslümanı, Yahudilerin isteği üzerine vaftiz etmeye kalkmış, hakkında yapılan şikâyet sonucu aynı sultan tarafından 1659 yılında idam ettirilmiştir. Bunlar arasında daha çok son asılan patrik V. Grigorios (1797-1798, 1806-1808) bilinmektedir. Bu da olayın yakın tarihli oluşundan kaynaklanmaktadır. Patriğin devlet aleyhine ayrılıkçı ve ulusçu fikirleri desteklemesi sadece kendisinin değil aynı zamanda sekiz metropoliti de canından etmiştir.³²⁶ (EK 13)

Patrikler kimi zaman da gerçekten sağlık sorunları sebebiyle görevlerinden ayrılmıştır. Örneğin; III. Yeremios (1794-1797) yaşlandığı ve bu görevi artık ifa edemeyeceğini öne sürerek görevinden ayrılmıştır. Aynı durum IV. Kallinos (1757) ve V. Dionios (1887-1891) için de geçerlidir. İç çekişmeler yüzünden II. Mateos (1598-1602), II. Kirilios (1634-1636) gibi patrikler, birden fazla başa gelmiş fakat çok kısa süreyle (en az bir hafta en fazla on yedi gün) bu makamda kalabilmişlerdir. Katoliklerin müdahalesine maruz kalan patriklerde ise durum değişmemekte. (V. Athnasios (1709-1711), III. Kallinikos (1716-1726)). Bunlara Fransız müdahalesi söz konusudur. XIX. yüzyılda Rusya'nın devreye girmesi ile patrikler Rus ittifakına yönelecektir. Patrikler bazen kendi cemaatlerinin şikâyetleri sebebiyle de görevlerinden azledilmişlerdir. Örneğin; Patrik I. Prokopios (1785-1789) ve V. Antimos halkın isteği doğrultusunda görevlerinden alınmışlardır. Yine halkın isteğiyle VI. Grigorios (1835-1840) azledilmiş ve halktan gelen talep üzerine yerine Patrik Konstantinos getirilmiştir.³²⁷

Patrik sayısı konusunda farklı bilgiler de mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde patriklik makamına ikişer kez gelen patrik sayısı on beş kişi ile sınırlı tutulduğu söylenmektedir. Elimizdeki tabloya bakıldığında durumun böyle olmadığı görülmektedir. Bunun dışında Salih İnci, Cobham'ın 1836-1884 yılları arasında patriklerle ilgili şu ifadeleri kullandığına değinir: “*Bu sürede yüz kırk azil, kırk bir*

---

³²⁵Patrikhane ve Ruslar arasında ilk mektuplaşma II. Dianisos (1546-1555) tarafından 1546 yılında IV. İvan'a gönderilmiştir. Üç mektup yollayan patrik, çardan yardım talep etmiştir. Patrik II. İoasaf (1556-1565) ise Rus Çarına bir mektup yollayarak, Türkleri şikâyet etmiştir. (bk. Paraskevas Konortas, “Tarihi Uzlaşmadan Entente Cordial'e”, *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açısından Patrikhane*, (Der. Cengiz Aktar), İletişim Yay., İstanbul 2011, s. 62-65.)

³²⁶İnci, “Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerini Seçimi”, s. 37-41.

³²⁷İnci “Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerini Seçimi”, s. 38-40.

istifa, üç zehirlenme, iki öldürülme, bir boyun vurma, bir kör edilme, bir suda boğulma, bir idam ve bir boğdurma gerçekleşir. Buna göre patriklerin ancak 137'si görev sürelerini ecelleriyle tamamlayabilmişlerdir."³²⁸ Bu rakamlar tamamen abartıdır. Çünkü verilen sayılar elimizdeki listede yer alan patrik sayısından fazladır. İlber Ortaylı ise arşiv kayıtlarına dayanarak, Osmanlı Devleti döneminde 159 patriğin görev aldığından, bunlardan 105'inin azledildiğinden, 27'sinin istifa ettiğinden ve 5-6 kişinin de birkaç kez göreve geri getirildiğinden söz eder.³²⁹ Bizans'ın hâkimiyetinde kiliseye 321 patrik ataması yapılmışken bu sayı Osmanlı Devleti'nde (1453-1901 yılları arasında) 160'tır.³³⁰

---

³²⁸İnci, "Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerini Seçimi", s. 51.

³²⁹İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi- Seçme Eserler 3*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008, s. 22.

³³⁰Şahin, *Türkiye'deki Patrikhaneler*, s. 31. Ayrıca Patrik isimleri çeşitli kaynaklarda daha farklı isimlerle yer almaktadır. Örneğin, Gennadios, Yenadios olarak anılmaktadır. Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 129-130. Patriklerin tam listesi için bk. EK 14.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVI. YY'DA ORTODOKSLARIN DURUMU

3.1. Fatih Sultan Mehmed Sonrası Ortodoks Kilisesi'ne Karşı Hükümdârların Tutumu

Fatih Sultan Mehmed hükmedeceği coğrafyayı çizmiş ve imparatorluğun ulaşabileceği doğal sınırların ne olduğu hakkında ipuçları da vermiştir. İmparatorluk önce bölgesel güçlerle daha sonra da evrensel güçlerle mücadele etmiş ve devlet süper güç konumuna erişmiştir.³³¹ Fatih Sultan Mehmed, devleti imparatorluk seviyesine çıkaracak fetihler yapmış, devleti birçok ulusa ev sahipliği yapacak konuma getirmiştir. Bu yapıyı koruyacak sistemi de bizzat kendisi geliştirmiştir. Avrupa ve Balkanlar için vazgeçilmez olan İstanbul'u ele geçirdikten sonra İstanbul'un bu doğal konumunu kullanarak onu evrensel bir dünya başkenti haline getirme gayesinde bulunmuştur.

Sultan II. Bayezit, babası gibi kendi himayeleri altında bulunan Ortodoksların, Katoliklere karşı var olan düşmanlıklarını devam ettirmelerini sağlamıştır.³³² Patrik III. Maximos (1476-1482),³³³ Manasses Cumhuriyeti³³⁴ topraklarında yaşayan Ortodokslara zulüm edildiğini haber almış, bunun üzerine Venedik Doge'yi uyarmıştır. Ortodoks ve Katolik inançları arasında var olan farklılığa yeni bir boyut kazandırmak için III. Maximos (1476-1482), 1482'de bir konsil toplar. Amacı, Floransa'da alınan kilise birliği kararının geçersiz olduğunu hem Ortodoks düşmanlarına hem de II. Bayezid'e anlatmaktır. Patrik böyle bir karar alırken sultanın Grek Kilisesi'ni anlamasının kilisenin yararına olacağı kanısındadır.

³³¹ Arslan, "Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım "Türk Ortodoks Kilisesi", s. 412.

³³² Bu görüş hem batılı hem de Türk tarihçilerinin ortak görüşüdür. Buna dayanak olarak Sultan II. Mehmed'den bu yana Ortodoksların her alanda üstün görülürken Katoliklerin daha az önemsenmesi gösterilir.

³³³ Asıl adı Maximos, Manuel Christonymos'tur. Patrik olmadan evvel Constantinopolis Kilisesi üzerinde etkili olan isimlerdendir. 1463'te, eski bir imparatorluğun kurucusu olan Yunan asilzisi olan George Amiroutzes'in ikinci bir eşiyle evlenmesi için Ortodoks Hristiyan kanun hükmünde karma bir davayla karşı çıktığından, Patrik Joasaph I ile birlikte taraftarlık kurmuştur. Joasaph'e verdiği destekle cezalandırılmış olan Manuel, Sultan II. Mehmed'in emriyle burnunu kesmiştir. Daha sonra yaptığı faaliyetlerle Manuel, II. Sultan Mehmet'in saygınlığını elde etmede başarılı oldu ve 1476 baharında kendisi İstanbul Konferansı'na seçildi. Bu bilgiler sadece aşağıda verilen kaynakta geçmektedir. bk. <http://www.johnsanidopoulos.com/2017/11/saint-maximos-iii-patriarch-of.html>.

³³⁴ Bugün Kuzey Amerika'da yer alan bir bölge. Fakat burada papalık toprakları içerisinde yer alan çok bilinmeyen bir bölgeden bahsedilmektedir. Günümüzdeki ifadesi ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

İskenderiye, Antakya ve Kudüs Melkit patrikleri de bu konsile katılmışlardır. Katolik yönetimi altında bir zamanlar bulunmuş olan ve Floransa Konsili kararlarını tanımış olan Ortodokslar için bir ayin düzenlenmiştir. Ortodoksluğa yeni katılacak biri için ilk kural Floransa Konsili kararlarını reddetmesiydi. Bu şartı kabul ettiğine dair yemin ettikten ve bu yemini doğrulayan bir belge imzaladıktan sonra dinini değiştiren kişi, Kutsal Yağ ile takdis edilecekti. Böylece din değiştirme işlemleri bu konsille beraber basitleştirilmiş oldu.³³⁵

Yavuz Sultan Selim döneminde Avrupa ve bununla ilgili meseleler ikinci planda kalmaktadır. Fakat Fatih Sultan Mehmed'in belirlediği çerçevenin bozulduğu ve geliştirdiği politikaların etkisini yitirdiği söylenemez. Kendisinden sonra gelenlerde aynı onun çizdiği yolda yürümüşlerdir. Ortodoksluğun himayesi Fatih Sultan Mehmed'le olmuşsa da, ona evrensellik boyutunu kazandıran Yavuz Sultan Selim³³⁶ olmuştur. Yavuz Sultan Selim, Halifelik makamını İstanbul'a getirterek nasıl buraya İslâmî bir başkent olma özelliği kazandırdıysa, İstanbul Patrikhanesi'ne de "Ekümeniklik" unvanı vererek onu evrensel bir boyuta taşımıştır. Daha sonra bu sıfat Ermeni ve Yahudi milletlerinin dinî temsilcilerine de tanınmıştır. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu, birçok dine ev sahipliği yapan bir dünya başkentine sahip olmuştur. Bu sıfatla İstanbul Patrikhanesi, Antakya ve İskenderiye Patrikhaneleri üzerinde nüfuz ve üstünlük sağlamış, yıllardır istediği unvanı yani Doğu Hristiyanlarının "Papa"sı unvanını elde edebilmiştir. İlk kez İstanbul'daki Patriklik "Doğu Vatikan" konumuna gelebilmiştir.³³⁷

XVI. yüzyıl itibariyle tahrip olan kilise, manastırların varlığı ve yapılan dinî ayinler devlet için sorun teşkil etmeye başlamıştır. Bu kilise ve manastırların camiye çevrilmesi için gelen talepler artmış ve bu talepler büyük tartışmalara sebep olunca İstanbul'un anlaşma ile mi yoksa savaşla mı alındığı konusu gündeme gelmiştir. Bu meselenin daha eski bir tarihte (muhtemelen Yavuz Sultan Selim döneminde) ortaya çıktığı görüşü hâkimdir. Bu görüşü, 1518 yılında yazılmış bir risale doğrulamaktadır. Risalede, Hanefî hukukunun kuralları çerçevesinde savaşla alınmış bir şehirde

³³⁵Charles A. Frazee, "İstanbul'un Fethinden Sonra Osmanlılar'ın Kazanımları ve Katoliklerin Tepkisi", (Çev. Mehmet Şahin), *S.Ü.İ.F.D.*, S. 17, 2004, s. 229.

³³⁶Sadece Sultan II. Mehmed dönemiyle sınırlı kalmayan imtiyazlar Sultan I. Selim'den, Sultan I. İbrahim'e varıncaya kadar yenilenerek sürdürülmüştür. bk. Ek 3-Ek 7.

³³⁷Arslan, "Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım "Türk Ortodoks Kilisesi", s. 412.

kiliselerin var olabileceği ve bu durumun zimmet hukukunun uygulanmasında herhangi bir sorun teşkil etmeyeceğinden söz edilmektedir.³³⁸ Bu meselenin Yavuz Sultan Selim döneminde değil Sultan II. Bayezid döneminde ilk kez ortaya çıktığı savunulmuştur. Bu düşünceye göre 1490'larda Patriklik makamı Pammakaristos Kilisesi'ne el konulmak istenince mesele gündeme gelmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde patrikhaneye tahsis edilen bu mekânın daha sonra etrafı Müslüman Mahallesi haline gelmiştir. Müslüman halkın, buranın camiye dönüştürülmesi için taleplerde bulunması sonucu 1590'da burası camiye dönüştürülmüştür.³³⁹ Yine anlatılana göre Yavuz Sultan Selim döneminde aynı mevzu gündeme gelmiş, ulema arasında büyük tartışmalara yol açmıştır. Bunun üzerine Patrik I. Theoleptus (1514-1520), kiliselerin korunmasına dair Fatih Sultan Mehmed'in kendisine verdiği beratı göstermek istemiş fakat beratın yanmış olduğu anlaşılınca da İstanbul'un fethine katılan iki yeniçerinin şahitliğine başvurulmuştur. Kanunî Sultan Süleyman döneminde aynı mevzu gündeme gelince Patrik I. Jeremias (Yeremiyos) (1520-22), Yavuz Sultan Selim'in kararını ve yukarıda bahsi geçen şeyhülislamın fetvasını Sultan'a sunmuştur.³⁴⁰ Ayrıca konu hakkında Ebussuûd Efendi'nin³⁴¹ fetvasına başvurulur. Ebussud Efendi, şehrin savaşıyla alındığını fakat var olan kiliselere bakıldığında ise bunun sulh ile alındığına delâlet ettiğini ifade eder. Fatih Sultan Mehmed'in Galatalılara verdiği ferman bulunmadığından o dönemde yaşayan 117 ve 130 yaşındaki iki yeniçerinin şahitliğine başvurulur. Bu iki yeniçeriye göre; şehirdeki Hristiyan ve Yahudiler gizlice Fatih Sultan Mehmed ile anlaşmış, Sultan II. Mehmed de bunların istekleri doğrultusunda hareket etmiştir.³⁴² Söz konusu fetva şöyledir:

---

³³⁸Bahsi geçen risalenin Türkçesi mevcuttur. bk. L. Öztürk, "Hüsam Çelebi'nin (ö. 926-1520) Risâle Ma'mûle li Beyânî Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an Adlı Eseri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2001, s. 135-156.

³³⁹Söz konusu cami Fethiye Camisidir. bk. S. Eyice, "Fethiye Camii", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 12, s. 460-462.

³⁴⁰Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, s. 334-35-36, Steven Runciman, *Konstantinopolis Düştü, 1453*, (Çev. Derin Türkömer), Doğan Kitap, İstanbul 1999, s. 304-304, Yannis Kordatos, *Bizans'ın Son Günleri*, (Çev. Muzaffer Baca), Alkim Yay., İstanbul 2006, s.76-77; Bruce Masters, "Değişen Bir Dünyada Hristiyanlar", *Geç Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye Tarihi 1603-1839)*, (Ed.Suraiya Faroqhi), (Çev. Fethi Aytuna), C. 3, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 331-32.

³⁴¹Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi için bk. Pehlul Düzenli, "Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, 2005, s. 441-475.

³⁴²Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, s. 334.

“Merhûm Sultan Mehmed Han Hazretleri mahrûse-i İstanbul’u ve etrâfında olan karyeleri anveten feth mi etmişlerdir?”

Ma’ruf olan anveten fetihtir, amma kenâyis-i kadîme hâli üzre ibkâ olunmak sulhle fethle delâlet eder. Sene hamse ve erba’ain ve tis’amie (945/1540-41) târihinde bu husûs teftîş olunmuşdur, yüz on yedi yaşında bir kimesne bulunup ve yüz otuz yaşında bir kimse dahi bulunup Yahudi ve nasara el altından Sultan Mehmed ile ittifak edüp anlar Tekfur’a nusret etmeyecek olup Sultan Mehmed dahi anları seby etmeyüp halleri üzere mukarrer edicek oldu, bu vechile feth olundu, deyü müfettiş mahsarında şehâdet edüp bu şehâdet ile kenâis-i kadîme halî üzere kalmıştır.”³⁴³

Bu tür durumlar yabancı tarihçiler tarafından farklı algılanmıştır. Millas, Osmanlı Devleti’nin 1521 yılında İstanbul’da zorla “İslâmlaştırma” girişimlerinde bulunduğunu ileri sürer.³⁴⁴ Bunu kanıtlayan herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Ortodoksların alışık olmadığı durumlar yaşanır. Artık Latin Kilisesi’ne düşman olmayan, hatta onlara sempati duyan patrikler başa geçer. Bu duruma patriklerin Padua’da³⁴⁵ eğitim görmeleri ve burada Latinlere karşı önyargılarından sıyrılarak İstanbul’a dönmeleri etkili olmaktadır. Patrik II. Dionysios (1537), II. Joasaph (1555-56), III. Metrophanes (1579-80) bunlardan sadece birkaçıdır. Bu durum, kendi cemaatleri tarafından bilindiği halde sultana yansıtılmamıştır.³⁴⁶ Padua mezunları Ortodoksluğun teolojisini oluşturan kişilerdir ve söz konusu patriklerden II. Joasaph’in Ortodoksluk teolojisine katkısı büyüktür. Diğer iki din adamı ile diyalog halindedir ve onları etkileyen kişide yine bizzat kendisidir. Muhtemelen sultanın Avrupa ile ilgili olması ve bu patriklerin Ortodoksluğa olan katkıları sebebiyle bu mevzu gizli tutulmuştur.

Fatih Sultan Mehmed bütün Hristiyanları tek bir mezhebin altında birleştirme amacı taşımış olsa da XVI. yüzyılda başa geçen halefleri bunu pek önemsemeyip daha çok çıkar amaçlı ittifaqlara yönelmiştir. Buna en büyük kanıt daha önce

³⁴³Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s. 104.

³⁴⁴Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri*, s. 205.

³⁴⁵Ortodoks din adamlarının yetiştiği ve Ortodokslar için büyük önem arz eden eğitim kurumu. İtalya’nın Kuzeydoğu kesiminde yer alan Padova şehrinde bulunmasından dolayı bu ismi almıştır.

³⁴⁶Fraze, “İstanbul’un Fethinden Sonra Osmanlılar’ın Kazanımları ve Katoliklerin Tepkisi”, s. 235.

otosefal³⁴⁷ olan Peç metropolitliğinin 1557’de bağımsız bir patrikliğe dönüştürülmeseydi. Keza bu Ortodoks kilisesinin uygun görmediği ve onun otoritesini sarsan bir durumdur. Bu değişiklik Sokollu Mehmed Paşa’nın isteğiyle yapılmış, patrikliğe de paşanın kardeşi Makerije getirilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman, Slav Ortodoks Kilisesi’nin hiyerarşisini oluştururken, ilerde Balkanlarda oluşabilecek herhangi bir kopukluk için orada güvenliği sağlayacak ve aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin da güvenebileceği bir Ortodoks patrik bulundurmak istemiştir.³⁴⁸ Bu ve buna benzer durumlar daha sonra da yaşanmış Ortodoksların yerine devletin çıkarları düşünülmüştür.

3.2. Kanunî Sultan Süleyman Dönemi: Reform, Martin Luther ve Protestanlık

Fatih Sultan Mehmed’ten sonra kendisini Roma tahtının varisi olarak gören Kanunî, İstanbul’u evrensel bir dünya başkenti yapmak için uğraşmıştır.³⁴⁹ Batı’ya kendisini ve imparatorluğunu en iyi düzeyde tanıtmak için yapılan törenler, elçi kabulleri hatta sultanın oturduğu taht bile gösterişli ve iddialı olmuştur.³⁵⁰ Osmanlı Devleti için büyük bir prestij sağlayan Kanunî, Frazee’ye göre; “*Bu başarısını Latin Hristiyanlığı’nu birbiri ile kavgalı iki hizbe ayıran Protestan Reformu dönemine rastladığı ve bu dönemde var olan olumlu koşullardan yararlandığı için elde etmiştir.*”³⁵¹ Sultan Süleyman’ın başarısını sadece buna bağlamak çok doğru bir yargı olmayacaktır. Bütün mezheplere eşit mesafede yaklaşp devlet çıkarları için gereken kararları almıştır.

Reform

Reform,³⁵² Latince “*Reformatio (yenileştirme)*” anlamına gelmektedir. Katolik Kilisesi’nin bozulması, kilisenin günden güne artan mal varlığı, halkın hem

---

³⁴⁷**Otosefal:** Yunanca’da kendi kendini tamamlayan şey için “*autos*” (kendi) ve “*kephale*” (baş) kelimelerinden oluşmaktadır. Ortodokslukta kendilerine ait bir baş tarafından yönetilen ve kendi kendilerine başpiskopos tayin eden Ortodoks kiliselerine verilen unvandır.

³⁴⁸Masters, “Değişen Bir Dünyada Hristiyanlar”, s. 332.

³⁴⁹Kanunî döneminde İstanbul’daki kültürel değişimler için bk. Betül Bilgen, “Kanuni Devrinde Yaşamış Bir İranlı Şairin Gözüyle İstanbul”, *A.Ü.F.D.*, C. 39, S. 1-2, Ankara 1999, s. 211-225.

³⁵⁰Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, s. 138-39.

³⁵¹Frazee, “İstanbul’un Fethinden Sonra Osmanlılar’ın Kazanımları ve Katoliklerin Tepkisi”, s. 231.

³⁵²Reform’u hazırlayan etmenler ve Reform süreci bu çalışmanın kapsama alanı dışında kaldığından burada sadece Ortodoksluğu ve Osmanlı’yı ilgilendiren kısmına değinilecektir. Protestan Reformu konusunda geniş bilgi için bk. Kaan H. Ökten, *Hristiyanlık’ta İnancın Yenilenmesi*, Sarmal Yay., İstanbul 2000; Hakan Olgun, *Luther ve Reformu*, Fecr Yay., Ankara 2001; Carter Lindberg,

ekonomik hem de dinî yönden sömürülmesi gibi etmenler Reform hareketini başlatmıştır. Reform insanlara her şeyden önce dinî serbestlik tanıyordu. Avrupa’da bu ibadet serbestliği tepkilere neden olmuş, birçok devlet tarafından yasaklanmıştır. Oysa Osmanlı Devleti için bu bir sorun teşkil etmiyordu. Osmanlı Devleti fethettiği bütün bölgelerde kiliselerin bir kısmının varlığına izin verdiği gibi orada yaşayan halkın ibadet özgürlüğüne saygı gösteriyordu.³⁵³ Bu sebeple Reform hareketinin ortaya çıkışı ve özellikle Martin Luther’in³⁵⁴ buna öncülük etmesi Osmanlı Devleti tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. İstanbul’un fethinden bu yana Ortodoksluğu, Katoliklere karşı bir güç olarak kullanmak isteyen Osmanlı Devleti bunu bir türlü başaramamıştır. Ortaya çıkan bu yeni durum ve bunun sonucunda oluşan yeni dinî yapılanma Osmanlı Devleti için yeni bir politik silah olmuştur. Avrupa’da yaşanan mezhep savaşları neticesinde Osmanlı Devleti ilerleyişinin önüne geçebilecek bir güç bulunmuyordu. Elden çıkan yerlerde ilginç olan ise oradaki halkın kendi isteği ile Türkler’e teslim olmalarıydı. Buradaki yöneticilerin Türklerle işbirliği yaparak şehri onlara teslim ettiği de oluyordu.³⁵⁵

Luther, “*Türkler’e Karşı Ordu Vaazı*” adlı bir yazısında Türklere karşı silahlanmanın yanlış olduğunu, Türklerin Tanrı tarafından Hristiyanları cezalandırmak için gönderildiğini ve bu durumda Hristiyanlarında teslimiyet içinde kaderlerine razı olmalarını nasihat eder. Bu sözler Kanuni tarafından duyulur ve Martin Luther’in araştırılmasını ister. Toplanan bilgiler sonucu sultan, Luther’in 48 yaşında olduğunu öğrendiğinde, “*Daha genç olmasını dilerdim, ayrıca kendisi için lütufkâr bir hükümdar olduğumu bilmelidir.*” demiştir. Luther, bunu duyunca haç çıkarır ve “*Bu lütufkâr hükümdardan Allah beni esirgesin*” der.³⁵⁶ Türkler iyi bir idareci, Hristiyanlar için ideal bir devlettir. Fakat farklı dine mensup olmaları büyük sorundur.

Avrupa’da Reform Tarihi, İnkılap Yay., İstanbul 2014; Mustafa Bıyık, “Katolik Tiranlığında Protestan Teokrasisine: John Calvin ve Cenevre Modeli”, *Dinî Araştırmalar*, C. 8, S. 22, s. 41-62; Ali Erbaş, *Hristiyanlık’ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, DİB Yay., Ankara 2015, s. 63-64.

³⁵³Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, s. 233-34.

³⁵⁴Martin Luther’in Türkler hakkında birçok görüşü vardır. Bunun için bk. Hikmet Tanyu, “Martin Luther’in Türkler Hakkındaki Sözleri”, *A.Ü.İ.F.D.*, C. 24, Ankara 1981, s. 151-161; N. Ahmet Asrar, *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti’nin Dini Siyaseti ve İslâm Alemi*, Hilal, İstanbul 1972, s. 95-96.

³⁵⁵Pfeffermann, *Rönesans Papaları’nın Türklerle İşbirliği*, s. 164-65.

³⁵⁶Pfeffermann, *Rönesans Papaları’nın Türklerle İşbirliği*, s. 168.

Bütün Katolikleri tek bir kiliseye bağılı kılmak isteyen Reformcular, bunun aksine kendi bünyesinde birçok alt mezhebe bölünebilecek potansiyelde bir mezhebin doğuşuna sebep oldular.³⁵⁷ Bu mezheplerden biri olan Protestanlık³⁵⁸, hem Katoliklere hem de Ortodokslara karşıdır. Onlar için Doğu Ortodoksluğu Papalıktan ayrı değildir. Papalığı, “*Deccal’ın Ruhunu*”³⁵⁹ olarak niteleyen Luther ve yanlıları için ilk hedef Papa’nın otoritesini sarsmaktır. Papalık, konumu kullanarak dini istismara yol açmış, halk üzerinden haksız kazanç elde etmiştir. Türklerin yönetimi altında bulunan Ortodokslar için böyle bir durum söz konusu değildir. Fakat Ortodokslar ve Protestanlar arasındaki vaftiz, hac, bayramlar, cenaze merasimleri, afroz kuralları, dinî ayinler, mabetlerin inşası, oruç ve perhiz anlayışı³⁶⁰ ve teslis³⁶¹ gibi inançlar farklıdır. XIX. yüzyıla gelindiğinde Protestanlar, Amerika’nın desteği ile Osmanlı Devleti’nde, Katolik ve Ortodoksların Protestan olması için misyonerlik faaliyetleri yürütecektir.³⁶²

3.3. Osmanlı Devleti’nin Protestanlık’a Yaklaşımı

Reform’un Avrupa’da yarattığı karışıklık Osmanlı Devleti’nin Avrupa’da ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Bunu fark eden Alman prensleri Türkler’e karşı, bu yeni din savunucularına imtiyazlar vermek zorunda kalmışlardır.³⁶³ Osmanlı Devleti’nin Avrupa’da giriştiği faaliyetler Protestanlık mezhebinin tanınmasında ve yayılmasında dolaylı da olsa çok büyük rol oynamıştır. Osmanlı Devleti hiçbir zaman Protestanlık hareketine doğrudan yardım etmemiştir. Fakat Katolik-Protestan çekişmesini yakından izlemeyi de ihmal etmemişlerdir. Macar Krallığı üzerindeki Osmanlı-Habsburg çekişmesinin Protestanlara faydası büyüktür. Özellikle 1532 Alman Seferi sırasında İmparator, Protestanlığı bir mezhep olarak tanımak zorunda kalmıştır. XVI. yüzyıl ortalarında Türkler, Protestanlar için kurtuluşu ifade edecek,

³⁵⁷William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, (Çev. Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi, Ankara 2015, s. 449.

³⁵⁸Almancada “*protestieren*” kelimesinden alınmış olan Protestan “*itiraz, protesto, başkaldıran*”, anlamlarına gelir. bk. Baki Adam, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Diyanet İşleri Yay., Ankara 2002, s. 48; Recep Paçaman, “Dünden Bugüne Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi”, (*Seminer Çalışması*), Ankara Üniversitesi (ty), s. 8.

³⁵⁹Erdal Çoban, “Macaristan’da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hakimiyeti”, *OTAM*, S. 7, Ankara 1996, s. 99.

³⁶⁰Yüçetürk, “Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar”, s. 417-18-19.

³⁶¹Georgia Harkness, *John Calvin: the Man and his Ethics*, Henry Holt and Company, New York 1931, s. 48.

³⁶²Mehmet Aydın, “Farklı İnançların Diyalog İçinde Olduğu Bir İstanbul”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 13, Konya (Kış 2012), s. 15.

³⁶³Çoban, “Macaristan’da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hakimiyeti”, s. 99.

Osmanlı Devleti topraklarında dinî ibadetlerini serbest yerine getiren Protestanların durumu İmparator topraklarındaki Protestanlar için “ideal” olarak nitelendirilecektir.³⁶⁴ Osmanlı Devleti’nin Avrupa içlerine düzenlediği seferler olmasa Protestanlığın yayılması mümkün olamayacaktı.³⁶⁵ O dönemde sıkça kullanılan “*Der Türke ist der lutheranischen Glück*” (Luthercilerin şansı Türkler’dir.)³⁶⁶ sözü bunu doğrular niteliktedir. Osmanlı Devleti ilerleyişi sayesinde Almanya’da Protestanlık yer edinmiş ve nihayet 1555’te resmen tanınmıştır.³⁶⁷

Osmanlı Devleti ve Protestanlar için önemli mevzu teşkil eden yer Macaristan’dır. Macaristan’ın Papalığa hizmeti büyüktür. Ortodoks ve Katolik dünyası arasında var olan çekişmenin arasında kalan bu bölge, Katolik Avrupa için bir sınır kalesi görevi görmektedir.³⁶⁸ Protestanlığın da hızlı ve geniş alana yayıldığı bölgedir. “*Osmanlı-Protestan ittifakı*”³⁶⁹ adı verilen Osmanlı-Protestan münasebetlerinin çoğu Macaristan sınırları içerisinde yer alır. Osmanlı Devleti’nin Avrupa’da ele geçirdiği yerlerde Protestanlara iyi muamele etmesi ve onların yaşam standartlarını iyileştirmesi Protestan devriminin başarıya ulaşmasına katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti seferleri sonucu Mohaç’ta boşalan rahip ve din adamlarının yerlerini Protestan rahipler alırken, Erdel’de Protestanlık ticaret vasıtasıyla yayılmıştır. 1560 yılında Erdel’de Protestanlık resmen tanındı.³⁷⁰ Osmanlı Devleti’nin Luthercilere verdiği desteğe engel olmak maksadıyla V. Karl ve Kral I. Ferdinand barış maksatlı Kanunî’ye 1533 yılında yolladığı elçisi Schepper’den sultan ile yapılacak anlaşmanın içerisinde “*Luther ve diğer ihanetçiler hiçbir şekilde desteklenmeyecek*” maddesinin bulunmasını istemiştir.

---

³⁶⁴Feridun Emecen, “Osmanlı Devleti Siyasî Tarihi”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), C. 1, İstanbul 1994, s. 37.

³⁶⁵Yılmaz Öztuna, “Kanunî’nin Türk ve Dünya Tarihindeki Yeri”, *Kanuni Armağanı*, TTK Yay., Ankara 1970, s. 42.

³⁶⁶Cardini, *Avrupa ve İslâm* Cardini, s. 187; İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, İnsan Yay., İstanbul 2017, s. 239.

³⁶⁷Kemal Beydili, “Avrupa”, *DİA*, C. 4, TDV Yay., Ankara 1991, s. 138.

³⁶⁸Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı*, (Çev. Zülal Kılıç), Timaş Yay., İstanbul 2007, s. 23; Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 154.

³⁶⁹Emine Erdoğan, “16. Yüzyıl Ortalarında Avrupa’da ve Mezhep Mücadeleleri ve Osmanlılar”, *Dini Araştırmalar*, C. 2, (Eylül-Aralık, 1999), s. 326.

³⁷⁰N. Ahmet Asrar, *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti’nin Dini Siyaseti ve İslâm Alemi*, s. 106-108.

Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Orta Macaristan'daki Protestanların durumunun iyi oluşu Emericus Zigerrius (1520-1575)³⁷¹ adlı bir Protestan tarafından kaleme alınan mektuba söz konusu olur.³⁷² Almanya'daki Protestanlar ile Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Protestanların durumlarının karşılaştırıldığı bu mektup diğer Protestanların da Osmanlı Devleti ülkesine ilgi duymasına sebep olmuştur. Katolik yöneticilerin baskısı ve Osmanlı Devleti'nin yumuşak tutumu sonucu Protestanlar, Erdel'e kitleler halinde iltica etmiştir.³⁷³ Asıl amacı Macaristan toprakları üzerinde hâkimiyet kurmak olan Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ulaşmak istedikleri son sınır da yine burasıdır. Bu siyasetin bir gereği olarak Osmanlı Devleti'nin Protestanlara yardım ettiği düşünülse de Kanunî'nin bunlara sempati duyduğu ve bu yüzden Hollanda ve İspanya'daki Lutherci beylerine yardım maksatlı mektup yolladığı söylenmektedir. Söz konusu mektup şöyledir:

“Siz papaluya kılıç çeküb daima anları katl eylediğiniz ecluden merhamet-i şâhâne ve şevkat-i mülûkanemiz her vechle sizin tarafınıza mesrûf olup karadan ve deryadan her hâl ile size muâvenet-i hüsvânemiz zühûra gelmek ve ol zalim-i bî-din elinden sizi halâs ve hakk dine sevk itmek lazım olmuştur (...) her ne yılda her ne zamanda ittifâk ile papa bî-dinine asker çekmek ve cenk itmek murad idiniyorsanız ana göre 'itimâd olunur adamlarınızı Yüce Âsitânemize gönderüb (...) ahvalinizi bildiresiz ki tayîn eylediğimiz zamanda berr ü bahrden asâkir-i mansûremiz gönderilüb gereği gibi muâvenet oluna, medd-i celle olan ehl-i islâm âyânuna dahi nâme-i hümayûnumuz gönderilüb Luteran beyleri ve beyzâdeleri ve âyânı papalu üzerine asker çekdiklerinde siz dahi bir taraftan bî-dinlerin üstüne yürüyüb muâvenet idesiz deyu iş 'âr olunmuştur...”³⁷⁴

Sultan Süleyman, bu mektubu özel temsilcisi Muharrem Çavuş vasıtasıyla Protestan prenslerine göndermiş³⁷⁵ ve papaya karşı girişilecek herhangi bir harekette onlara yardım etmekten çekinmeyeceğini belirtmiştir. Sultan'ın bu yardım teklifi

³⁷¹Reforma büyük katkıları olan Protestan din adamı.

³⁷²Klaus Schwarz, “16. Yüzyılın Ortalarında Protestanların Umudu: Türkler”, (Çev. Hayati Boyacıoğlu), *Tarih ve Toplum*, C. 10, S. 59, (Kasım, 1988), s. 265-268.

³⁷³M. Tayyip Gökbilgin, “Thököly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü”, *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rakoczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran, 1976)*, İstanbul 1976, s. 1183-1184.

³⁷⁴Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtin*, C. 2, İstanbul 1265, s. 450-452, nakleden Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, TTK Yay., Ankara 1988, s. 467- 468.

³⁷⁵Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, s. 236.

hem dinî hem de siyasî sebepler içermektedir. Protestanların, Hz. İsa'yı Allah ile bir tutmamaları, onu peygamber olarak görmeleri, putlara tapmamaları ve kiliselerinde resimlere yer vermemeleri Protestanlığın İslâm'a benzer yönünü oluşturmaktadır. Bu da sultanın sempatisine mazhar olmalarına vesile olmuştur. Bu sebep yardım vaadinin dinî boyutunu oluşturuyordu. Siyasî boyutuna gelince, Papa ve yandaşlarına karşı yapılacak herhangi bir atak Osmanlı Devleti'nin yararına olurdu.³⁷⁶ Hristiyan dünyasında yaşanan bu bölünme Osmanlı Devleti uleması tarafından da takibe alınmış, o dönemin tartışılan mevzusu haline gelmiştir. Kalın'a göre bu bölünmenin derinleşmesi ve düşmanlığın devam etmesi için camilerde dualar dahi edilmiştir.³⁷⁷ Yukarıda izah edilen dinî sebepten ötürü ulema Protestanlığı kendine yakın görmüş olmalı ki Sokollu Mustafa Paşa zamanında Budin ve Peşte'de bulunan Katolik ve Protestanlar eşit tutulmuş hatta köylere Protestan papazların yollanması için çalışmalar başlatılmıştır.³⁷⁸

Protestanları destekleme mevzusu sadece Kanunî dönemiyle sınırlı kalmamıştır. III. Murad'da Kanunî gibi Protestanlık hareketine sıcak bakmıştır. 1574 yılında III. Murad'ın İspanya ve Flanders'te bulunan Protestanlara yönelik yazdığı mektupta, Protestanlar'da puta tapıcılığın olmayışı (dinî tasvirlerle) ve Hz. İsa'nın bir elçi olarak görülmesine rağmen, Papa'nın bunların aksine Hz. İsa'yı tanrılaştırdığını ve insanları putlara tapmaya teşvik ettiğini ileri sürer. Bu mektup Protestanlar tarafından siyasî bir hamle olarak görülmüş ve dikkate alınmamıştır.³⁷⁹ Diğer Protestanlar için durum öyle olmamıştır. 1577 yılında Güney Fransa'daki Protestanlar, III. Murad'dan yardım talebinde bulunmuşlardır. Bir Türk filosunun Aigues-Mortes'e gelmesi için girişimde bulunulmuş, bunun için de Claude Bourbon prensi Henri elçi olarak İstanbul'a gönderilmiştir. III. Murad bu isteğe sıcak bakmış, fakat istenilen yardımı yapmamıştır.³⁸⁰ Dönemin koşulları buna izin vermemiştir.

Kanunî'nin Protestanları destekleme hareketi, Avrupa'daki bölünmüşlüğü derinleştirmek, Katoliklerin büyük müttefiki Habsburgları yıpratmak ve Macaristan'a

---

³⁷⁶Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, s. 237; Çoban, "Macaristan'da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hakimiyeti", s. 100.

³⁷⁷Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, s. 237.

³⁷⁸M. Tayyip Gökbilgin, "Türk İdaresinde Budin", *Atatürk Konferansları 1971-1972*, C. 5 TTK Yay., Ankara 1975, s. 173.

³⁷⁹Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi* Kalın, s. 237.

³⁸⁰Pfeffermann, *Rönesans Papaları'nın Türklerle İşbirliği*, s. 166.

Osmanlı Devleti'nin yerleşmesini kolaylaştırmak gayelerini taşımaktadır. Bunda da başarılı olmuştur. Keza Protestanlık, Macarlar arasında popülerdir ve bu mezhebin savunulması halkın Osmanlı Devleti'ne olan güvenini artırmıştır. Sonuç olarak hem Protestanlar hem de Osmanlı Devleti bu işten kârlı çıkmıştır.³⁸¹ Bu gelişmelere bakılarak Ortodoksluğun geri plana itildiği düşünülmemelidir. Osmanlı Devleti, ele geçirdiği coğrafyaların tümünde yerel halkın desteğini almayı amaçlamıştır. Macaristan'da da durum böyledir. Balkanlarda kalıcı bir güç oluşturmak ve Ortodoks Kilisesinin desteğini almak adına burada Yunan ve özellikle Sırp vatandaşların yerleşimi nasıl sağlanmışsa Macaristan'da da aynı yöntem uygulanmıştır. Macaristan'ın fethinde bile Osmanlı Devleti'nin ordusunda çoğunluğu Rum-Ortodokslar oluşturur.³⁸²

3.4. Sultan II. Selim Dönemi: Sakız Adasındaki Ortodoksların Durumu

Osmanlı Devleti XIV. ve XV. yüzyıllarda Ortodoksların, Katoliklere karşı var olan düşmanlığını sıcak tutma ve aradaki nefreti körükleme çabalarında başarılı olmuştur. Özellikle Balkanlar'daki Katolik lordlara karşı Rum Ortodoksların baskın olmasında Osmanlı Devleti'nin desteği büyüktür. Aynı durum Ege'deki Ortodokslar için geçerli değildir. Preveze savaşından sonra Venedikliler ve Cenevizliler Ege Adalarındaki Osmanlı Devleti hâkimiyetini kabul etmeleriyle burada yaşayan Rum Ortodokslar için hayat kolaylaşmıştır. Fakat Ege'deki Ortodokslar için durum farklıdır. Buradaki Ortodoks halkın Katolik soylular tarafından yönetilmeleri onlar için dezavantajdır. Özellikle Sakız Adası'ndaki Ortodoks halk için durum böyledir. Fatih Sultan Mehmed'in 1470 yılında adayı yıllık vergiye bağlaması ve Yavuz Sultan Selim'in 1512 yılında vergiyi yükseltip, bir ahitname vererek buraya ticari imtiyazlar tanınmasıyla ada Osmanlı Devleti'ne tabî görünümdeydi. Sakız Adası'nın Anadolu ve Avrupa arasında "ara liman" oluşu ticari açıdan burayı önemli kılıyordu.³⁸³ 1566 yılında Osmanlı Devleti'ne ödenecek vergi gecikince Sultan Süleyman, Piyale Paşa'yı adaya el koymakla görevlendirdi.³⁸⁴ Hiç kan dökülmeden kolaylıkla Ada ele geçirildi. Osmanlı Devleti'nin sadece burada değil, Balkanlar'da ve Ege'de de hızlı ilerleyişinin ortak sebebi Katolik Kilisesi'ne düşman olan Ortodoksların Osmanlı

³⁸¹Çoban, "Macaristan'da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hakimiyeti", s. 110-11.

³⁸²Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, s. 194-195.

³⁸³Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, s. 189-193.

³⁸⁴Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3, s. 7.

Devleti hâkimiyetine sıcak bakmasıdır. Avrupa için Osmanlı Devleti'nin sadece askeri başarıları dikkat çekici değildir. Ele geçirdikleri yerlerde Katolikler gibi Rum Ortodokslara zorla din değiştirtmiyor, aşağılamıyor, altından kalkamayacakları vergiler yüklemiyorlardı. Bu da onların baskıcı bir yönetime kıyasla daha özgür bir yönetime geçmeleri demektir.

Sakız Adası 1566 yılında Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçince buranın kalkınması için faaliyetlere girişildi. Adada bulunan Rum Ortodoks, Ermeni ve Musevilere tanınan vergi muafiyeti sebebiyle buranın nüfuzunda artış yaşanmıştır. Osmanlı Devleti, Cenevizlilerin Rum köylüsünden toprak ürünleri üzerinden aldığı öşürü (bu bazen yüzde elliye varabiliyordu), yaklaşık yüzde sekize indirmiştir. 1567 yılında Sultan II. Selim tarafından buraya verilen kanunname, adada yaşayan Rum Ortodoks, Musevi ve hatta Katolik cemaatleri hem birbirlerine karşı hem de Müslümanların olası bir sömürüsüne karşı korumaktaydı. Sultan II. Selim kadının onayıyla adadaki Ortodoks kiliselerinin onarılmasını istemiş ve buradaki çocukların devşirilme yükümlülüğünü ortadan kaldırmıştır.³⁸⁵

3.5. Sultan II. Selim ve Kıbrıs Ortodoks Kilisesi

Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Efes Konseyi'nce (MS. 431) alınan karar sonucu, imparator Zeno tarafından, MS. 431 yılında bağımsızlığına kavuşturulmuştur. Katolik Luzinyanların³⁸⁶ adayı ele geçirmesinden sonra buradaki Ortodokslar için sıkıntılı dönem başlamıştır. Luzinyanlılar'dan sonra adanın yönetimi Venediklilere geçince Ortodoks halk zor yıllar geçirmiştir. Özellikle 1192-1571 yılları arasında Katolik Kilisesi'nin baskılarına maruz kalan Ortodokslar, Katolik yöneticiler tarafından "Pariçi" adı verilen köle sınıfında yer almışlardır. 1260 yılında Papa IV. Aleksandr'ın yayınladığı "Bulla Cypria" fermanı ile Kıbrıs'ta bulunan Katolik Latin Pisikoposu sadece adadaki Katoliklerin değil, orada bulunan bütün Ortodoksların dinî lideri halinede getirildi. Bunun sonucunda Rum Ortodoks Kilisesi'nin bütün malları Katolik Kilisesi'ne bağlanmış ve kilise bağımsızlığını kaybetmiştir.³⁸⁷ Ada Venediklilerin hâkimiyetinde iken baskılara dayanamayan halk birkaç kez

³⁸⁵Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, s. 189-193.

³⁸⁶**Luzinyanlar:** 1192-1489 yılları arasında Kıbrıs'ı yönetmiş olan Fransız asıllı bir hanedan. 1192 yılında Kudüs kralı Guy de Lusignan'ın Kıbrıs'ı Aslan Yürekli Richard'dan satın almasıyla başlayan ve 1489 yılında Venedik istilasıyla da hemen son bulan bir hanedanlık.

³⁸⁷Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler(1570-1878)*, CYREP, Lefkoşe 1994, s. XV-XVI.

ayaklanma çıkardıysa da bu ayaklanmalar kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Elçiler vasıtasıyla defalarca Osmanlı Devleti'nden yardım dahi istemişlerdir.³⁸⁸

Osmanlı Devleti ile Venedik arasında 1517 yılında yapılan anlaşmaya rağmen yaşanan gelişmeler bu adanın alınmasını zaruri kılmıştır. Mısır'a giden gemiler, insanlar, hacılar ve tüccarların Kıbrıs eşkıyası tarafından saldırıya maruz kalması³⁸⁹ ve burada Katolik baskılarına dayanamayan Ortodoksların Osmanlı Devleti'dan yardım dilenmesi bu seferi gerekli kılmıştır.³⁹⁰ Ebusuud Efendi'den fetva alınarak, Kıbrıs üzerine sefer düzenlenmiştir.³⁹¹ 1571 yılında ada Osmanlı Devleti'nin eline geçince Kıbrıslılar bunu sevinçle karşılamışlardı. Çünkü adanın durumu İstanbul'un fethinden önceki vaziyetinden daha kötü haldeydi.³⁹² Osmanlı Devleti adada ilk iş olarak baskın durumda olan Katolik beylerini bertaraf etmişlerdir. Ortodokslara eski imtiyazları geri verilmiş, vakıfları iade edilmiştir. Buradaki halkı kazanmak için toprağa bağlı Rum köylülerinin Latin beylerinin yanında haftada iki gün çalışma zorunluluğu ve ağır vergiler altında ezilmelerine sebep olan angaryalar kaldırılmıştır.³⁹³ Osmanlı Devleti hâkimiyeti ile beraber baskıdan kurtulan Rumlar, Katolikler tarafından kapatılan kiliselerinin Sultan II. Selim tarafından tekrar açılmasını memnuniyetle karşıladılar. Sürgün edilen başpiskopos kendi köyünden alınarak tekrar eski görevine getirildi. İstanbul'daki Rum patriğine verilen imtiyazların aynısı kendisine verilmiş, adadaki diğer Ortodoks halkın lideri ve temsilcisi durumuna getirilmiştir.³⁹⁴ Kendisine "Etnark" unvanı verilerek büyük yetkilerle donatılmıştır. Cemaatten vergi toplama, Rumların işlerine bakma, evlendirme, miras taksîmi, nüfuz kaydı gibi işler onun yetkisine verilmiştir. Sultan ve diğer devlet adamlarıyla doğrudan muhattap olma hakkı tanındı. Cemaat ile Sultan arasındaki resmî bağ görevi görmenin yanı sıra Osmanlı Devleti hiyerarşisinde mevkî sahibi de olmuştur.³⁹⁵ Kıbrıs'ın kaybı sonrası Venedik Cumhuriyeti'nden

---

³⁸⁸Talip Atalay, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2003, s. 33; Halil İbrahim Yınal, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul 2012, s. 265.

³⁸⁹Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s. 343.

³⁹⁰H. Vergi Bedevi, *Tarih Boyunca Kıbrıs-Anadolu İlişkilerine Genel Bakış*, K.T.F.D. Enformasyon Dairesi Yay., Lefkoşe 1978, s. 24.

³⁹¹Recep Dünder, "Kıbrıs'ın Fethi", (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 669.

³⁹²Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 65.

³⁹³İncalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, s. 167; Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, s. 195.

³⁹⁴H. Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1964, s. 4.

³⁹⁵Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 66-67.

İstanbul Rum Patrikliğine gönderilen 3 Mayıs 1570 tarihli bir mektupta (muhtemelen fetihten çok sonra ortaya çıkmış bir mektuptur) Türkler ortak düşman ilan edilirken Ortodoks Rumların kendi bağımsızlıkları için mücadele etmeleri tavsiye edilmektedir. Aynı mektubun benzer bir nüshası Moskova'ya da yollanır. Katolik bir milletin düşman olarak nitelendirdiği bir mezhebin liderine destekleyici ve kışkırtıcı bir mektup yollaması tamamen politik bir hamledir.³⁹⁶

İstanbul Patrikliği, Fatih Sultan Mehmed tarafından ihya edildiği gibi Kıbrıs Ortodoks Kilisesi de Sultan II. Selim tarafından ihya edilmiştir. Sultan II. Selim tarafından Fatih Sultan Mehmed'in fermanına benzer bir ferman Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'ne verilerek hakları güvence altına alınmıştır. Ferman şöyledir:

“Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve Kadı'sına ve Defterdârı'na hüküm ki:

Kıbrıs Adası, arslanca dövüşen ordularım tarafından yeni alınmış bir diyâr olduğundan, yerli ve fakîr halk, harb icâbı mâddî ve manevî zarâra uğramış olup, bu yüzden ızdırab çekmektedir. Onlara adâletle, şefkatle muâmele ediniz. Râhatlık içinde yaşasın, iş ve güçlerine sâhib olub kazançlarına baksınlar. Az zamanda kalkınarak refah ve sa'âdete ermeleri için mahkemelerde, vergi alınmasında, velhasıl her türlü devlet işinde koruyunuz. Onlar bize, koruyucu Tanrı'nın bir emânetidir. Devlet'in şânına, onları korumak ve himâye etmek yaraşır. Her biri ırzından, canından, malından emîn olarak gönül rahatlığı içinde yaşasın, iş ve güçlerine sâhib olup, kazançlarına baksınlar. Benim adâletim, bunu icâbettirir. Bu emrimin yerine getirilmesi için her biriniz uyanık ve dikkatli olunuz. Aksini duyarsam, beyân oluna, özrünüz kabûl olmak ihtimâli yoktur; ona göre gaflet eylemeyiniz.”³⁹⁷(EK 8)

Yukarıda izâh edilen haklar dışında, başPisikoposa kırmızı mürekkeple imza atmak³⁹⁸ ve asa taşıma hakkı verilmiştir. Kilise vergiden muaf tutulmuştur. Eğitim-öğretim idaresi de başpisikoposa verilmiştir. Öğretmenlerin tayin ve azilleri durumunda tecyizeleri de yine onlar tarafından yapılacaktı. Bu yetkiler sayesinde

³⁹⁶Özlem Kumrular, *Yeni Belgeler Işığında Osmanlı-Habsburg Düellosu*, Kitapyayınevi, İstanbul 2011, s. 86.

³⁹⁷Bedevis, *Tarih Boyunca Kıbrıs-Anadolu İlişkilerine Genel Bakış*, s. 135-137; Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 67.

³⁹⁸Bizans İmparatorluğu'nda yalnız imparator fermanlarında kullanılan kırmızı mürekkebin diğer bir adı “*surh mürekkebi*”dir. Mukaddes sayılır ve halkın kullanması yasaktır.

başpiskoposlar bir Osmanlı valisine eşdeğer bazen de üstün konumda olmuşlardır.³⁹⁹ Osmanlı Devleti, Katoliklerin baskılarına maruz kalan Ortodokslar için bir kurtarıcı rolüne bürünmüşlerdir. Verdikleri haklar, gösterdikleri müsamahalarla bunu sağlamışlardır. Kıbrıs'ta gelişen olayların bir benzeri de Girit'te olmuştur. Burası da yine Kıbrıs'taki gibi Katolik baskılarından kurtarılıp, benzeri haklara kavuşturulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Ege Adalarındaki Ortodoks koruyuculuğunu sadece Sakız, Kıbrıs ve Girit Adalarındaki uygulamalarla sınırlı tutmamak gerekir. İnebahtı sonrası bazı adaların (özellikle Sisam) iskanı Kılıç Ali Paşa'ya verilir. Amorgos (Yamurgi) adasından Ortodoks papaz Pothetos, Kılıç Ali Paşa'nın izniyle 1579 yılında buraya Ortodoks yerleşimciler gönderir. Sisam (Samos), Aniye (İos), Kiklad, Naksos gibi Anadoluya uzak Müslüman nüfuzun azınlıkta olduğu fakat Ortodoks nüfusun var olduğu adalarda bu tür uygulamaların var olduğu görülmektedir. Buralara Türk yöneticilerin bilgileri dahilinde Ortodoks liderlerin isteğince gönderilen Ortodoks halk ve burada var olan manastırlar sayesinde Katolikler ikinci plana atılırken yoğun bir Rumlaştırma faaliyetinden söz etmek mümkündür. Türk yöneticilerin desteği ile bu adalarda gittikçe artan bir Ortodoks nüfuzu olduğu gibi Ortodoks Kilisesi'nin yayılım alanı ve gücü de günbegün artmıştır. Katoliklerden alınan adalarda ve toprak parçalarında (ki burada Müslüman nüfus azınlıktaysa tabii) Katolik Kilisesi'nin etkisi kırılarak hâkim gücün Ortodoks Kilisesi'nin olması sağlanmaktaydı.⁴⁰⁰

---

³⁹⁹Behçet, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi*, Halkın Sesi, Lefkoşe 1969, s. 12-13.

⁴⁰⁰Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, s. 98.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XVII. YY'DAN XVIII. YY'LA RUM ORTODOKS KİLİSESİ VE FAALİYETLERİ

4.1. Osmanlı Devleti'nin Millet Sisteminde Ortodokslar

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında yaşayan Ortodoksların sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetlerine değinmeden önce Osmanlı Devleti'nin Millet Sistemi'nin başlangıcına değinmek konuyu anlamak adına daha faydalı olacaktır. Millet Sistemi'nin terim olarak ilk ifade edilişi, XX. yüzyılda olmuştur. Osmanlı Devleti'nde devlet ile gayrimüslim topluluk arasındaki düzenlemeleri ifade etmek için kullanılmıştır.⁴⁰¹ Osmanlı Devleti Hukuk Sistemi'nin temelinde İslâm Hukuku yer almaktadır.⁴⁰² Müslümanlığın ortaya çıktığı yıllar Arap Yarımadası birçok din ve inanişe ev sahipliği yapmaktadır. Hz. Muhammed'in Medine'de yaşadığı yıllarda Putperest, Musevi, Hristiyan gibi topluluklarla karşılaşması, İslâm Hukuku içerisinde Gayrimüslimlerle ilgili hükümlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁴⁰³ Bu dönemde hazırlanan “*Medine Vesikası*” neticesinde Zimmet Hukuku oluşmuştur.⁴⁰⁴ Zimmîyet, himaye, tesahub, birinin emniyetini taahhüt etmek anlamlarını içermektedir.⁴⁰⁵ Zimmî ise, Müslüman ahid ve emanına girmiş yahut başka bir ifade ile İslâm hükümetinin usulü dairesinde tabiiyetini kabul etmiş olan gayr-i müslim yerine kullanılan bir tabirdir.⁴⁰⁶ Gayrimüslim bir topluluk bir İslâm devletinin hâkimiyeti altında yaşamayı kabul ettiği takdirde kendilerine geniş haklar tanıyan zimme verilir, can ve mal güvenlikleri devlet tarafından koruma altına alınır. Bunlar hür sayılır,

---

⁴⁰¹Benjamin Braude, “Millet Sisteminin İlginç Tarihi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 245.

⁴⁰²M. Akif Aydın, “Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 24, İstanbul 2004, s. 40; Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Hoşgörü”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 221-232.

⁴⁰³Ercan, “Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar(Millet Sistemi)”, s. 198-99.

⁴⁰⁴İbrahim Özcoşar, “Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 17, 2003, s. 125.

⁴⁰⁵Şemseddin Sami, *Kâmus-i Türki*, Dersaadet 1317, s. 649.

⁴⁰⁶Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3, İstanbul 1993, s. 663.

köle muamelesi görmezlerdi.⁴⁰⁷ İslâm devletinde devamlı oturan zimmîlere de “gayrimüslim tebaa” ya da “gayrimüslim reaya” denirdi.⁴⁰⁸

İslâm Hukuku, insanları Müslüman ve Gayrimüslim diye sınıflandırırken⁴⁰⁹ gayrimüslimleri de kendi aralarında sınıflandırmaktan geri kalmamıştır. Gayrimüslimler, *Müşrik (Putperest)* ve *Ehl-i Kitaplar (Hristiyanlar, Museviler, Mecusiler ve Sabiiler)*⁴¹⁰ olarak ikiye ayrılmaktadır. Ehl-i Kitaplar, Müslüman bir devletin hâkimiyetinde yaşıyor ise bunlar *Ehl-i Zimmet* veya *Zimmi* adını alırlardı. Osmanlı Devleti toplumunda bulunan Ehl-i Kitaplar Zimmilik statüsünün içerisinde yer almaktadır.⁴¹¹ Bu gruplar içerisinde Osmanlı Devleti’nde daha çok Hristiyanlar bulunmuştur.⁴¹² Hristiyanlar da kendi aralarındaki mezhep ve inanış bakımından ayrılmaktadır. Bunlar Katolikler (çoğunluk Latinler, bir kısmı ise Gürcü, Süryani, Keldani, Maruni, Kıpti ve Rum) ve Katolik olmayanlar (Ortodoks, Gregoryenler, Nasturiler, Yakubi-Süryaniler, Melkitler ve Mandeiler).⁴¹³

Çağdaşlarından daha iyi bir millet sistemi politikası geliştiren Osmanlı Devleti, gösterdiği engin hoşgörü ile de benzersizdir. İdaresi altındaki milletlere din ve vicdan özgürlüğü tanımış, onları her türlü baskıdan kurtardığı gibi korumaktan da çekinmemiştir.⁴¹⁴ Osmanlı Devleti, “*Millet*” ifadesini Arapçadaki anlamı (aynı dili konuşan, benzer topluluk, geniş bir cemaat, bir ibadethanede ibadet eden aynı inançtaki kişiler) ile ele almıştır.⁴¹⁵ Yani devlet kendi egemenliği altındaki gayrimüslim nüfuzu din ve mezhebine göre örgütlemiş ve bu sisteme de millet sistemi demiştir.⁴¹⁶ Fatih Sultan Mehmed’e kadar Zimmî Hukuku adı altında

⁴⁰⁷Özcoşar, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi”, s. 125.

⁴⁰⁸Abdülkadir Şener, “İslâm Hukukunda Gayr-i Müslimler”, *Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu Tebliğler ve Panel Konuşmaları*, İzmir 1983, s. 41-56.

⁴⁰⁹T. Tankut Soykan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimler*, İstanbul 1999, s. 20.

⁴¹⁰Buradaki “*Kutsal Kitap*” anlayışı bugün bile tartışma konusudur. Çünkü Müslümanlar arasındaki “*Kutsal Kitap*” anlayışı ile bağdaşmamaktadır.

⁴¹¹Yavuz Ercan, “Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, s. 198-99; Cevdet Küçük, “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler ve Millet Sistemi”, *II. Osmanlı Sempozyumu* (Söğüt 1985), Ankara 1986, s. 61-62.

⁴¹²Şener Aktürk, “Osmanlı Devleti’nde Dinî Çeşitlilik: Farklı olan Neydi?”, *Doğu Batı*, S. 51, (Aralık, 2010), s. 142.

⁴¹³Ercan, “Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, s. 198-99.

⁴¹⁴Bilal Eryılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Farklılıklara ve Hoşgörüye Farklı Bir Yaklaşım”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 236-241.

⁴¹⁵Nuri Adıyeke, “İslahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 255-261.

⁴¹⁶Bilal Eryılmaz, *Osmanlılarda Millet Sistemi*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 225.

gayrimüslimlere yönelik haklar tanınmış, Fatih Sultan Mehmed döneminde bu hukuk genişletilerek orijinal bir millet sisteminin doğuşu meydana gelmiştir.⁴¹⁷ Fatih Sultan Mehmed'ten önce böyle bir sistemin varlığı söz konusu değildir.⁴¹⁸ Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethettikten sonra Ortodoks Patrikhanesini yeniden yapılandırıp buraya patrik ataması ve geniş imtiyazlar tanınması millet sisteminin başlangıcı sayılmaktadır.⁴¹⁹ Benzer haklar daha sonra Ermeni⁴²⁰ ve Yahudiler⁴²¹ için de tanınmıştır. Böylece cemaatler arası denge sağlanmıştır.⁴²² Bu cemaatlerin liderleri İstanbul'da oturtularak diğer yerlerdeki kilise ve topluluklar bunlara bağlı kılınmıştır. Böylece hem bu liderlerin konumu güçlü tutulmuş hem de devlet bunların aracılığıyla cemaatlerle bağlantı halinde olmuştur. Söz konusu milletlere ekonomik, hukuksal, dinsel, dilsel ve kültürel özgürlükler tanınmış, kendi özgün kimlikleri devlet tarafından korunmuştur.⁴²³ Osmanlı Devleti, bu toplulukları bölmek değil, bir arada yaşatmayı amaçlamıştır.⁴²⁴ XIX. yüzyıla gelinceye kadar devlet Rum-Ortodoks, Ermeni-Gregoryen ve Musevi cemaatlerinin ruhban sınıfı ile muhattap olurken⁴²⁵ XIX. yüzyılda bunlara Protestan ve Katolikler de katılmıştır.⁴²⁶

Türklerin Ortodokslarla iyi ilişkiler içerisinde olmaları devletin kuruluş yıllarından önceye dayanmaktadır. Türkmenlerin Anadolu'ya yerleşmeye çalıştıkları

⁴¹⁷İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 216-220; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İstanbul 1990, s. 24-26.

⁴¹⁸Yusuf Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yay., İstanbul 2000, s. 145-147.

⁴¹⁹Uğur Kurtaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, (Sonbahar, 2011), s. 60.

⁴²⁰Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, TTK Yay., Ankara 1983, s. 55.

⁴²¹Osmanlı'da Yahudiler için bk. S. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Milleti", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 307-322; Aryeh Shmuelevitz, "Millet Sistemi ve Musevi Cemaat", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 322-325; G. Bozkurt, "Osmanlı Yahudilerine Genel Bir Bakış", *Belleten*, S. 219, Ankara 1993, s. 539-563; Sabri Sürgevil, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler", (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 251-260; Muharrem Gürkaynak, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 2, Isparta 2003, s. 275-290; Moshe Seville Sharon, *Türkiye Yahudileri*, İletişim Yay., İstanbul 1992, s. 38; Ayrıca bk. Bernard Lewis, *İslâm Dünyasında Yahudiler*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İmge Kitabevi, Ankara 1996.

⁴²²İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", *Tanzimattan Cumhuriyete Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara 1970, s. 998.

⁴²³Ayşe Almila Gök, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayri Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar", *Türkiye ve Siyaset*, S. 3, Temmuz-Ağustos 2001, Ankara, s. 102.

⁴²⁴Yuluğ Tekin Kurat, "Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 217-222.

⁴²⁵Selçuk Akşin Somel, "Cemaat Mektepleri ve Yabancı Misyoner Okulları", *Osmanlı Uygarlığı*, C. 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2003, s. 387.

⁴²⁶Eryılmaz, *Osmanlılarda Millet Sistemi*, s. 251-255.

yıllarda Ortodoks rahipleri ile yapılan anlaşmalar neticesinde Türkmenlerin Anadolu'ya yerleşimleri kolaylaşmıştır.⁴²⁷ Osman Gazi tekfurlarla mücadelesi sırasında bazı Rumlardan destek görmüştür.⁴²⁸ İki tarafta birbirine ezelden aşınadır. Anadolu'daki çoğu Rum'un Türkçe bildiği hatta kiliselerde ayin dilinin bile Türkçe olduğu,⁴²⁹ bunun yanı sıra birçok Türk'ün de Ortodoks mezhebini seçtiği bilinmektedir. Georgios Scholarios'un Fatih Sultan Mehmed tarafından Gennadios unvanıyla patrik olarak atanmasıyla Ortodoks Kilisesi adeta yeniden doğmuştur.⁴³⁰ Patrik atamasından sonra geniş imtiyazların yer aldığı bir de ferman verilmiştir. Ayrıca, Mısır, Suriye, Filistin, Kıbrıs ve Rus Ortodoksların idaresi de İstanbul'daki patrikliğe verilmiştir.⁴³¹ Patriğe ve cemaatine tanınan haklardan daha önce uzun uzadıya söz edildiğinden burada tekrar bunlara yer verilmeyecektir. Burada işin özü Rum Ortodoksların devlet içerisinde konumlarına ve devletin bunlara yaklaşımına değinmektedir. Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaası içerisinde ayrıcalıklı ve önemli unsuru Rum Ortodokslar teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti'nde Ortodoks mezhebini oluşturan milletler; Rumlar ve Slavlar (Sırlar, Bulgarlar vs.)'dir.⁴³² Divan-ı Hümayun tercümanlığına kadar yükseltelen Rumlar, Batı dillerini iyi bilmeleri sayesinde devlet içerisinde yer almışlardır.⁴³³ Devlet kurumlarında çalışıyor olmaları özellikle İstanbul'da bir çeşit Rum aristokrasisinin oluşumuna sebep olmuştur. Vazifeleri karşılığında aldıkları paralarla zenginleşmeleri neticesinde kendi yaşam standartlarının kalitesini de yükseltmişlerdir. Kendilerine tanınan haklarla beraber kısa zamanda devletin ekonomisinde önemli bir yer edinmişlerdir.⁴³⁴ Buldukları görevler neticesinde ünlü olan Rumlar da vardır. Örneğin; Alexander Mavrocordato, Köprülü Ahmet Paşa için çalışmış, Karlofça Antlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Rumlara siyasi görevler de verilmiştir. Misal; Osmanlı Devleti'nde Eflâk

---

⁴²⁷Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, Ankara 1965, s. 126; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1959, s. 179.

⁴²⁸Kurat, "Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu", s. 217.

⁴²⁹Avram Galanti, *Ankara Tarihi*, Çağlar Yay., İstanbul 1950, s. 115.

⁴³⁰İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi- Seçme Eserler 3*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008, s. 3-25.

⁴³¹Benjamin Braude-Bernard Lewis, "Introduction", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Holmes & Meier Publishers. C. 1, Inc. New York-London 1982, s. 12; Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar", *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 156.

⁴³²Kurat, "Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu", s. 219.

⁴³³Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi*, (Çev. Ayşe Meral), Kitapyaymevi, İstanbul 2014, s. 67.

⁴³⁴Türkkaya Ataöv, "Azınlıklar Üstüne Bazı Düşünceler", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 42, no: 1-4, Ankara 1987, s. 53.

ve Buğdan prenslikleri iki tane Kapı Kahyası tarafından temsil edilirdi. Bunlar da Rum olurdu. Yine 1711 ve 1716'da Eflâk ve Buğdan'a Fenerli Rumlar idareci olarak devlet tarafından atanmıştır. Bunun dışında XIII. ve XIV. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin ordusunda sipahi ve bazen de komutan olarak yer almışlardır.⁴³⁵ Devletin sağladığı koşulların rahatlığı ve getirisi sonucu 1912 yılına bakıldığında İstanbul'da 40 özel bankerin 12'si Rum'dur.⁴³⁶ Rum bankerler tüketicilere yüksek faizle krediler vermeleri sonucu daha çok zenginleşmişlerdir.⁴³⁷ Fenerli Rumlar, bu zenginliği daha çok Bizans'ı yeniden kurma faaliyetlerinde bulunmak için kullanmışlardır.⁴³⁸

Fatih Sultan Mehmed'in patrikhaneye verdiği ferman sayesinde özel bir statüye sahip olan Ortodokslar, Fatih Sultan Mehmed için Roma'ya karşı verilecek mücadelede güçlü bir koz olarak düşünülmüştür. Ayrıca Katolik düşmanlara karşı Osmanlı Devleti'nin yönetimini seçen Ortodokslar, ödüllendirilip devlete sadık ve bağlı hale getirilmek istenmiştir.⁴³⁹ Dışarıdan bakıldığında Osmanlı Devleti, İslâm-Hristiyan (Ortodoks) birliğini oluşturmuş vaziyettedir.⁴⁴⁰ Devlet hiçbir zaman bireyi muhattap almamıştır. Daima dinî liderler cemaatlerini temsil etmiştir. Birey, önce cemaat liderine daha sonra devlete karşı sorumludur. Dinî liderler vasıtasıyla devlet, yönetimindeki toplulukları idare etmiştir. Geniş yetkilere sahip olan liderler, kendi vatandaşlarına baskın bir güç oluşturmamaları için yine devlet tarafından kontrol altında tutulmuştur.⁴⁴¹ Cemaati üzerinde dinsel ve ekonomik yetkiye sahip olan patrik, devletin belirlediği çerçevede bunu yapma hakkına sahiptir. Devlet adına vatandaşlarından vergi toplama hakkına sahiptir.⁴⁴² Fakat bu vergi yine devletin

⁴³⁵Yelda Demirağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları", *A.Ü.İ.F.D.*, S. 13, 2002, s. 18.

⁴³⁶Benjamin Braude-Bernard Lewis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, C. 2, New York 1982, s. 261.

⁴³⁷Haydar Kazgan, "Galata Bankerleri", *Tanzimattan Cumhuriyete Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara 1970, s. 762-793.

⁴³⁸H. Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi-Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfuz*, (Çev. Akile Zorlu Durukan ve Kaan Durukan), İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 359.

⁴³⁹Kurat, "Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu", s. 218; Gürsoy Akça, "Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2007, s. 58.

⁴⁴⁰Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, s. 144.

⁴⁴¹Akça, "Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü", s. 59-60; Şükrü Karatepe, "Osmanlı'da Din-Devlet İlişkisi", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 58-59.

⁴⁴²Patriklerin vergi toplamaları ile ilgili hükümler sicillere de yansımıştır. "*Husûs-ı âti'l-beyânın mahallinde ketb u tahrîri için cânib-i şer'den bi't-taleb irsâl olunan Mevlânâ İmâmzâde Mehmed Efendi mahmiye-i İstanbul'da hâlâ Rum Patriği olan Diyonisyos nâm râhibin mahmiye-i mezbûrede Fenerkapısı kurbunda vâki' menziline varıp zeyl-i kitâbda mastûrî'l-esâmî müslimîn..*" Kadı Sicilleri, *BAB 46*, C. 19, s. 164, Hüküm no: 135, Orijinal metin no: [18b-2]. Ayrıca bk. Kadı Sicilleri, *HASKÖY*

belirlediği bir oranda olup, daha fazlasını alması mümkün değildir. Devletin istediği vergi miktarı ödendikten sonra geriye kalan para kilise masraflarına harcanmaktaydı. Tabi bu da patriğin kontrolünde ve herhangi bir duruma karşı kayıt altına alınmaktaydı.⁴⁴³ Chesneau, vergi mevzusuna farklı bir yorum getirerek patriğin, her yıl sultana üç bin düka altın ödediğini iddia eder.⁴⁴⁴ Bir başka eserde bu oran on iki bin duka olarak geçmektedir.⁴⁴⁵ Bu bilgi sadece söz konusu yazar tarafından ortaya atılmıştır. Bunu temellendirecek herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Adlî ve idarî yetkileri de kontrol altında olmuştur.⁴⁴⁶ Örneğin; İstanbul'un fethinden sonra İstanbul Rum Patrikhanesi'ne bağlanan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan gibi kiliseler bağlı buldukları kilise gibi vergi muafiyetleri ve özerkliklere sahip kılınmıştır. İstanbul Rum Patrikhanesi'nde geçerli olan yönetim, ibadet ve eğitimin Rumca yapılması zorunluluğu bağlı kiliselerde uygulanmayarak buradaki milletlerin esas kimliği korunmuştur.⁴⁴⁷ Daha önce söz edildiği gibi Ortodoks Patrikhanesi'ne mahkeme ve cezaevi verilmişti. Bu uygulama Bizans'ta var olan uygulamanın devamı niteliğinde olsa da Bizans'taki gibi hafif dinî suçları kapsar nitelikte olmamıştır. Adlî yargılama hakkı daha geniş tutulmuştur. Fakat burada alınan kararlar onlar adına Osmanlı Devleti tarafından uygulanmıştır.⁴⁴⁸ Verilen cezaların çoğu da manevi dünyalarına yönelik olmuştur. Örneğin; suçu işleyen bir din adamı ise kendi ayinlerine göre cezalandırılırdı. Dini merasimlerden bir ya da birkaç haftalığına men edilme gibi. Fakat halktan biri ise bu

---

10, C. 30, s. 71, Hüküm no: 51, Orijinal metin no: [33-1]; BOA, A.{DVNSMHM.d..., 85/ 333, 14-10-1630.

⁴⁴³Bu ve buna benzer durumlar kilise defterlerine kaydedilirdi. bk. İhsan Satış, "8 Numaralı (Kamame) Kilise Defteri'nin Tanıtımı ve Fihristi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, C. 5, S. 21, (Bahar, 2012), s. 306-313; Hakan Olgun, "Kilise Defterleri'ne Göre İstanbul'da Gayrimüslim Cemaatlerin Dini ve Sosyal Görünümü: Üç Numaralı Kilise Defteri Örneği", *İstanbul Tecrübesi*, İstanbul 2010, s. 223-233; Ali Güler, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan "Kilise Defterleri"nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar)", *OTAM*, Ankara 1998, s. 155-175.

⁴⁴⁴Jean Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, (Çev. Işıl Elverdi), Dergah Yay., İstanbul 2012, s. 25.

⁴⁴⁵*Reinhol Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, (Çev. Türki Noyan), C. 1, Kitapyayınevi, İstanbul 2012, s. 218.

⁴⁴⁶Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, s. 59-66.

⁴⁴⁷İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim-Makaleler 1*, Turhan Kitabevi, Ankara 2000, s. 282-283; Cevdet Küçük, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi", s. 211.

⁴⁴⁸Cevdet Küçük, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi", *Yeni Türkiye Dergisi*, C. 38, (Ermeni Özel Sayısı II), Ankara 2001, s. 692-693.

durum kendi mahkemelerinin insiyatifine kalırdı.⁴⁴⁹ Başka bir cezai uygulamaya bakmak konunun anlaşılabilirliğine katkı sağlayacaktır. Örneğin; Sakız Adası'nda beş yüzden fazla Ortodoks Kilisesi ve otuzdan fazla Katolik Kilisesi bulunmaktadır. Burada iki mezhep tarafından oluşturulan konsiller, kendi mezhepleri ile ilgili bütün meselelere yakından bakmaktadır. Burada meydana gelecek bir cinayet sonrası konsiller devreye girer ve katilin bulunması için çalışmalar yürütürlerdi. Katil bulunursa kısasa kısas uygulanır, yaptığını canı ile öderdi. Fakat bulunamazsa ölenin kan bedeli olarak bütün şehre on iki bin akçe veya yüz elli kuruş ödetilirdi. Genellikle bu miktar hane başı on beş ya da on altı akçeyi geçmezdi. Bu miktar konsilce belirlenir toplanan para kadıya teslim edilirdi. Burada da görülmektedir ki cezaların uygulanması bölgeden bölgeye değişmektedir.⁴⁵⁰

Cemaatler belli bir hiyerarşiye göre örgütlenmişlerdir. Ortodoks halk merkezde patrik tarafından denetlenirken taşra da cemaat liderleri bu görevi üstlenirdi. Merkezde var olan yoğun Rumlaştırma faaliyetleri (özellikle papazların çalışmaları) mahalle ve köylerde etkili olamamıştır. Papazların faaliyetlerine rağmen halk kendi milli kültürünü yaşatabilmiştir.⁴⁵¹ Patriğin atadığı din adamlarının herhangi bir şekilde buradaki halkı istismar ettiğine dair Osmanlı Devleti'ne bir şikâyet gelirse, söz konusu din adamının yargılanabilmesi için öncelikle patrik tarafından din adamı kimliğinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Gayrimüslim mahallelerinde bulunan papaz ve kocabaşılar (muhtarla aynı görevlere sahip kişi), burada mülki ve belediyeye ait işlerini yürütür; burada kadıların bir nevi temsilcisi olmuşlardır. Aynı zamanda papaz ve kocabaşılar ölüm, doğum, nüfuz ile ilgili kayıtlarda tutmuşlardır.⁴⁵² Bunlar dışında patrik, kendisini korumakla görevli yeniçerilerin ve emri altındaki çalışanların maaşlarını da yine kendisi ödemekle yükümlüydü.⁴⁵³

---

⁴⁴⁹Hüseyin G. Yurdaydın, "İslâm Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu", *A.Ü.İ.F.D.* , C. 27, S. 1, 1986, s. 107.

⁴⁵⁰Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berktaş), Kitapyayınevi, İstanbul 2009, s. 122.

⁴⁵¹Küçük, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi", s. 211.

⁴⁵²Gülnehal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara 1996, s. 29-30; İbrahim Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 17, 2003, s. 125.

⁴⁵³*Reinhol Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, s. 218.

Osmanlı Devleti, İslâm'ın emirlerine uyarak gayrimüslim reayaya muamelede bulunmuştur.⁴⁵⁴ Hepsini Müslümanlaştırması mümkün iken bunu yapmamıştır. Her mezhebin inanç ve ibadetine saygı duyulmuştur. Osmanlı Devleti, gayrimüslimleri ötekileştirmeden sadece dinî boyutta bir ayrımla yönetme yoluna gitmişlerdir. Bu konuda II. Mahmut'un "... Ben tebaamın Müslümanını camide, Hıristiyanını kilisede, Musevîsini havrada fark ederim. Aralarında başka gûne bir fark yoktur. Cümlesi hakkında muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi evlâdımdır.." ⁴⁵⁵ sözleri güzel bir örnektir. Müslümanlarla benzer şekilde haklara sahip olmuşlardır. Evlenme, nafaka, miras, mal-mülk edinme, istediği mesleği yapmak gibi haklara sahiptirler. Kamu düzenini ilgilendiren konularda İslâm hukuku uygulanırken aile, miras ve bazı ticaret konularında kendi inançlarının belirlediği hukuk devreye girmiştir. Gayrimüslimlere tanınan haklar bugün bile insan hakları için büyük bir örnek teşkil etmektedir.⁴⁵⁶ Bu konuda söylenen sözler bunu doğrular niteliktedir. İngiliz konsolosu Palgrave 1868'de yazdığı raporda "*Türkiye'deki Hıristiyanların Müslümanlara kıyasla refah içinde olmalarını, onların daha enerjik, çalışkan ve erdemli olmalarına yormak yanlıştır. Gerçek şu ki; çalışkanlık, doğruluk, namusluluk ve dürüst iş çıkarma bakımından Müslümanlar şaşmaz biçimde, Rum ve Ermeni hemşehrilerinden kesinlikle bir gömlek üstündürler. Ama ne var ki, Müslümanlar muazzam bir yükün altında sistematik olarak ezilmişlerdir ve ezilmekteler. Hıristiyanlar ise Osmanlı Devleti'ndeki ayrıcalıklı durumlarını sürdürerek son yüzyıldan beri sürekli olarak zenginleşmişlerdir. Zenginleşmeleri de çok su götürür spekülasyonlarla, apaçık hilelerle ya da tefecilikle olmuştur.*" ⁴⁵⁷ Yine Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi adlı eserinde "*Alt tabakadan idare organlarının keyfi hareketlerine karşı merkezi idarenin kolayca yardıma çağrılabilirdiği hükümet*

⁴⁵⁴Yümni Sezen, "Osmanlı'da Din-Devlet İlişkilerinin Teorik ve Teolojik Bağlarıyla Uyumu", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 52; Mehmet Aydın, "Türk Toplumunda Dinî Hoşgörünün Temelleri", *S.Ü.İ.F.D.*, S. 8, Konya 1998, s. 10.

⁴⁵⁵Gök, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayri Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar", s. 104.

⁴⁵⁶Kurtaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", s. 63; İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara 2006, s. 63; Nuri Çevikel, "Kıbrıs Eyaletinde Müslim-gayrimüslim İlişkileri", (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 277-285; Gül Akyılmaz, "Tanzimat'tan Önce ve Sonra Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü", *Yeni Türkiye Dergisi*, (Ermeni Özel Sayısı II), C. 38, Ankara 2001, s. 672.

⁴⁵⁷Yelda Demirağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları", *A.Ü.İ.F.D.*, S. 13, 2002, s. 20; Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri*, Ankara 1986, s. 15.

merkezinde ve civarında milliyetlerine ve mezheplerine göre millet halinde toplanan Hıristiyanlar, bilhassa Rumlar “Rum milleti” tam bir siyasi ve dini hürriyete malik idiler. Onların patrikleri Osmanlı hâkimiyeti devrinde evvelce Bizans’ta malik oldukları salâhiyet ve nüfuzdan daha geniş bir nüfuza bile sahipti. Vaftizler, evlenmeler, cenaze merasimleri ve hac açıktan açığa ve ekseriya parlak bir şekilde icra ediliyordu. Büyük yortu günlerinde Türk hükümeti dini merasimin bir engele maruz kalmadan icra edilmesi için kilise kapılarına kendiliklerinden yeniçeri nöbetçiler koyuyorlardı.”⁴⁵⁸ Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti’nin hoşgörüsü farklı milletten insanlarda bile hayranlık uyandırmıştır. Refah içerisinde olanlar sadece Rumlar değildir. Zira XV. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti topraklarına yerleşen İsak Zarfâtî, Almanya ve Macaristan’daki Yahudileri “... Burada en iyi elbiseleri giyebilirsiniz. Burada herkes kendi asma ve incir ağacının altında oturabilir. Hıristiyan egemenliğinde, çocuklarınızı mosmor ve kıpkızıl dövülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmadan, asla mavi veya kırmızı elbiseler giydiremezsiniz.” sözleriyle Osmanlı ülkesine davet etmiştir.⁴⁵⁹ Bu cümleler dahi Osmanlı Devleti’nde var olan hoşgörünün bazı ülkelerde olmadığını göstergesidir.

Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimlere karşı yapılan iyi muameleler sonucu büyük bir Ortodoks kesimi İslâmiyet’i seçtiği⁴⁶⁰ gibi Osmanlı Devleti’nin yönetimini kendi rızası ile seçen topluluklar dahi olmuştur. Buna en güzel örneklerden biri Fatih Sultan Mehmed döneminde Sırlarla yaşanan diyalogtur. Fatih Sultan Mehmed, Rumeli’de fetihler gerçekleştirdiği sırada Sırlar, Osmanlı Devleti ve Macaristan arasında kalmıştır. Ortodoks olan Sırlar, ya Katolik Macarları ya da Müslüman Osmanlı Devletlari seçmek durumundadır. Sırbistan kralı George Brankoviç, Macaristan kralı Jan Hunyad’a bir heyet yollar ve sorar:

“Macarlar Türklere gâlip gelirse, Sırların mezhepleri olan Ortodoksluk hakkında ne gibi müsaadelerde bulunacaksınız?”

Buna cevaben Jan Hunyad:

---

⁴⁵⁸Carl Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, (Ter. Neşet Çağatay), C. 1, AÜİF. Yay., Ankara 1954, s. 330.

⁴⁵⁹Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, *OTAM*, S. 1, Ankara 1990, s. 117.

⁴⁶⁰Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 309.

“Sırbistan’ın her tarafında Katolik kiliseleri tesis edeceğim. Ortodoks kiliselerini yıkacağım.” der. Benzer soru Sırbistan kralı tarafından Fatih Sultan Mehmed’e gönderilen heyet aracılığıyla sultanın kendisine de sorulur. Fatih Sultan Mehmed şöyle der:

“Her caminin yanında bir kilise inşa edilecek.”⁴⁶¹

Bu cevap sonrası Sırlar, Osmanlı Devleti’nin yönetimini seçerler. 1577 yılında İstanbul’da yapılan bir sayımın sonucu Osmanlı Devleti’nin bu konudaki tutumunun en iyi örneğidir. Yapılan sayıma göre İstanbul’da 485 cami ve 743 kilise bulunmaktadır.⁴⁶² Osmanlı Devleti, yeni kilise yapımına karşı olsa da var olan kiliselerin korunma, tadilat işlerini aksatmamış, gereken hallerde esnek davranılarak yeni kiliselerin inşasına izin vermiştir. Yapılan her uygulama önce halkın yararı düşünülerek yapılmıştır. Şehirlerde haftalık kurulan pazarların dahi mezheplerin kutsal günlerine denk gelmemesi için çabalamışlardır. Bir İslâm devletinin hâkimiyetinde olmak bazı yasakları da (çan çalmanın yasak olması vb.) beraberinde getirmiştir. Bu tür uygulamaları Müslümanlar, İslâmın üstünlüğüne bir saldırı olarak görmüş, devlette bu yüzden bunları yasaklamıştır. Bunun yerine Rumların dışarıda tahta çalmaları uygun görülmüş, fakat Kayseri’de Müslümanların şikâyetleri sonucu bu uygulama kaldırılmıştır. Daha sonrada tekrar izin verildiği görülmüştür.⁴⁶³ Bunun dışında sadece Ortodokslar için değil bütün gayrimüslimler için belirlenen sınırlamalar vardır. Gayrimüslimlerin evleri, kıyafetleri gibi konularda belli kurallar geçerliydi.⁴⁶⁴ Örneğin; zimmi evlerinin Müslümanlarınkinden daha alçakta ve farklı

⁴⁶¹Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*, Timaş Yay., İstanbul 2008, s. 12.

⁴⁶²Hüseyin G. Yurdaydın, “İslâm Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu”, *A.Ü.İ.F.D.*, C. 27, S. 1, 1986, s. 109. Onun kaynağı; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, C. 1, İstanbul 1922, s. 217. Bunun yanı sıra bir diğer ifade ise, İstanbul’da 1885 yılında 60 Rum-Melkit Katolik Kilisesi, 1 Bulgar Katolik Kilisesi, 1 Rum Melkit Katolik Kilisesi ve 36 Yahudi Havrası olmak üzere 148 kilise olduğudur. Bu sayı Tanzimat döneminde 169’a çıkmıştır. bk. Hakan Olgun, “Kilise DeFTERleri’ne Göre İstanbul’da Gayrimüslim Cemaatlerin Dini ve Sosyal Görünümü: Üç Numaralı Kilise DeFTERi Örneği”, *İstanbul Tecrübesi*, İstanbul 2010, s. 226.

⁴⁶³Ali İhsan Karataş, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, C. 15, S. 1, 2006, s. 279.

⁴⁶⁴Bu daha geniş bir konu olup bu çalışmanın kapsamını aşacağından burada ele alınmayacaktır. Bunun için bk. Gülnihal Bozkurt, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, s. 49-59; İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Ondört ve Onbeşinci Asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi”, *Belleten*, C. 2, TTK Yay., S. 5/6, (Nisan, 1983), s. 99-106; Aşkın Koyuncu, “Osmanlı Devleti’nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S. 16, (Bahar, 2014), s. 35-88; Mustafa Emil Elöve, “Türkiye’de Din İmtiyazları”, *A.Ü.H.F. Dergisi*, C. 10, S. 3-4, s. 184-280; Rahmi Tekin, *İstanbul’da Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamı (1520-1670)*, Atıf Yay.,

renkte (siyah) boyanması gerekmekteydi.⁴⁶⁵ Yine gayrimüslimlerin pahalı kumaştan elbise giymeleri yasaktı.⁴⁶⁶

XV. yüzyılda Ortodoks koruyuculuğuna soyunan Osmanlı Devleti bunu hakkıyla da yerine getirmiştir. Lakin değişen dünya şartları ve meydana gelen olaylar neticesinde Osmanlı Devleti'nin koruyuculuğuna aldığı Rumlar, XIX. yüzyıla gelindiğinde devlete karşı aynı samimiyette olmamışlardır.⁴⁶⁷ Kendilerine tanınan ayrıcalıkları devletin aleyhinde kullanarak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetler Osmanlı Devleti'nin hem çöküşünü hızlandırmış hem de kendi bünyesi altındaki milletlerin birer birer isyan ederek (Yunan, Sırp) kendi bağımsızlıklarını ilan etmelerine sebep olmuştur.

4.2. Ortodoks Patrikhanesi ve Megalo İdea

Osmanlı Devleti'nin Ortodoksların koruyucusu durumuna geçtikten sonra, onlara tanıdığı haklar bugün bile tartışma konusudur. “Devlet içinde devlet” oluşturduğu tarzındaki söylemler, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda yaşadıklarını özetler niteliktedir. Tanınan ayrıcalıkların içeriğinin geniş tutulması, patriklerinde konumunu güçlendirmiştir. İlk zamanlarda patrik, Osmanlı Devleti'nde Bizans Büyükelçisi gibi davranmıştır. Buna en büyük sebep kendisine verilen “Milletbaşı” unvanı olmuştur.⁴⁶⁸ Osmanlı Devleti, görkemli zamanlarını geride bıraktığında patriklik, Yavuz Sultan Selim'in kendilerine bahsettiği Ekümenik sıfatından

---

İstanbul 2014; Belkıs Konan, “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme”, A.Ü.H.F. Dergisi, 64/1, 2015, s. 171-193; Bahaeddin Yediyıldız, “Klasik Dönemde Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 183-215; Viorel Panaite, “İslâmî Gelenek ve Osmanlı Milletler Hukuku”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 261-267; Robert Dankoff, “Evliya Çelebi Seyahatnâsi Işığında Osmanlı Toplum Hayatı”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 268-291; Ahmet Cihan-İlyas Doğan, “Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Sivil Toplum”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 292-314; M. Süreyya Şahin, “Osmanlı Devleti'nin Hıristiyanlarla Münasebetleri”, *Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri*, İlmî Neşriyat, İstanbul 1993, s. 111-122; Gazi Erdem, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyanların Sosyal ve Dini Hayatları (1856-1876)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara 2005, s. 1-285.

⁴⁶⁵Demirağ, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları”, s. 27.

⁴⁶⁶Bunun sebebi ticariydi bu tür kumaşlara talep artınca fiyatları da yükseliyordu. Bozkurt, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, s. 51.

⁴⁶⁷Samim Akgönül, *Türkiye Rumları*, (Çev. Ceylan Gürman), İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 37.

⁴⁶⁸Arslan, “Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım “Türk Ortodoks Kilisesi”, s. 413.

yaralanarak kendisini Bizans'ın varisi olarak görmüştür. Bu sıfat sayesinde nüfuzunu artırması ve üstün konuma geçmesi, Megalo İdea'nın hükümetini⁴⁶⁹ kurmasını kolaylaştırmıştır.⁴⁷⁰

Megalo İdea, “*Büyük Fikir, Büyük Mefküre-Ülkü*” anlamına gelmektedir. Amacı ise, İstanbul merkez alınarak Bizans İmparatorluğu'nun yeniden ihya edilmesi ve geniş alana yayılan bir Yunan devleti kurmaktır.⁴⁷¹ Sultan II. Mehmed'le patrikhaneye tanınan haklar ve Fatih Sultan Mehmed sonrası genişletilen imtiyazlar sonucu büyük bir yetkiye sahip olan patrikler devlete karşı sorumluydular. Patrik seçimleri sonrasında sultanın huzuruna çıkan patrikler “*kendisine (Sultân'a) sâdik kalacağına, Devlet'in kanunlarına riâyet edeceğine*” ve “*Devlet'e karşı sadâkatten ayrılmayacağına; mükellefiyetlerini yerine getireceğine; din adamı ve diğerlerinden hıyânetini gördüğü kişileri araştırıp hemen yazacağına...*” dair bir “*Yemîn-nâme*” ye bağlı kalarak ant içerlerdi.⁴⁷² Daha sonra yaşananlar patriğin bu yeminine aykırı hareket ettiğini göstermektedir. Buna en iyi örnek III. Parthenios⁴⁷³ olup, 1657 yılında Sultan IV. Mehmet tarafından astırılmasıdır.⁴⁷⁴ Asılma sebebi şudur: “*İstanbul'da Rum Patriki olan müfsid, Eflâk Voyvodası Konstantin nam pelid'e ilka-i fesadı mutazammın ekâzible memlû gönderdiği varaka-i batıla tutulub hıyaneti zahir olıcak kendiyeye gösterilüb sual olundukda cevaben, beher sene sadaka tahsili için bu makule kağıt göndermekteyiz deyu ikrar etmeğin Parmakkapı'da salb olundu. Mel'unun kağıdında olan mazmun bu ki; Müddet-i devr-i İslâm tamam olmağa az kalmıştır. Velvele-i din-i İsevî tekrar âlemgir olacaktır. Ana göre tedarikde olasız. Ankarib cümle vilâyetler Mesihîler eline girüb eshâb-ı salib ve nâkus tamam memâlike mâlik olsalar gerektir, dimiş. Bundan mâada İstanbulda vaki olan fitnelerde ve ihraklarda metin ve tuvana kefereler dolama ve fes giyüb, yeniçeri kıyafetine girüb yağma ve talan ve ümmet-i Muhammede ızrar ve ihanete cür'et*

⁴⁶⁹Buradaki hükümet kavramı günümüzdeki anlamını karşılamamaktadır. Daha çok yürütülen faaliyetlerin gizlice kurumsallaştırılması manasını içermektedir.

⁴⁷⁰M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 166.

⁴⁷¹M. Süreyya Şahin, *Türkiye'deki Patrikhaneler*, s. 36.

⁴⁷²M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 162.

⁴⁷³III. Parthenios'un gönderdiği mektup konusundaki rivayetler oldukça fazladır. Zira, Jorga, Rus çarına hizmet eden Eflak voyvodasının aracılığı ile bu mektubun Rus çarına gönderildiğini iddia eder. (bk. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 4*, s. 157.) Hammer ise, bu mektubun Eflak voyvodasına gönderildiğini doğrulamaktadır. (bk. J. V. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.11, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1990, s. 20-21.)

⁴⁷⁴İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/1, s. 382; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, Turan Yay., İstanbul 1996, s. 17; Abdülkadir Özcan, “Mehmed IV”, *DİA*, s. 415.

ettikleri ol vakitde gayet şüyu' bulmuşdu. Patrik ahz olundukda menzili basılıb kırk elli kat dolama ve fes ve yençeri üskü çıkub bu kelâmı tasdik etmiş. Aslı tefassuh olundukda Fener kapusını bekleyen çorbacı neferatınıdır deyu def-i töhmet etmişler.”⁴⁷⁵ Buradan da anlaşılacağı gibi patrik Eflak Voyvodası Constantin Şerban'ı isyana teşvik etmiştir.⁴⁷⁶ Bu patrik asılan patriklerin ne ilkidir ne de sonuncusu olacaktır. Zira 1821 Yunan İsyanı ile yakından ilişkili olduğu gerekçesi ile 22 Nisan 1821 yılında patrik V. Gregorius ve onunla beraber Efes, Ahyolu ve İzmit Metropolitleri Fener meydanında patrikhanenin orta kapısı önünde idam edilmiş, bu olaydan sonrası Terkos, Edirne ve Selanik Metropolitleri de idam edilmiştir.⁴⁷⁷

Patrikhanenin Mora İsyanı'na katkısı ve Balkanlarda oluşan milliyetçilik fikirlerine etkisi büyüktür.⁴⁷⁸ Patrikhanenin çalışmaları sonucu Fransız İhtilali'nin⁴⁷⁹ getirdiği “ulusal devlet” anlayışı ve Osmanlı Devleti topraklarında etkisini göstermiş, Mora'da başlayan isyanlar burada büyük bir devletin kurulacağı fikrinin Ortodokslar tarafından benimsenmesini sağlamıştır. Bütün Ortodoksları kapsayacak olan bu devlette, Sırp ve Bulgar kiliseleri ortak bir çatı altında buluşacak ve kiliselerin dili Rumca olacaktı.⁴⁸⁰ Söz konusu düşünce tamamen İstanbul Patrikliği'ne aitti. Bu yönde yapılan çalışmalar fayda vermediği gibi Ortodokslar tek bir çatı altında birleşmemiş, kiliseler arası uçurum daha da büyümüştür. Ortak devlet ve ortak dil fikri Sırp ve Bulgarların ayrı devletler kurmasıyla geçersiz olmuştur. Bunun yanı sıra Avrupa'ya eğitim için gönderilen Rum gençleri, İstanbul'a döndüklerinde yaptıkları tercümelemlerle ayrılık fikirlerini derinleştirmişlerdir.⁴⁸¹ Patrikhanenin bu cüretkâr tavırlarının arkasında Osmanlı Devleti yöneticileri tarafından kendisine bahşedilen ayrıcalıklar ve bu imtiyazların yarattığı

⁴⁷⁵Naima, *Tarih-i Naima*, (Çev. Zuhuri Danışman), C. 6, Kardeş Matbaası, İstanbul 1969, s. 2752-2753.

⁴⁷⁶Şehabettin Tekindağ, “Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S. 1, (Ekim, 2002), s. 55.

⁴⁷⁷O gün Fener Patrikhanesi yöneticilerinin aynı seviyede bir Türk din veya devlet adamı asılmadıkça o kapının açılmayacağına dair yemin ettikleri söylenir ve bu kapı hâlâ kapalı tutulmaktadır. bk. Elçin Macar, *İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 44.

⁴⁷⁸Uğur Yıldırım, “Yunanistan'ı Masonlar Kurdu”, *T.D.D.*, S. 61, (Eylül, 2005), s. 17.

⁴⁷⁹Fransız İhtilali'nin geniş tasviri için Bkz. William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, (Çev. Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi, Ankara 2015, s. 598-604.

⁴⁸⁰Arslan, “Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım “Türk Ortodoks Kilisesi”, s. 413.

⁴⁸¹Ertan Köse, *Yunanistan ve Bitmeyen Kin*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2005, s. 189.

dokunulmazlık zırhı yer almaktadır. Ortodoks koruyuculuğunun yöneticiler tarafından abartılması Rumlar arasında alaycı ifadelerle dahi neden olmuştur. Osmanlı Devleti kendi toprakları içerisinde yeni kilise ve ibadet yeri yapımına izin vermezken var olan ibadet yerlerinin tamir edilmesi de belli koşullara bağlıydı. İlerleyen yıllarda bu kanun devletin farklı bölgeleri için esnetilip buralarda yeni kilise ve manastırların yapılmasına izin verilmiştir. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa döneminde Hristiyanlara birçok hak tanınmış, bunlar içerisinde kilise olmayan yerlerde kilise yapma hakkı da verilmiştir. Böylece nerede Hristiyan varsa orada kilise yapılabilecekti. Bu dönemde bu hak neticesinde birçok kilise yapılmış, Rumlar arasında “Köprülü, Jüstinianus’dan daha çok kilise yaptırdı.” sözünün yerleşmesine sebep olmuştur.⁴⁸² Bu imtiyazların sonuçları hesaplanmamış, bu yeni kiliseler Rumlar arasında millî ve etnik kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği ortamlara dönüşmüştür. Böylece bu kiliseler Rumları birbirine daha çok kenetleyip ayrı devlet kurma fikrine teşvik etmiştir. Balkanlarda ardı ardına yaşanan toprak kayıpları Osmanlı Devleti için yıkım olmuştur. Megalo İdea tutkusu ile Bizans’ı diriltip, büyük bir Yunan Devleti kurma hayalleri Avrupalı devletler tarafından desteklenmiş, birçok milleti bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti’nin bütünlüğüne zarar vermiştir. Fatih Sultan Mehmed’in ihya etmesiyle başlayan Ortodoksları himaye etme serüveni görüldüğü gibi Osmanlı Devleti için pahalıya mal olmuştur.

4.3. Patrikhaneye Tahsis Edilen Yerler

Fatih Sultan Mehmed, ilk zamanlar patrikhane için Havâriyyûn Kilisesi’ni tahsis etmişti. 1453-1456 yılları arasında burada ikamet ettirilen patrik, burada bir Türk cesedinin bulunması ve bunun uğursuzluk sayılması sebebiyle buradan ayrılmıştır. Bu kilise daha sonra yıktırılarak yerine bugünkü Fatih Camii inşa edildi.⁴⁸³ 1455-1456 yılları arasında Fatih Sultan Mehmed’den izin alarak, Hazreti Meryem ya da

⁴⁸² M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 163-64.

⁴⁸³ Daha sonraki dönemde Rumlardan alınan mukaata karşılığında Aya Nikola kilisesi Sultan Fatih Camii’ne vakfolunmuştur. “*Mahmiye-i İstanbul hısnı ebvâbından Topkapısı dâhilinde Bayezid Ağa mahallesinde vâki’ Aya Nikola demekle ma’rûf kilisenin papazı olan Yorgi v. Serafil meclis-i şer’-i hatîrde takrîr-i kelâm ve ta’bîr anî’l-merâm edip zikr olunan kilise üzerine merhûm ve mağfûrun leh Ebü’l-feth Gâzi Sultan Mehmed Hân aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân hazretleri hîn-i fetihde mukâta’a kayd edip mahmiye-i mezbûrda vâki’ binâ buyurdıkları câmi’-i şerîf ve imâret-i âmire ve medâris-i semâniyelerine vakf etmekle ol târihden beri zikr olunan kilise Rum tâifesi yedinde olup beher sene vakf-ı mezbûra âid olan mukâta’a-i ma’lûme taraf-ı vakf-ı mezbûra edâ olunup...*” Kadı Sicilleri, BAB03, C. 17, s. 506, Orijinal metin no: [79a-5].

diğer adıyla bilinen Pammakaristos Manastırı'na yerleşmişlerdir. 1586 yılında Şeyhülislam Çivizade Mehmet Efendi'nin fetvası ile burası Fethiye Cami'sine dönüştürülmüştür. Bunun üzerine patrikhane, Fener semtinde yer alan Eflak Konağı (Vlah Sarayı) kilisesine taşınmıştır. 1597 yılında St. Demetrius (Aya Dimitri) Kilisesi'ne taşınmışlardır. Bu tarih itibariyle kilise Fener adını almıştır. 1602 yılına değin patrikhane burada kalmıştır. Patrik II. Mathaios döneminde aynı civarda bulunan Hagios Georgios (Aya Yorgi) Manastırı patrikhanenin merkezi haline getirilmiştir. Patrikhane bugün bile oradadır. III. Yeremya döneminde (1720) yeniden onarılıp bugünkü şekli verilmiştir.⁴⁸⁴

4.4. Ortodoks Rumlarına Ait Eğitim Kurumları

Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların kurulması 1453 İstanbul fethine dayandırılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed, himayesine aldığı halkın manevi dünyasının gelişimine ve ibadetine yardımcı olacak din adamlarının yetiştirilmesi amacıyla kiliselerde sınıfların açılmasına müsaade etmiştir. Bu şekilde başlayan eğitim süreci zamanla azınlıkların daha büyük ve kapsamlı okullar açmasıyla sonuçlanmıştır. İlerleyen yıllarda Osmanlı Devleti bünyesindeki milletlerin diğer devletler tarafından da himaye edilmesi çok yaygın ve çeşitli gayrimüslim okullarını meydana getirmiştir. Öyle ki, himaye eden devlet ile himaye edilen millet isimleri açılan okullara verilmiştir. (Amerikan-Ermeni Okulu, Fransız-Ermeni Okulu gibi.)⁴⁸⁵

Gayrimüslim okullar, kurumsal yapı ve hiyerarşik düzen açısından değerlendirildiğinde büyük ve güçlü olan Rum Kilisesi'dir. Geniş ve yaygın dinî yönetim yapısı ile diğer cemaat okullarından ayrılmaktadır.⁴⁸⁶ Fatih Sultan Mehmed'in Gennadios'a verdiği fermanla beraber Ekümenik iddiasında bulunan patrikhane (ki bu unvan Yavuz Sultan Selim'le tanınmıştı), bütün Ortodokslara hükmeden bir kurum haline gelmiştir. Ekümeniklik unvanının yarattığı evrenselliğe aykırı davranmamak için kilise, dil ve etnik kimliklere vurgu yapmadan eğitimini

---

⁴⁸⁴Söz konusu bilgiler daha çok patrikhanenin yıllığından edinilmiştir. bk. Şahin, *Türkiye'deki Patrikhaneler*, s. 21; Aurel Decei, "Fenerliler", s. 548; Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", s. 203; Rıza Serhadoğlu, *Büyük İstanbul Albümü*, İstanbul 1955, s. 376-382.

⁴⁸⁵İlknur Haydaroglu, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okulların Denetimi ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları", *A.Ü.D.T.C Fak. Dergisi*, C. 25, S. 39, Ankara 2006, s. 150.

⁴⁸⁶Selçuk Akşin Somel, *Gayrimüslim Okulları Nasıl 'Azınlık Okulu' Oldu*, TTK Yay., Ankara 2013, s. 13.

sürdürmüştür. Fakat XIX. yüzyıla gelindiğinde Sırp, Bulgar kiliselerinin bu kiliseden ayrılmasıyla Fener Rum Patrikhanesi'nin evrenselliği zarar görmüştür.⁴⁸⁷ Cemaat okullarının masrafları yine cemaat vakıflarınca karşılanmıştır. Burada daha çok geleneksel eğitim türü uygulanmıştır. Ortodoks din adamları, çocuklara kendi din akide ve ilkelerini öğretmenin yanı sıra günlük yaşantılarını kolaylaştırıp faydalı olacak Matematik, Fen Bilimleri, Yabancı Dil, Coğrafya ve Tarih gibi dersler vermekteydiler. Esas amaç dindar çocuklar yetiştirmektir.⁴⁸⁸ Eğitim, Ortodoks İncili temel alınarak verilirdi.⁴⁸⁹ Eğitimi daha çok papazlar vermekteydi.⁴⁹⁰

XVII. yüzyıl itibari ile Rum tüccarların dünya ticareti içerisinde aktif rol almalarıyla beraber Rum çocukların İtalya ve Fransa üniversitelerindeki eğitim hayatları da başlamış oldu. XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasında Rum gençler üzerinde Avrupa'da yayılan aydınlanmacı düşünce yapısı etkili olmuştur. Dinî kurumlara eleştiriyi beraberinde taşıyan bu akım ilk olarak Rumlar üzerinde etkili olmuştur. Ortodoksluk yerine laik niteliğe sahip olan Hellenlik⁴⁹¹ düşüncesi vurgulanmıştır. Bunun sonucunda Rum okullarının modernleşme süreci başlamıştır. Rum cemaat okullarını etkileyen ikinci akım, Reform'dur. Diğer cemaatler üzerinde derin etkiler bırakan bu akımın Rumlar için etkisi sınırlıdır. Cemaat okullarını etkileyen üçüncü etmen Osmanlılık'tır. Bu düşünce söz konusu okulların kendi eğitimlerini sorgulamasına sebep olmuştur. Cemaatlerin kendi öz kimliklerini korumayı amaçlayan ve bu tür faaliyetlerde bulunan devlet, bu akımla tek bir vatandaş sistemi yaratmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti, tebaasındaki milletleri din, dil ve ırk gözetmeden Osmanlı Devleti vatandaşı adı altında bütün cemaatleri birleştirme amacı taşıyan bu akım ve bunun neticesinde ilan edilen Islahat Fermanı cemaatler üzerinde ruhban hâkimiyetini sınırlandırarak sivil kesimin de cemaatler üzerinde söz sahibi olmasına olanak sağlamaktaydı. Cemaat okulları üzerinde etkili

---

⁴⁸⁷Remzi Kılıç, "Osmanlı Türkiyesi'nde Azınlık Okulları (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü*, yıl: XXXVII, S. 431, Ankara 1999, s. 151.

⁴⁸⁸Somel, *Gayrimüslim Okulları Nasıl 'Azınlık Okulu' Oldu*, s. 12.

⁴⁸⁹Somel, *Gayrimüslim Okulları Nasıl 'Azınlık Okulu' Oldu*, s. 13.

⁴⁹⁰Nafi, Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi 1*, İstanbul 1931, s. 74; Nevzat Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler*, MEB Yay., Ankara 1948, s. 686; Nahid Dinçer, *Yabancı Özel Okullar*, Er-tu Matbaası, İstanbul 1978, s. 3-8.

⁴⁹¹**Helenizm:** Grek uygarlığını tümüne verilen ad. Grek=Roma=Yunan sentezini ifade etmektedir. Bizans'ın oluşumunda etkili olan bir kültürdür. bk. Abdullah Kaya, "Doğudaki Roma'nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi", *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 37, S. 2, (Aralık, 2013), s. 17-40.

olan akımlar neticesinde Rum cemaatinin geleneksel eğitimi bölünmüştür. Nitekim Osmanlı Devleti'nin atadığı patrik ve din adamlarınca yürütülen dersler, bu kişilerin devlete bağlı bireyler yetiştirmesine olanak sağlıyordu. Bu da devletin otoritesini güçlü kılmaktaydı. Modern eğitimin (dinin etkisinden uzak) gelişiyile ruhban sınıfının eğitimde etkisi düşürülmüştür. Bunun yerine daha bağımsız ve laik nitelikli eğitim girişimleri yaşanmış, daha modern okulların kurulmasına olanak sağlamıştır. Bu tür okullarda cemaatlerin kendi dilleri değil daha modern dillerde eğitim görmeleri kendi kimliklerini de olumsuz etkilemiştir.⁴⁹²

Osmanlı Devleti'nde Rumların en köklü eğitim kurumu Fener Patrikhanesi Akademisi'dir. Kuruluşu Osmanlı Devleti himayesinden önceye dayanmaktadır. Burada daha çok elit Rum kesimin çocuklarına ders verilmekte olup İstanbul'da yaşayan ya da taşradan gelen zengin Rum ailelerine mensup çocuklar için burası tercih edilmekteydi. Bu okulda Skolastik eğitim yaygındı. Buradan mezun olanlar ruhban sınıfına ya da Fener Rum seçkin sınıfına dahil olmaktaydılar.⁴⁹³ Patrikhane de ilk eğitim dışında yüksek eğitimin verildiği “*Rum Mekteb-i Kebiri*” adlı bir yapıda bulunmaktaydı. 1688 yılında sarayın kürkçübaşı Kesriyeli Manolaki buraya ilaveten bir bina yaptırmıştır. Yunan bağımsızlık hareketi için bu okulun öğretmenleri, XVIII. yüzyılın sonunda “*Yunan Dilinin Hazinesi*” adlı bir sözlük hazırlamışlardır.⁴⁹⁴ Patrikler, devletin önemli tercümanları, Eflak-Boğdan voyvodaları ve Rum milletinin nam salan yazarları Fener Patrikhanesi'nde yetişmiştir.⁴⁹⁵ Rumların ikinci önemli okulu Heybeliada Papaz Mektebi'dir. IX. yüzyılda “*Ayatiriyada Manastırı*” adında bir mabet olarak kurulmuştur. İstanbul'un fethinden sonra buranın yanına ilaveten bir okul yaptırılmıştır.⁴⁹⁶ Bir diğer okul Kuruçeşme Rum Darülfünûnu'dur. Sultan III. Selim zamanında (1789-1807), 1803

---

⁴⁹²Somel, *Gayrimüslim Okulları Nasıl 'Azınlık Okulu' Oldu*, s. 14-15.

⁴⁹³Ersoy Taşdemirci, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 2001, s. 14.

⁴⁹⁴İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 32.

⁴⁹⁵Necdet Sevinç, *Ajan Okulları*, (2. Baskı), Dede Korkut Yay., İstanbul 1975, s. 171-173; Erol Kırşehirlioğlu, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, Bedir Yay., İstanbul 1963, s. 78-81.

⁴⁹⁶Taşdemirci, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, s. 15.

yılında kurulmuştur. Laik bir eğitim veren bu okul, varlığını diğerleri gibi koruyamamış Rum isyanı (1820) sonrasında kapatılmıştır.⁴⁹⁷

Azınlık okulları içerisinde en çok okula sahip olan millet Rumlardır. I. Dünya savaşı öncesinde sayıları 3.500 civarındadır.⁴⁹⁸ Bunun sebebi XVII. yüzyılda zenginleşmeye başlayan Rum tüccarların XVIII. yüzyıl itibarı ile Osmanlı Devleti topraklarında okul yapma faaliyetlerini artırmasıdır. Ekümenik patrikhanenin baskıcı, geleneksel ve skolastik eğitime karşı çıkan tüccarlar, modern dünyaya uyum sağlayacak ve yararlı bilgiler öğretmeyi amaçlayan okullar açmışlardır. Bu okullar İstanbul'da değil, patrikhanenin baskıcı etkisinin az olduğu bölgelerde kurulmuştur. Bunlar, Yanya, Trabzon, İzmir, Ayvalık, Bükreş, Odessa, Moskova, Livorno, Viyana, Leipzig, Budapeşte gibi yerlerde kurulmuştur. Tüccarlar burada okuyan gençlere burs olanakları da sağlamışlardır. Trabzon, Ayvalık, İzmir, Sakız gibi şehirlerde modern anlamda ilk Rum eğitim kurumları oluşturulmuştur. 1648 yılında Yanya'da açılan "*Epifanios Okulu*" diğer okullar gibi ismini hayırsever kurucusundan almıştır. Aynı şehirde 1676 yılında tüccar Manos Gkiumas başka bir modern okul kurmuştur. Trabzon'da 1683 yılında Rum Koleji (*Phrontistirion*) açılmıştır. Buradan mezun olanlar Pontus'ta kendi çevrelerindeki insanlara eğitim vermeleri ile "*Pontus Aydınlanması*" olarak bilinen ve Rum eğitiminin kalitesini yükselten hareketi meydana getirmişlerdir. İzmir'de 1733'te orta okul seviyesinde olan *Evangeliki Skholi* açılmıştır. İzmirli dört hayırsever gencin yardımı ile açılan bu okul 1778 yılında yanmış, 1779 yılında Yannis Kannas isimli bir zatın yardımlarıyla yeniden açılmıştır. Bunlar dışında Venedik'te 1665 yılında yine Rum tüccarlar tarafından açılan *Flanginion Koleji (Phlanginion Phrontistirion)* Rum gençleri Padova Üniversitesine hazırlayan bir kurum niteliğindedir.⁴⁹⁹ Söz konusu okulların aksine Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı okullar da bulunmadı. Bunlar; Eflak Beyliği'nde bulunan Bükreş Akademisi (*Lykeion*) ve Boğdan Beyliği'ndeki Yaş Akademisi.⁵⁰⁰ Bu tür kurumlara gerektiğinde devlet yardım elini uzatmıştır. Örneğin;

⁴⁹⁷Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi 1-2*, Eser Kültür Yay., İstanbul 1977, s. 745-748.

⁴⁹⁸Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", s. 20-21.

⁴⁹⁹Somel, *Gayrimüslim Okulları Nasıl 'Azınlık Okulu' Oldu*, s. 39-42.

⁵⁰⁰Ergin, *Türk Maarif Tarihi 1-2*, s. 737-739.

Sultan II. Mahmud, 29 Ekim 1810 tarihinde İzmir’de bulunan *Evangeliki Skholi*’nin tekrar inşa edilmesi için yardımında bulunmuştur.⁵⁰¹

Osmanlı Devleti, Yunan isyanına kadar Rumlara ve kurdukları okullara kuşku ile yaklaşmamışken yaşanan olaylar sonrasında onlara bakış açısı değişmiştir. Cemaatlerin kimliklerini korumaları için açılan okullar amaçlarından saparak siyasi faaliyetlerin yürütüldüğü yerler haline dönüşmüştür. Özellikle Rum tüccarların açtığı okullar tamamen Yunan bağımsızlık ideolojisine hizmet etmişlerdir. Gayrimüslim okulları misyonerlik faaliyetleri için en elverişli kurumlar⁵⁰² olduğundan, dış müdahalelere daima açık durumda olmuşlardır. Diğer devletlerin yardım ve koruma maksatlı açtıklarını iddia ettikleri okulların faaliyetleri Osmanlı Devleti için kötü sonuçlar doğurmuştur. Bünyesi altındaki milletleri koruma amaçlı ilan edilen Islahat Fermanı bile durumu değiştirememiştir. Yabancı okulların düzenlenmesi adına 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanmıştır. Böylece yabancı okulların açılması bir düzene oturtulmuştur.⁵⁰³

4.5. Osmanlı Devleti Topraklarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri

Hristiyan kiliselerinin, kuruluşundan bugüne misyonerliği inançlarının ayrılmaz bir parçası olarak gördüklerinden daha önce söz edilmişti. İnsanların bizzat Hristiyanlığa davet edilmesiyle başlayan misyonerlik çalışmaları fayda vermeyince, bu görevi üstlenecek manastır ve din okulları oluşturulmuştur.⁵⁰⁴ Osmanlı Devleti’nin misyonerlerle⁵⁰⁵ ilk tanışması, 1551 yılında İstanbul’a gelen Kapuchin⁵⁰⁶ tarikatına bağlı iki misyonerle olmuştur. Bunlar, Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetleri yürütünce, devlet tarafından tutuklanıp hapse atılmışlardır. Daha sonra şehri terk etmeleri karşılığında serbest bırakılmışlardır. Fakat aynı misyonerler Mısır’da da benzer faaliyetlerde bulununca, bu kez orada tutuklanmışlardır.

⁵⁰¹Somel, *Gayrimüslim Okulları Nasıl ‘Azınlık Okulu’ Oldu*, s. 42.

⁵⁰²Mustafa Halidi-Ömer Ferruh, *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, (3. Baskı), Yeni Zamanlar Sahaf, İstanbul 1968, s. 79.

⁵⁰³Sezen Kılıç, “Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)”, ATAM, S. 61, Ankara 2006, s. 264.

⁵⁰⁴Şinasi Gündüz, “Misyonerlik”, DİA, C. 30, TDV Yay., Ankara 2005, s. 193-199.

⁵⁰⁵**Misyoner:** Hristiyan olmayan ülkelerde bu dini yaymakla görevli kişi. Ayrıntılı bilgi için bk. Beyhan Mollahüseyinoğlu, “Türkiye’deki Ortodoks Misyonerliği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A.Ü. Sos. Bil. Ens. Felsefe ve Din Bil. Anabilim Dalı, Ankara 2006, s. 1-91.

⁵⁰⁶**Kapuchin Tarikatı:** Fransisken tarikatının üç kolundan birisidir. 1525 yılında Matthaus von Bassio tarafından kurulmuştur. 1528 yılında papa VII. Klemens tarafından onaylanmış/tanınmıştır. bk. Lexikon der Geschichte, *Verlag Voltmedia*, Paderborn 2005, s. 483.

İskenderiye'deki Fransız konsolosu, misyonerlerin serbest bırakılmasını talep etmek için Kahire'ye geldiğinde iki misyoneri hücrelerinde ölü halde bulmuştur. Müslümanlara yönelik bu misyonerlik faaliyeti iki misyoneri canından etmiştir.⁵⁰⁷ Bu olay sonrası Osmanlı Devleti'nde Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetleri gizlice yürütülmüştür.

Osmanlı Devleti, Ortodoksların hamisi olduktan sonra Ortodokslar, “millet” olarak görülmüş, Katolikler ise bu koruyuculuğun yarattığı olumsuz şartlara maruz kalmıştır. Hiçbir zaman “millet” konumuna layık görülmeyen Katolikler, daima yabancı sayılmıştır.⁵⁰⁸ İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti'ne düşman kesilen papalığın kini, umulduğu gibi uzun sürmemiş, ortak çıkarlar neticesinde iki taraf arasında görüşmeler başlamıştır. XVI. yüzyılda Fransızlar ve Osmanlı Devleti, Habsburglara karşı ittifak anlaşması yapınca Katolikler için Osmanlı topraklarında yeni bir dönem başladı. Osmanlı topraklarında Fransa tarafından açılan elçilik, sadece Katolikleri güvence altına almakla kalmamış⁵⁰⁹, aynı zamanda Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetlerinin Fransa tarafından desteklenmesine olanak sağlamıştır.⁵¹⁰

Papalık, Osmanlı Devleti'ne karşı var olan düşmanlığı ve eski gücünü yeniden kazanma hırsı sonucu, oluşturduğu misyoner teşkilatlarını Osmanlı topraklarına yöneltmiştir. Hedef kitle Müslümanlar olduğu halde bu eylemde başarıya ulaşılmayınca, Ortodokslara yönelmişlerdir.⁵¹¹ Kanunî dönemiyle beraber Osmanlı ülkesinde belirgin hale gelen Katoliklerin ilk icraatları Ortodokslar arasında aktif din değiştirme faaliyetlerinde bulunmaları olmuştur.⁵¹² Ortodokslara tanınan haklar Ermeni, Yahudi gibi milletlere de tanınınca bu kez mezhepler arasında ihtilaflar başlamıştır.⁵¹³ Fransa'ya verilen kapitülasyonlar sonucu Osmanlı toprakları

---

⁵⁰⁷Fraze, “İstanbul'un Fethinden Sonra Osmanlılar'ın Kazanımları ve Katoliklerin Tepkisi”, s. 235.

⁵⁰⁸Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 154.

⁵⁰⁹Fransa ve Osmanlı Devleti arasında Kanuni döneminde imzalanan antlaşmanın maddeleri için bk. Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 55-57.

⁵¹⁰Fraze, “İstanbul'un Fethinden Sonra Osmanlılar'ın Kazanımları ve Katoliklerin Tepkisi”, s. 212.

⁵¹¹Ahmet Türkan, “İstanbul'daki Katolik Ermeni Gruplarının Problemleri ve Papalığın Müdahaleleri (19. Yy.)”, *History Studies: International Journal of History*, Volume 4 Issue 2, July 2012, s. 320; Fraze, “İstanbul'un Fethinden Sonra Osmanlılar'ın Kazanımları ve Katoliklerin Tepkisi”, s. 212.

⁵¹²Charles A. Fraze, “İstanbul'un Fethinden Sonra Osmanlılar'ın Kazanımları ve Katoliklerin Tepkisi”, s. 214-215. Bu faaliyetler sonucu Katolikleşen Ortodoksların varlığına kanıt niteliği oluşturan belgeler vardır. Bunun bir örneği için bk. Ek 9.

⁵¹³İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yay., İstanbul 2015, s. 108.

misyonerlere açık hale gelmiştir. Fransız elçiliği misyonerlere adeta bir yuva görevi görmüştür. Papalık misyonerlik faaliyetleri için sadece Fransa'dan değil, Avusturya ve İspanya gibi Katolik ülkelerden de yardım almıştır.⁵¹⁴ Farklı ülkelerden bu amaçla gelen misyonerlerin kendi aralarında rekabet ettiği zamanlar da olmuştur.⁵¹⁵ Papalık, bu misyonerlerin ortak hareket etmelerine yönelik tedbirler almaktan geri kalmamışlardır.

Fransız elçisi François Savory'nin öne sürdüğü “*Hristiyan Birliği*” projesi kapsamında⁵¹⁶ Osmanlı Devleti'nde bulunan bütün Hristiyanlar Katolikleştirilecek ve Ortodokslar ile Katolikler birleştirilecekti. 1604 yılındaki kapitülasyonlarla bu hakkı kendinde gören Fransa, 1650'li yıllarda misyonerlik faaliyetlerine hız verince Osmanlı Devleti ile ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur.⁵¹⁷ Proje hayata geçirilmemiş olsa da XVII. yüzyıl sonlarında birçok Hristiyanın mezhep değiştirerek, Katolik olduğu görülmüştür.⁵¹⁸ 1659 yılında İstanbul'da Katolik nüfuzun artması üzerine Roma Kilisesi burada halkın dinî işleriyle meşgul olacak bir Pisikoposluk kurmak için Osmanlı Devleti'ne başvurmuştur. Osmanlı Devleti bu isteği olumlu karşılamıştır.⁵¹⁹ Fransa'nın isteği üzerine 1673 yılında yenilenen kapitülasyonlardan Katoliklerin de faydalanacak olması diğer insanların bu mezhebe geçişini hızlandırmıştır. Fransa'nın işbirliği ile 1698 yılında İstanbul'da açılan Ermeni matbaası Katolik propagandası yapmaya başlayınca Rum ve Ermeni şikâyetleri sonucu söz konusu matbaa ve bu hizmete yönelik açılan matbaalar kapatılmıştır.⁵²⁰ Fransa'nın yardımlarıyla Osmanlı topraklarına yayılan misyonerler Selanik, Beyrut, İzmir gibi Osmanlı şehir ve adalarında Ortodoks ve diğer Hristiyan gruplarını

---

⁵¹⁴Türkan, “İstanbul'daki Katolik Ermeni Gruplarının Problemleri ve Papalığın Müdahaleleri (19. Yy.)”, s. 212.

⁵¹⁵Mustafa Soykut, *Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi. Yay., İstanbul 2007, s. 141.

⁵¹⁶ Faruk Bilici, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Gizli Harpten Objektif İttifaka”, *Türkler-Osmanlı*, C. 1, Ankara 2001, s. 480.

⁵¹⁷Şahin, *Tarih Boyunca Türk İdarelerinde Ermeni Politikaları*, İstanbul 1988, s. 91.

⁵¹⁸Davut Kılıç, *Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s. 70.

⁵¹⁹Ercan, “Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, s. 199.

⁵²⁰Gök, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayri Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar”, s. 103.

Katolikleştirmek için uğraşmışlardır.⁵²¹ Osmanlı Devleti'ne gelen şikâyetler sonucu⁵²² devlet, mezhep değişikliğini kanunla yasaklamıştır.⁵²³

Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de hâkimiyet alanı genişledikçe, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin de egemen olduğu cemaati yönetmesi güçleşmiştir. Çünkü merkezde din adamlarının seçimi belli bir prosedürle yapılırken, merkeze uzak yerlerde bu tür seçimler halkın inisiyatifine bırakılmıştır. Ortodoks patriğinin genişleyen egemenlik alanı kendisi için yeni bir durum olduğu gibi patrik, bütün Ortodokslar üzerinde hâkimiyet kurma hırsına kapılmaktan da geri kalmamıştır. XVI. yüzyılda İstanbul'daki patriklerin, Roma Kilisesi'ne yakınlık duyup, onlarla görüşmeye sıcak baktıklarından söz edilmişti. Osmanlı topraklarında Katolik rahip nüfuzunun ve bu rahiplerin faaliyetlerinde artış olması Ortodoks patriklerini rahatsız etmiş ve Roma'ya karşı bu ılımlı tutum değişmiştir. Misyonerler, patriklerin uzanamadığı coğrafyada özellikle Kıptî, Yakubiler, Maruniler, Nasturiler üzerinde etkili olmuşlardır. Müslümanlar üzerinde faaliyetlerde bulunmaları kendi konumlarını tehlikeye atacağından, en azından Müslümanların patrikliği değil papalığı desteklemeleri için çalışmalar yürütmüşlerdir. Polonya-Ukrayna sınır bölgesindeki Ortodokslar arasında faaliyet yürütmekte olan Katolik misyonerler, "Uniat"⁵²⁴ denilen kiliseler meydana getirmişlerdir.

Katolik misyonerlere karşılık Ortodoks patrikler de harekete geçmekten geri kalmamışlardır. Patrik I. Kirillos Lukaris (1623-1634), 1627 yılında İstanbul'da Yunanca baskı yapan bir matbaayı kutsayarak Ortodoksluğu savunma hamlelerine girişmiştir. Fransızlar, bu matbaadan rahatsızlıklarını dile getirince Osmanlı Devleti tarafından sonraki yıl bu matbaa sökülüştür.⁵²⁵ Aynı patrik Katolik misyonerlerine nefes aldirmaması ve misyonerlik faaliyetlerine karşı başarılı politikalar yürütmesi sebebiyle Katolik dünyasının düşmanlığını kazanmış, Fransa'nın tahrikleri sonucu I.

---

⁵²¹Selim Hilmi Özkan, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Hristiyan Birliği Projesi ve Osmanlı-Fransız İlişkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fak. Sos. Bil. Dergisi*, S. 19, (Mayıs, 2009), s. 68.

⁵²²Bu şikâyetlerin çoğu Ermeni, kimi zamanda Süryaniler tarafından yapılmıştır. bk. BOA, C. DH, 133/6602; BOA, C. ADL, 99/5956; 35/2074; C. HR, 71/3501; 105/5241. Bunlar dışında Ortodoks şikâyetleri de bulunmaktadır. Bunun için bk. Ek 10.

⁵²³Küçük, "Osmanlı Devleti'nde "Millet Sistemi", s. 211.

⁵²⁴Roma'nın otoritesini kabul eden kiliseler.

⁵²⁵Bruce Masters, "Değişen Bir Dünyada Hristiyanlar", *Geç Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye Tarihi 1603-1839)*, (Çev. Fethi Aytuna), (Ed. Suraiya Faroqhi), C. 3, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 329-33.

Kirillos Yeniçeriler tarafından boğulmuştur. Yerine geçen Patrik II. Kirillos, Papa VIII. Urban'a sadakat yemini edince Kutsal Sinod'un tavsiyesiyle azledilmiş, Osmanlı Devleti tarafından 1639'da Kuzey Afrika'ya sürülmüştür.⁵²⁶ Fransızların Osmanlı Devleti'ne müdahaleleri neticesinde yaklaşık yirmi yıl boyunca Katolik mezhebine ilgi duyan insanlar patrikhanede görev almışlardır. XVII. yüzyılda aynı durum Şam'daki Antakya Ortodoks Pisikoposluğu ve Halep'teki Ermeni Sis katolikosluğunda da yaşanmıştır. Bu ve buna benzer şikâyetler, Osmanlı Devleti'nin burada yer alan din adamlarına daha çok imtiyaz tanınmasıyla sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Hristiyanlar arasındaki bu ihtilâfları önemsemeyişi esas teb'ası olan Müslümanlarla ilgili olmayışındandır. Sakız Adası, 1695 yılında Venedikliler tarafından ele geçirilmeye çalışılmış, buradaki Katolikler de onlara yardım etmişlerdir. Bu durum Rum patriğinin Katoliklere karşı güvensizliğini doğruladığı gibi Osmanlı Devleti'nin de bu meselenin üzerine daha çok eğilmesine sebep olmuştur. Bu tarihten 1830 yılına kadar Sultanlar, Rum ve Ermeni patrikleriyle Katoliklerin bu baskılarına karşı koymak için çabalamıştır.⁵²⁷

Katolik misyonerlerin en başarılı olduğu coğrafya şüphesiz Balkanlardır. Osmanlı Devleti ile 1399 yılında imzalanmış bir anlaşma neticesinde Balkanlarda bazı Katolik kurumlar özelleştirilerek Dubrovnik'in yetkisine verilmiştir. Dubrovnik kenti bu anlaşmaya dayanarak Osmanlı Devleti'nden Belgrad ve çevresindeki bazı kiliselerin koruma ve bakım haklarının kendisine verilmesini talep etmiştir. Bu talep Osmanlı Devleti tarafından kabul edildiği halde bundan rahatsız olan Ortodokslar, buradaki Katoliklere rahat vermemeye başlayınca Katolikler, önce Belgrad mahkemesine ardından İstanbul'a giderek doğrudan Osmanlı Devleti'ne şikâyette bulunmuşlardır. Aynı yerde 1620'li yıllarda geçen birkaç olayda da burada Katolik keşişlerin halktan para topladığı ve açtıkları manastırların da aynı hizmete yönelik faaliyetlerde bulunduğu öne sürülmüştür. Asıl şaşırtıcı olan bunların, Osmanlı Devleti tarafından kendilerine halktan para toplamalarına izin veren ahidnamelere sahip olduklarını iddia etmeleri olmuştur. Bu ahidnameler kendilerini korumaya yetmemiş, 1640 yılında diğer cemaatlerin keşiş ve papazlarının saldırılarına maruz kalınca Osmanlı

---

⁵²⁶Bülent Atalay, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1876-1908)", *Yeni Türkiye*, S. 44, (Mart-Nisan, 2002), s. 195.

⁵²⁷Masters, "Değişen Bir Dünyada Hristiyanlar", *Geç Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye Tarihi 1603-1839)*, s. 329-33.

Devleti'ne tekrar şikâyetinde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti kendi reayası dışında müstem⁵²⁸ olarak gördüğü bu cemaatlerin ekonomik katkılarını göz önünde bulundurarak böyle esnek davranmıştır. Yabancı cemaatlerin müstem olarak görülmesi onlara Balkanlarda geniş ayrıcalıklar verirken onları bir dokunulmazlık zırhı ile de kaplamıştır.⁵²⁹ Öyle ki XVII. yüzyılda Ortodoks Hristiyanların dinini değiştirmeye çalışan Katolik rahipler, Dubrovnik'teki tüccar prenslerin isteği üzerine Osmanlı Devleti tarafından koruma altına alınmıştır.⁵³⁰

Balkanlarda Katolikler, Slav ve Yunanların Ortodoks inancını zedelemekte başarılı olamadılar. Fakat aynı durum Bosna için söz konusu değildir. Balkanlarda Katoliklerin Ortodokslara en büyük etkisi Ortodokslar arasında bölünmelere yol açmasıdır. İstanbul'un fethinden sonra İstanbul Patrikhanesi'ne bağlanan Bulgar, Sırp, Antakya ve diğer küçük kiliseler Rum patriği tarafından yıllarca millet ve dil farklılığı yüzünden baskılara maruz kalmışlardır. Cemaatler arası olaylara müdahale etmeyen Osmanlı Devleti, bunun da üzerinde durmamıştır.⁵³¹ Kiliselerde ayin ve ibadet dilinin Rumca olması diğer kiliseleri rahatsız etmiş, buna karşılık Rum patriği kendi gücünü pekiştirmek için yıllarca Bulgar ve diğer milletleri kilise içerisinde asimile etmeye çalışmıştır.⁵³² Rum patriğinin yıllarca bu kiliselere yaptığı Rumlaştırma faaliyetleri⁵³³ ve Katolik misyonerlerin oluşturduğu millet bilinci bu kiliselerin İstanbul Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmasıyla son bulmuştur. Bulgar⁵³⁴ ve Sırp Kilisesi kendi kiliselerinin bağımsızlığını kazanırken Antakya Pisikoposluğundaki Melkit Kilisesi Yunan Ortodoks kilisesinden ayrılmıştır. Nasturilerden ayrılan Keldaniler ve İstanbul'daki Apostolik kiliseden ayrılan Ermeniler kendi Katolik kiliselerini meydana getirmişlerdir. Bunlardan sadece

---

⁵²⁸Osmanlı topraklarında geçici oturma izni almış topluluk

⁵²⁹Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, (Çev. Ülkü Tansel), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 257-59.

⁵³⁰Masters, "Değişen Bir Dünyada Hıristiyanlar", *Geç Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye Tarihi 1603-1839)*, s. 332.

⁵³¹Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", s. 202.

⁵³²Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler(1847-1918)", *A.Ü.İ.F.D.*, 52: 2 (2011), s. 161.

⁵³³Tansel Topbaş, "*Ekümeniklik ve Fener Rum Patrikhanesi*", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2007, s. 31.

⁵³⁴Bulgarların kendi okullarının eğitim dili ile ilgili Osmanlı Devleti'ne talepte bulduklarına dair belge için bk. Ek 11.

Bulgar kilisesi⁵³⁵ Osmanlı Devleti'nin desteğini içermektedir. Geri kalanlar Osmanlı Devleti'nin yasaklamasına rağmen idarecilerin aldıkları rüşvetler sayesinde olabilmıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde Ortodoks Kiliseleri de artık Katolik kiliseleriyle benzer hiyerarşiye sahiptir.⁵³⁶ Ayrıca Doğu Ortodoksluğundan Katolike geçiş yapanlara da “*Melkite*” Katolikleri adı verilmiştir.⁵³⁷

Rumlara yönelik misyonerlik çalışmaları onları huzursuz etmiş, görüldüğü üzere kilise içerisinde bölünmelere sebep olmuştur. Katolik misyonerler en çok etkili oldukları millet Ermenilerdir.⁵³⁸ 1883 yılına kadar 3 milyon İncil ve 4 milyondan fazla kitap dağıtılarak Ermenileri; Katolik, Süryani ve Protestan olmak üzere üç sınıfa ayırmışlardır.⁵³⁹ Misyonerlik faaliyetleri Katolik mezhebiyle başlamış olsa da, zamanla İngiliz ve Amerikalıların Protestanları, Fransızların Ermeni ve Katolikleri, Rusların Ortodoksları (ilk kez Küçük Kaynarca Ant. ile hamisi durumuna gelmesiyle) desteklemeleri sonucu Osmanlı toprakları yoğun misyonerlik faaliyetlerine maruz kalmıştır.⁵⁴⁰ Bu hadiseler Ortodokslar kadar diğer cemaatleri de rahatsız ederken aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde yer alan cemaatlerin en az misyonerler kadar birbiriyle de mücadele halinde olduklarını göstermektedir. Bu durum sonucu yaşananlar devlete yapılan şikâyetler de bir hayli ilginçtir. Rumların Musevilerden rahatsız olması sonucu uydurdukları “*iğneli fıçı*” hikâyelerinin yer aldığı şikâyet dilekçeleri yanında özellikle bir tanesinde yer alan şu ifadeler ilginçtir. Dilekçede yer aldığına göre “*Meryem Ana'nın bir kadın ve çocuğa rüyada görüldüğü, Yahudilerle ticaret yapılmamasını kendilerine tembih ettiği.*” belirtilmiştir.⁵⁴¹ Yine Rumlar tarafından 1656 yılında yapılan bir şikâyet sadece

---

⁵³⁵Bulgar Kilisesi'nin tarihi gelişimi için bk. Hüseyin Mevsim, “Eski Bulgar Edebiyatı ve Bizans Başkenti Konstantinopolis'in Eğitim ve Dinsel Kurumları”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, 46/2, 2006, s. 194-207.

⁵³⁶Masters, “Değişen Bir Dünyada Hıristiyanlar”, *Geç Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye Tarihi 1603-1839)*, s. 334.

⁵³⁷Masters, “Değişen Bir Dünyada Hıristiyanlar”, *Geç Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye Tarihi 1603-1839)*, s. 252.

⁵³⁸İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2008, s. 73; Recep Şahin, *Tarih Boyunca Türk İdarelerinde Ermeni Politikaları*, İstanbul 1988, s. 91; Davut Kılıç, “Osmanlı Ermenileri Arasında Katolik Kilisesinin Kuruluş Faaliyetleri”, *Yeni Türkiye, (Ermeni Sorunu Özel Sayısı II)*, 38, Mart 2001, s. 728.

⁵³⁹Bilal Şimşir, *Ermeni Propandasının Amerika Boyutu Üzerine*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1984, s. 92.

⁵⁴⁰Selim Hilmi Özkan, “Hıristiyan Birliği Projeleri ve Ermeniler (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)”, *Yeni Türkiye*, 60/2014, s. 2.

⁵⁴¹Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 108.

Katolikleri değil, farklı yerlerden gelen misyonerleri de kapsamaktadır. O dönemde tarihi eser kaçakçılığına vurgu yapan bu dilekçeye göre misyonerler Meryem Ana'nın Kudüs'teki evinde bulunan heykelleri çalmış ve Batı Avrupa'ya ihraç etmişlerdir.⁵⁴² Misyonerlerle mücadeleler sadece dinî alanda verilmemiş, kullanılabilir bütün silahlar bu uğurda feda edilmiştir. Katoliklerden sonra aktif bir şekilde misyonerlik faaliyetinde bulunan mezhep Protestanlardır. Bunda İngilizlerin desteği büyüktür.⁵⁴³ Büyük devletlerin bu faaliyetleri ileride Osmanlı bünyesinde toplanan milletlerin, Osmanlı topraklarından ayrılışını kolaylaştırmıştır.

---

⁵⁴²Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, s. 261.

⁵⁴³Yahya Baęceci, "Osmanlı Devleti'nde Gregoryen Ermenilerle Protestan Ermeniler Arasındaki İlişkiler", *Turkish Studies*, Volume3/ Fall 2008, s. 709.

SONUÇ

Bu çalışmada Hristiyanlık, daha anlaşılır bir zemin üzerine oturtulmuş Ortodoksluk Mezhebi hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ortodoksluk'un Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine alınışı ve bu süre zarfında meydana gelen hadiseler etraflıca ele alınırken var olan kaynaklar yeniden sorgulanmış ortaya atılan iddialar belgelerle desteklenmiştir. Önceden yapılan çalışmalardaki yanlış bilgilere atıf yapılarak yeni bilgilerin varlığı ortaya konmuştur.

Bizans İmparatoru Constantine'in yayınladığı Milano Fermanı ile resmen tanınma fırsatı yakalayan Hristiyanlık, böylece Anadolu coğrafyasında kendine güçlü bir yer edinebilmiştir. Ruhban sınıfın yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri sadece Hristiyanlığın yayılmasına vesile olmamış aynı zamanda güçlü müttefiklerin oluşumuna da katkı sağlamıştır. Uzun uzadıya yapılan konsiller, ortaya atılan "Ekümenik" iddiaları daha çok diğer kiliseler üzerinde güçlü hâkimiyetler kurma maksatlı olmuştur. Günümüzdeki Hristiyanlık, Hz. İsa merkezli bir din olmaktan çok havari Petrus ve Pavlus'a dayanmaktadır. Ortaya çıktığı günden bu yana sürekli değişime uğrayan söz konusu din, daha çok devlet ve patriklerin eliyle şekillenmiştir. Kişisel çıkarlar doğrultusunda Hristiyanlık; Katolik ve Ortodoks olmak üzere sınıflandırılmıştır. Siyasi yaşama egemen olabilmek için elden ele dolaştırılan "Ekümenik" sıfatı Katolik ve Ortodoks çekişmesinin görünen yüzüdür. Temelde aynı olan fakat birkaç ritüelde farklılık gösteren iki mezhep söz konusu ortak hedefler ise bir araya gelmekten çekinmemişlerdir.

Roma'nın aktif şekilde yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin tarihte boy göstermesiyle sekmeye uğramıştır. Faklı dine mensup bu düşmanın, Roma'nın yıllardır mücadele ettiği imparatorluğa son vermesiyle güç dengeleri alt üst olmuştur. Çünkü Bizans üzerinden yürütülen "Ekümenik" propagandaları Roma için daha fazla konsil daha fazla yayılım alanı demektir. Bunun yanısıra Ortodoksluk gibi sınırlı bir coğrafyaya hâkim olan bir mezhep Roma'dan daha güçlü bir devletin himayesine alınmıştır. Fatih Sultan Mehmed ile başlayan Ortodoksları himaye etme süreci devlet politikası haline dönüştürülmüş ilerleyen yıllarda tahta geçen diğer hükümdarlar tarafından da sürdürülmüştür. Yapılan çalışmalar söz konusu himayeyi sadece Fatih Sultan Mehmed merkezli almaktadır. Oysaki Yavuz Sultan Selim'den

Sultan I. İbrahim'e varıncaya kadar söz konusu mezhep her dönemde gündeme gelmiş, her padişah bir öncekinin tanıdığı hakları daha çok genişleterek onlara sunmuştur. Fatih Sultan Mehmed ve sonrasının etrafıca ele alındığı bu çalışmada da görüldüğü üzere basit bir himaye eden-himaye edilen ilişkisine dayanmamaktadır. Sadece bir patrik ataması ile sınırlı olduğu düşünülen söz konusu himaye durumunun aslında kültürel, sosyal, dini birçok faaliyeti kapsar nitelikte olduğu bu çalışmayla ortaya konulmuştur.

İlk patriğin atamasıyla faaliyete geçen kilise daha sonraki yıllarda aynı metolla yeni patrik atamalarına ev sahipliği yapmıştır. Var olan şartlar daima iyileştirilmiş diğer mezheplere ayrıcalıklar tanınsa bile bunlar Rum Kilisesi'ne verilen haklarla kıyaslanabilir düzeyde olmamıştır. Bunca iltimas karşısında devletin beklentisi de olmuştur. Osmanlı Devleti, Ortodoksluğu siyasette kullanabileceği bir hamle olarak düşünmüş olsa da değişen dünya şartları bunu pek mümkün kılmamıştır. Zira Osmanlı Devleti'nin desteğini arkasına alan Ortodoks Kilisesi kendisine bağlı kiliseleri birarada tutmaktan bile yoksundur. Her ne kadar kilisenin talebiyle devlet, Ortodoks kiliseleri arasında zorunlu bir bağlılık oluşturmuşsa da bu durum kısa sürmüştür. Rum Kilisesi'nin uyguladığı Rumlaştırma faaliyetleri neticesinde Katolik Kiliselerindeki gibi güçlü bir bağ oluşmamıştır. Buna rağmen Osmanlı Devleti bu himayenin hakkını vererek fethettiği yerlerde var olan Ortodoks kiliselerini faaliyete geçirmiş ve Ortodoks halkın refahı için uğraşmıştır. Keza Katolik hâkimiyetinde olan yerlerde (Kıbrıs, Sakız gibi adalarda bunlar görülmektedir) bu kiliselerin aktif çalışmalarından söz edilemezdi.

Reform hareketleri ile beraber Osmanlı Devleti siyasetini değiştirmiş, Ortodoksluğun üzerinden ulaşamadığı hedeflere Protestanlığı destekleyerek ulaşmak istemiştir. Osmanlı Devlet ulemasının dahi yakınlık gösterdiği (ki bunları gösteren mektuplara bu çalışmada yer verildi) Protestanlık, Osmanlı Devleti için kârlı sonuçlanmıştır. Aynı alakayı Protestanların da gösterdiğinden söz etmek mümkün değildir. XIX. yüzyılda gelişen olaylar, Katolik Avrupa'ya karşı yürütülen Ortodoks temelli politikaların Osmanlı Devleti yararına sonuçlanmadığının kanıtıdır. Misyonerlik faaliyetleri, değişen güç dengeleri, mezheplerin birbirine karşı yürüttüğü üstünlük çabaları bu koruyuculuğun iyi mi kötü mü olduğunu tekrar sorgulatmıştır.

Ortodoks koruyuculuğu kârlı bir iş olarak yansıtılmış olsa da bu çalışmada öyle olmadığı ortaya konmuştur. Devletin her koşulda ve durumda Ortodoksluğu desteklemesine rağmen Ortodoksluk, Avrupa karşısında istenen etkiyi yaratamamış, aksine devlet için yeni sorunlar meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti söz konusu sorunları çözmek maksadıyla partik ve metropolidlerin sürgünlerine ya da azillerine karar vermiştir. Devlete isyan ya da devletin varlığına zarar verme durumu söz konusu olduğunda patriklerin idam edildiği de görülmüştür. Keza yapılan çalışmalar asılan patrik sayısını iki ile sınırlı tutarken bu çalışmada bu sayının beş olduğu ve o dönemki metropolidlerle asılma bilgilerine yer verilmiştir. Böylesine ciddi bir kararda dahi devlet önce kiliseyi dinlemiş ve kilisedeki din adamlarının şahitliği neticesinde idam uygulanmıştır.

Katolik mezhebi yaygın ve etkili misyonerlik çalışmalarında bulunurken Ortodoksluk sadece devlet destekli çalışmalar yürütmüştür. Özellikle dördüncü bölüme bakıldığında kendi din adamlarının bile öğretilerine sadık kalmadıkları ve yine devlet eliyle bunların cezalandırıldığı, misyonerlik faaliyetleri karşısında dahi kilisenin etkin dini gücünü kullanmak yerine Osmanlı Devleti'nden önlem amaçlı çalışmalar yürütmesi istendiği görülmektedir. Ekümenik sıfatını Osmanlı Devleti kolayca Ortodoks Kilisesi'ne tanımış olsa bile pratikte bu güce kavuşabilmiş değildir. O sadece Osmanlı Devlet yönetimindeki kiliselere karşı üstün kılınmıştır. Katolik Kilisesi gibi evrensel bir düzeye ulaşamamıştır. Bizansla var olup Bizansla yok olabilecek bir mezhep olarak nitelendirilen Ortodoksluk, her daim güçlü müttefiğe ihtiyaç duymuştur. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmesi onu Rusya'ya yöneltmiştir.

KAYNAKÇA

I. Başbakanlık Arşivi

BOA, *BEO*, 323/ 24203.

....., *BEO*, 929/ 69663.

....., *A. DVNSMHM.d...*, 85/ 333.

....., *C. DH*, 133/6602.

....., *C. ADL*, 99/5956; 35/2074.

....., *C. HR*, 71/3501; 105/5241.

....., *HAT*, 189/9022.

....., *HAT*, 295/17530.

....., *HAT*, 0697/33656.

....., *Mühimme Defterleri*, no: 12.

Galata Şeriye Sicilleri, no. 17.

Kadı Sicilleri, *BAB03*, C. 17.

....., *BAB 46*, C. 19.

....., *HASKÖY 10*, C. 30.

....., *İSTANBUL 18*, C. 18.

II. Kitaplar

ADAM, Baki, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Diyanet İşleri Yay., Ankara 2002.

ALASYA, H. Fikret, *Kıbrıs ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1964.

ALBAYRAK, Kadir, *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yay., Ankara 1997.

ALKAN, Hakan, *Geçmişten Günümüze Türkiye Patrikhaneleri*, Kutup Yıldızı Yay., İstanbul 2003.

ALTINDAL, Aytunç, *Türkiye ve Ortodokslar*, Alfa Basım Yay., İstanbul 2010.

AKGÖNÜL, Samim, *Türkiye Rumları*, (Çev. Ceylan Gürman), İletişim Yay., İstanbul 2012.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*, Timaş Yay., İstanbul 2008.

....., *Osmanlı Kanunnameleri*, 1. Kitap, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2006.

AKTAR, Cengiz, *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, İletişim Yay., İstanbul 2011.

ANZERLİOĞLU, Yonca, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Phoenix, Yay., Ankara 2003.

ARNOLD, Thomas Walker, *İntişar-ı İslâm Tarihi*, (Çev. Hasan Gündüzler), Akçağ Yay., Ankara 1971.

ASRAR, N. Ahmet, *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti'nin Dini Siyaseti ve İslâm Alemleri*, Hilal Baskı, İstanbul 1972.

ÂŞIK PAŞAZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç), Gökkuşbu Yay., İstanbul 2014.

ATALAY, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001.

ATALAY, Talip, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2003.

ATUF, Nafi, *Türkiye Maarif Tarihi I*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1931.

AVCI, Casim, *İslâm-Bizans İlişkileri (610-847)*, TTK Yay., Ankara 2015.

AYAS, Nevzat, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler*, MEB Yay., Ankara 1948.

AYDIN, A. Arslan, *İslam Hıristiyan Diyalogu ve İslâm'ın Zaferi*, Kültür Basım Yayın Birliği, İstanbul 1991.

AYDIN, Mehmet, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, İlahiyat Fakültesi Yay., Konya 1991.

....., *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, TDV Yay., Ankara 1995.

....., *Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1989.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Makaleler*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1989.

AYVERDİ, Samiha, *Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1990.

BAİLLY, Auguste, *Bizans Tarihi*, (Çev. Haluk Saman), Nokta Kitap, İstanbul 2006.

BEDEVİ, H. Vergi, *Tarih Boyunca Kıbrıs-Anadolu İlişkilerine Genel Bakış*, K.T.F.D. Enformasyon Dairesi Yay., Lefkoşe 1978.

BEHÇET, Hasan, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi*, Halkın Sesi Yay., Lefkoşe 1969.

BENLİSOY, Yorgo- Elçin Macar, *Fener Rum Patrikhanesi*, Ayraç Yay., Ankara 1996.

BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1978.

BİHLMEYER, K.-H. Tuchle, *I. ve IV. Yüzyılda Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğunda Tek Tanrıcılığın Zaferi*, (Çev. Antun Önal), Güler Matbaası, İstanbul 1972.

BİLGİN, Ülkü, *Azınlık Hakları ve Türkiye*, Kitabevi Yay., İstanbul 2007.

BOZKURT, Gülnihâl, *Alman İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, TTK, Ankara 1996.

BROCKELMANN, Carl, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, (Ter. Neşet Çağatay), C. 1, AÜİF. Yay., Ankara 1954.

BUCAİLLE, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur’an ve Bilim*, (Çev. Suat Yıldırım), T Yay., İzmir 1981.

CHARDİN, Jean, *Chardin Seyahatnamesi*, (Çev: Ayşe Meral), Kitapyayınevi, İstanbul 2014.

CARDİNİ, Franco, *Avrupa ve İslâm*, (Çev. Gürol Koca), Literatür Yay., İstanbul 2004.

CEZAR, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. 1, TTK, Ankara 2010.

CHALLAYA, Felicien, *Dinler Tarihi*, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yay., İstanbul 1998.

CHESNEAU, Jean, *D’Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*, (Çev: Işıl Elverdi), Dergah Yay., İstanbul 2012.

CLOGG, Richard, *Modern Yunan Tarihi*, (Çev. Dilek Şendil), İletişim Yay., İstanbul 2007.

CLOT, Andre, *Fatih Sultan Mehmet*, (Çev. Necla Işık), Milliyet Yay., İstanbul 1991.

COVEL, John, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü*, (Çev. Nurten Özmelek), Dergâh Yay., İstanbul 2011.

ÇELİK, Mehmet, *Resmi İnciller: Kaynakları, Yazarları ve Hristiyan Literatürlerindeki Yeri*, Erzurum 1981.

....., *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri (Kuruluşundan X. Yy. Kadar)*, (2. Baskı), Akademi Kitabevi, Elazığ 1995.

....., *Bizans İmparatorluğu'nda Din Devlet İlişkileri*, Akademi Kitabevi, İzmir 1999.

ÇOBAN, Bekir Zakir, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan Yay., İstanbul 2014.

DANIŞMAN, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 4, Yeni Matbaa, İstanbul 1965.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İstanbul'un Fethi'nin Medeni Kıymeti*, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, İstanbul 1953.

DAVİES, Norman, *Avrupa Tarihi*, (Çev. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2011.

DAWSON, Christopher, *Batı'nın Oluşumu*, (Çev. Dinç Tayanç), Dergâh Yay., İstanbul 1997.

DEMİR, Abdullah, *İlk İmparator Sultan Fatih Sultan Mehmed*, Ufuk Yay., İstanbul 2015.

DEMİRCİ, Kürşat, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2005.

- DİNÇER, Nahid, *Yabancı Özel Okullar*, Er-tu Matbaası, İstanbul 1978.
- DOUKAS, *Bizans Tarihi*, (Çev. V.L. Mirmiroğlu), İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, İstanbul 1956.
- DOUKAS, Mikhael, *Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.
- DÜSTÛR, *Tertib I*, C. 2, Matbai Amire, Dersaadet, İstanbul 1329.
- DÜZDAĞ, Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.
- DVORNİK, Francis, *Konsiller Tarihi: İznik'ten II. Vatikan'a*, (Çev. Mehmet Aydın), TTK, Yay., Ankara 1990.
- EL-İMAM EL-BUHARÎ, *et-Tarihu'l-Kebir*, (Tahkik. Mustafa Abdul Kadir Ata), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Bağdat 1987.
- EMECEN, Feridun, *Fetih ve Kıyamet*, Timaş Yay., İstanbul 2012.
- ....., *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yay., İstanbul 2011.
- EMİRHAN, Sami, *Fener Rum Patrikhanesinin Dünü, Bugünü ve Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995.
- ERBAŞ, Ali, *Hristiyanlık'ta İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2003.
- ....., *Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, DİB Yay., Ankara 2015.
- ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, C. 1, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, İstanbul 1922.
- ....., *Türk Maarif Tarihi 1-2*, Eser Kültür Yay., İstanbul 1977.
- ....., *Türk Tarihinde Evkaf, Belediye ve Patrikhane*, İstanbul Türkiye Basımevi, İstanbul 1937.
- ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*, Ağaç Yay., İstanbul 1992.

..... , *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, Risale Yay., İstanbul 1990.

EVLİYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, 1 Kitap, C. 1, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011.

FAROQHİ, Suraiya *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, (Çev. Ayşe Berktaş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.

FERİDUN BEY, *Münşeatü's-selâtin*, C. 2, İstanbul 1265.

FINKEL, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı*, (Çev. Zülal Kılıç), Timaş Yay., İstanbul 2007.

FRAZEE, Charles A., *Katolikler ve Sultanlar; Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*, (Çev. Cemile Erdek), Küre Yay., İstanbul 2009.

FREELY, John, *Saltanat Şehri İstanbul*, (Çev. Lale Eren), İletişim Yay., İstanbul 2009.

GALANTİ, Avram, *Ankara Tarihi*, Çağlar Yay., İstanbul 1950.

GARBONGNANO, C. C., *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), Eren Yay., İstanbul 1993.

GAZIOĞLU, Ahmet C., *Kıbrıs'ta Türkler(1570-1878)*, CYREP, Lefkoşe 1994.

GESCHICHTE, Lexikon der, *Verlag Voltmedia*, Paderborn 2006.

GOFFMAN, Daniel, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, (Çev. Ülkü Tansel), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

GOLDSCHMIDT, Arthur Jr.-Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Aydemir Güler), Doruk Yay., İstanbul 2011.

GÜLER, Ali, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Azınlıklar*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Ankara 1998.

- ....., *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004.
- GÜRÜN, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, TTK Yay., Ankara 1983.
- HADİDİ TARİHİ*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- HALİDİ, Mustafa -Ömer Ferruh, *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, (3. Baskı), Yeni Zamanlar Sahaf, İstanbul 1968.
- HAMMER, Baron Jöseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 11, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1990.
- ....., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II, (Ed. Mustafa Güçlü), İlgı Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014.
- ..... - Albert Gabriel, *Fatih Sultan Mehmet*, (Çev. Şevket Rado), Rado Yay., İstanbul 1981.
- HARKNESS, Georgia, *John Calvin: the Man and his Ethics*, Henry Holt and Company, New York 1931.
- HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhîsül-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (Haz. Sevim İlgürel), TTK Yay., Ankara 1998.
- HOCA SADEDDİN EFENDİ, *Tacü't-Tevârih*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), C. 2, Kültür Yay., Ankara 1975.
- İŞİK, Halim, *Papalık Tarihi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006.
- İDRİS-İ BİTLİSÎ, *Heşt Behişt VII. Ketîbe*, (Çev. M. İbrahim Yıldırım), TTK Yay., Ankara 2013.
- İNALCIK, Halil *Devlet-i 'Aliyye*, C. 1, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2009.
- ....., *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), YKY, İstanbul 2015.

JORGA, Nicole, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, 2,4*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yay., İstanbul 2005.

KALIN, İbrahim, *Ben, Öteki ve Ötesi*, İnsan Yay., İstanbul 2017.

KARATAY, Osman – ACAR, Serkan, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2015.

KARPAT, H. Kemal, *Osmanlı Modernleşmesi-Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfuz*, (Çev. Akile Zorlu Durukan ve Kaan Durukan), İmge Kitabevi, Ankara 2002.

KAYMAZ, Nejat, *Kuruluştan Lale Devrine Osmanlı İmparatorluğu*, Kaynak Yay., İstanbul 2002.

KENANOĞLU, Macit, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, Klasik Yay., İstanbul 2004.

KIRŞEHİRLİOĞLU, Erol, *Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri*, Bedir Yay., İstanbul 1963.

KILIÇ, Davut, *Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul 2006.

KORDATOS, Yannis, *Bizans’ın Son Günleri*, (Çev. Muzaffer Baca), Alkım Yay., İstanbul 2006.

KÖSE, Ertan, *Yunanistan ve Bitmeyen Kin*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2005.

KUMRULAR, Özlem, *Yeni Belgeler Işığında Osmanlı-Habsburg Düellosu*, Kitapyayınevi, İstanbul 2011.

KURTULUŞ, Faruk, *Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul’un Fethi*, MEB, İstanbul 1953.

LEMERLE, Paul, *Bizans Tarihi*, (Çev. Galip Üstün), İletişim Yay., İstanbul 2005.

LEWİS, Bernard, *İslâm Dünyasında Yahudiler*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İmge Kitabevi, Ankara 1996.

....., *Ortadoğu*, (Çev. Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2014.

LINDBERG, Carter, *Avrupa'da Reform Tarihi*, İnkılap Yay., İstanbul 2014.

MACAR, Elçin, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yay., İstanbul 2003.

....., *İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yay., İstanbul 2003.

MAGDALİNO, Paul, *Bir Dinin ve İmparatorluğun Başkenti Olarak Konstantinopolis*, Koç Üni. Yay., İstanbul 2012.

MANGO, Cyril, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007.

MCNEİLL, William H., *Dünya Tarihi*, (Çev. Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi, Ankara 2015.

MEHMED NEŞRÎ, *Aşiretten İmparatorluğa*, (Sad. Necdet Öztürk), Timaş Yay., İstanbul 2011.

....., *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, 2, (Haz: F. Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), TTK Yay., Ankara 2014.

MİLLAS, Herkül, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri*, İletişim Yay., İstanbul 2004.

MUHAMMED EBU ZEHRA, *Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar*, Fikir Yay., İstanbul 1978.

NAİMA, *Tarih-i Naima*, (Çev. Zuhuri Danışman), C. 6, Kardeş Matbaası, İstanbul 1969.

- NECİPOĞLU, Gülru, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007.
- NİCOL, Donald M., *Bizans'ın Son Yüzyılları*, (Çev. Bilge Umar), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999.
- NİCOLAY, Nicolas de, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğu'nda*, (Ed: Marie-Christine Gomez- Géraud, Stefanos Yerasimos), Kitapyayınevi, İstanbul 2014.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren Yay., İstanbul 2000.
- OLGUN, Hakan, *Luther ve Reformu*, Fecr Yayınevi, Ankara 2001.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yay., İstanbul 2015.
- ....., *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim-Makaleler 1*, Turhan Kitabevi, Ankara 2000.
- ....., *İstanbul'dan Sayfalar*, Turkuvaz Kitapçılık Yay., İstanbul 2008.
- ....., *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2008.
- ....., *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yay., İstanbul 2015.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1981.
- ÖKTEN, Kaan H., *Hıristiyanlık'ta İnancın Yenilenmesi*, Sarmal Yay., İstanbul 2000.
- ÖZEKİN, Muzaffer, *Fener Rum Ortodoks Patrik'i Ekümenik Mi?*, İrfan Yay., İstanbul 2010.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi, C. 2*, Hayat Kitapları, İstanbul 1983.
- ....., Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi, C. 1*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.
- ....., *Kanuni Armağanı*, TTK Yay., Ankara 1970.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, 3, MEB Yay., İstanbul 1983.

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, *Peçevi Tarihi*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.

PFEFFERMANN, Hans, *Rönesans Papaları'nın Türklerle İşbirliği*, (Çev. Kemal Beydilli), Yitik Hazine Yay., İstanbul 2013.

PİRENNE, Jacques, *Büyük Dünya Tarihi*, 1, (Çev. Nihal Önal- Beslan Cankat), Meydan Yay., İstanbul (Basım tarihi yok).

Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589, (Çev: Türkis Noyan), C. 1, Kitapyayınevi, İstanbul 2012.

RENAN, Ernest, *İsa'nın Hayatı*, (Çev. Ziya İhsan), MEB Yay., Ankara 1964.

RUNCİMAN, Steven, *Konstantinopolis Düştü, 1453*, (Çev. Derin Türkömer), Doğan Kitap, İstanbul 1999.

SAĞLAM, Mehmet Hakan, *I. Tertib Düstür Klavuzu, Osmânlı Devlet Mevzûatı (1838-1908)*, C. 2, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2006.

....., Mehmet Hakan, *II. Tertib Düstür Klavuzu, Osmânlı Devlet Mevzûatı (1908-1922)*, C. 2, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2006.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Yay., Isparta 2002.

SCHİMMEL, Annamari, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yay., İstanbul 1999.

SEVİNÇ, Necdet, *Ajan Okulları*, (2. Baskı), Dede Korkut Yay., İstanbul 1975.

SERHADOĞLU, Rıza, *Büyük İstanbul Albümü*, İstanbul Hemşehriler Cemiyeti, İstanbul 1955.

SHARON, Moshe Sevilla, *Türkiye Yahudileri*, İletişim Yay., İstanbul 1992.

- SIRMA, İhsan Süreyya, *Müslümanların Tarihi*, C. 5, Beyan Yay., İstanbul 2016.
- SMİTH, Julia M.H., *Roma'dan Sonra Avrupa*, (Çev. Ahmet Fethi), Alfa Yay., İstanbul 2015.
- SOFUOĞLU, Adnan, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, Turan Yay., İstanbul 1996.
- SOMEL, Selçuk Akşin, *Gayrimüslim Okulları Nasıl 'Azınlık Okulu' Oldu*, TTK Yay., Ankara 2013.
- SOYKAN, T. Tankut, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler*, Ütopya Kitabevi, İstanbul 1999.
- SOYKUT, Mustafa, *Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2007.
- ŞAHİN, M. Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996.
- ....., *Türkiye'deki Patrikhaneler*, İlke Yay., İstanbul 2003.
- ŞAHİN, Recep, *Tarih Boyunca Türk İdarelerinde Ermeni Politikaları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1988.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmus-i Türki*, Dersaadet 1317.
- ŞEREF, Abdurrahman, *Osmanlı Tarihi*, (Çev. Musa Yaman), C. 1, Gökkuşbe Yay., İstanbul 2005.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1984.
- ....., *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri*, Bilgi Yay., Ankara 1986.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, *Kayı*, 2, Timaş Yay., İstanbul 2016.
- ŞİRİN, İbrahim, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yay., Ankara 2006.
- TAHİROĞLU, Nihat, *İstanbul İl Yıllığı*, İstanbul 1973.

TEKELİ, İlhan - Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK Yay., Ankara 1999.

TEKİN, Rahmi, *İstanbul'da Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamı (1520-1670)*, Atıf Yay., İstanbul 2014.

THÉVENOT, Jean, *Thévenot Seyahatnamesi*, (Çev: Ali Berktaş), Kitapyayınevi, İstanbul 2009.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Bâki Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

TOURNEFORT, Joseph de, *Tournefort Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berktaş), Kitapyayınevi, İstanbul 2013.

TURAN, Osman, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, Ankara 1965.

..... , *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, C. 1-2, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981.

TURSUN BEY, *Târîh-i Ebu'l-Feth*, (Haz. Mertol Tulum), Baha Matbaası, İstanbul 1977.

TÜMER, Günay, *Hıristiyanlıkta ve İslamda Hz. Meryem*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997.

..... , - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları (3. Baskı), Ankara 1997.

TÜRKER, Nurdan, *Vatanım Yok Memleketim Var İstanbul Rumları: Mekân-Bellek-Ritüel*, İletişim Yay., İstanbul 2015.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, 2, 3/1, 4, TTK Yay., Ankara 2015.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011.

VILLEHARDOUÏN, Geoffroi de -Henri de Valenciennes, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, (Çev. Ali Berktaş), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008.

WELLS, Herbert G., *Kısa Dünya Tarihi*, (Çev. Ziya İhsan), Varlık Yay., İstanbul 1972.

YALÇIN, Emruhan, *Atatürk Türkiyesi'nde Ekümenik Ortodoks Patrikhanesi ve Bizans Projesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2008.

YERASİMOS, Stefanos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yay., İstanbul 1993.

YILDIRIM, Münir, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Andaç Yay., Ankara 2005.

YILDIRIM, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Işık Yay., (2. Baskı), İstanbul 2011.

YILDIRIM, Uğur, *Dünden Bugüne Patrikhane*, Kaynak Yay., İstanbul 2004.

YINAL, Halil İbrahim, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul 2012.

YÜCEL, Yaşar -Ali Sevim, *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, TTK Yay., Ankara 1991.

....., *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*, TTK Yay., Ankara 2014.

III. Makaleler

ADAKLI, Işıl, "Osmanlı Kültürel Çoğulculuk Biçimleri ve Millet Sistemi", *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Toplumsal Yapı ve Sosyal Değişim Analizleri Bölümü*, (Mart, 2003), ss. 1-17.

ADIVAR, Adnan, "İstanbul'un Fethi Sırasında Kültür Vaziyeti", *Tarih Dergisi (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)*, C. 6, S. 9, (Mart, 1954), ss. 1-14.

ADIYEKE, Nuri, “Islahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 255-261.

....., “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalı ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi”, *Yeni Türkiye*, S. 60, 2014, ss. 1-13.

AKÇA, Gürsoy, “Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2007, ss. 57-68.

AKMAN, Mehmet, “Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihinde Yeri”, *İLAM Araştırma Dergisi*, C. 1, S. 2, (Temmuz-Aralık, 1996), ss. 133-144.

AKTÜRK, Şener, “Osmanlı Devleti’nde Dinî Çeşitlilik: Farklı olan Neydi?”, *Doğu Batı*, S. 51, (Aralık, 2010), ss. 133-158.

AKYILMAZ, Gül, “Tanzimat’tan Önce ve Sonra Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü”, *Yeni Türkiye Dergisi*, (Ermeni Özel Sayısı II), C. 38, Ankara 2001, ss. 671-672.

ANZERLİOĞLU, Yonca, “Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 51, ss. 171-188.

ARSLAN, Esat, “Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım “Türk Ortodoks Kilisesi”, *A.Ü. İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 21, Ankara 1998, ss. 407-428.

AŞİROV, Tahir, “İbn Hazm’a Göre Hıristiyan Mezhepleri”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 3, (Eylül-Aralık, 2009), ss. 97-123.

ATALAY, Bülent, “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Siyasi Faaliyetleri (1876-1908)”, *Yeni Türkiye*, S. 44, (Mart-Nisan, 2002), ss. 194-204.

ATAÖV, Türkkaya, “Azınlıklar Üstüne Bazı Düşünceler”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 42, no: 1-4, Ankara 1987, ss. 49-66.

AVCI, Casim, “Osmanlılar’ın Bizans’a Bakışı”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 34, İstanbul 2009, ss. 17-22.

AYDIN, Mahmut, “Patrik”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, TDV Yay., İstanbul 1995, ss. 188-189.

AYDIN, Mehmet, “Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, *A.Ü.İ.F Dergisi*, 27/126, Ankara 1985, ss. 123-148.

....., Mehmet, “Farklı İnançların Diyalog İçinde Olduğu Bir İstanbul”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 13, Konya (Kış, 2012), ss. 9-22.

....., Mehmet, “Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hıristiyan İ'tizalleri”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, C. 5, Ankara 1982, ss. 141-156.

....., Mehmet, “Türk Ortodoks Hıristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Kuruluşu”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 8, (Yaz, Konya 2009), ss. 7-22.

....., Mehmet, “Türk Toplumunda Dinî Hoşgörünün Temelleri”, *S.Ü.İ.F.D.*, S. 8, Konya 1998, ss. 7-17.

AYDIN, M. Akif, “Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 24, İstanbul 2004, ss. 37-46.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, “Fatih”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 338-354.

BABİNGER, Franz, “Fatih Sultan Mehmet ve İtalya”, (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), *Byzation*, C. 21, Fasikül 1, 1951, ss. 41-82.

- BAĞÇECİ, Yahya, “Osmanlı Devleti’nde Gregoryen Ermenilerle Protestan Ermeniler Arasındaki İlişkiler”, *Turkish Studies*, Volume3/ Fall 2008, ss. 707-732.
- BAŞAR, Fehameddin, “İstanbul’un Fethine Dair Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 8, S. 16, 2010, ss. 61-100.
- BAŞKAN, Yahya, “Yıldırım Bâyezid ve Bizans İmparatoru II. Manuel”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 12, 2014, ss. 381-395.
- BAYIR, Önder, “Çağ Açan Fetih İçin Yapılan Hazırlıklar”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 322-337.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, “Fatih Sultan Mehmed’in Muhiti ve Şahsiyeti Üzerinde Bir Deneme”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, C. 14, S. 3-4, Ankara 1956, ss. 69-82.
- BERK, Nurullah, “Fatih Sultan Mehmet ve Venedikli Ressam Gentile Bellini”, *A.Ü.İ.F.D.*, C. 2, S. 2, 1953, ss.143-160.
- BERKTAY, Fügen - Emin Atasoy, “Dinler Coğrafyasına Küresel Bir Bakış”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 18 (Aralık, 2007), ss. 18-44.
- BEYDİLİ, Kemal, “Avrupa”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yay., 1991, ss. 135-151.
- BIYIK, Mustafa, “Katolik Tiranlığında Protestan Teokrasisine: John Calvin ve Cenevre Modeli”, *Dinî Araştırmalar*, C. 8, S. 22, ss. 41-62.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, “İstanbul’un İki Fatihii II. Mehmet ve Atatürk”, *Bellekten*, C. 17, TTK Yay., S. 65, (Ocak, 1953), ss. 83-100.
- BİLGİN, Betül, “Kanuni Devrinde Yaşamış Bir İranlı Şairin Gözüyle İstanbul”, *A.Ü.F.D.*, C. 39, S. 1-2, Ankara 1999, ss. 211-225.

BİLİCİ, Faruk, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Gizli Harpten Objektif İttifaka”, *Türkler-Osmanlı*, C. 1, Ankara 2001, ss. 480-492.

BRAUDE, Benjamin, “Osmanlı Millet Düzeninin Kuruluş Efsaneleri-II”, (Çev. Kurtuluş Dinçer), *Tarih ve Toplum*, S. 41, (Mayıs, 1987), ss. 268-272.

....., “Millet Sisteminin İlginç Tarihi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 245-254.

....., - Bernard Lewis, “İntroduction”, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, *Holmes & Meier Publishers*, C. 1, Inc. New York-London 1982, ss. 1-50.

....., Bernard Lewis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, C. 2, New York 1982, ss. 207-223.

BULUNUR, K. İlker, “II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler”, *Tarih Dergisi*, S. 50 (2009/2), İstanbul 2010, ss. 59-86.

BOZKURT, Gülnihal, “Osmanlı Yahudilerine Genel Bir Bakış”, *Bellekten*, C. 57, TTK Yay., S. 219, Ankara 1993, ss. 539-563.

....., “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, *A.Ü.H.F.D.*, C. 43, S. 1-4, 1993, ss. 49-59.

CHEVALIER, Jean, “Din Fenomeni”, *Les Religions*, (Çev: Mehmet Aydın), Verviers (Belgique) 1974, ss. 79-125.

CİHAN, Ahmet - İlyas Doğan, “Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Sivil Toplum”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 292-314.

CLEMENT, Oliver, “Ortodoksluk”, *Din Fenomeni*, (Çev. Mehmet Aydın), Din Bilimleri Yay., Konya 1992, ss. 197-243.

ÇEVİKEL, Nuri, “Kıbrıs Eyaletinde Müslim-gayrimüslim İlişkileri”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 277-285.

ÇOBAN, Erdal, “Macaristan’da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hakimiyeti”, *OTAM*, S. 7, Ankara 1996, ss. 99-112.

DANKOFF, Robert, “Evliya Çelebi Seyahatnâsi Işığında Osmanlı Toplum Hayatı”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 268-291.

DECEİ, Aurel, “Fenerliler”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yay., İstanbul 1964, ss. 547-550.

DECEİ, Aurel, “Patrik II. Gennadios Skolarios’un Fatih Sultan Mehmet İçin Yazdığı Ortodoks İ’tikad-namesinin Türkçe Metni”, *Fatih ve İstanbul*, (İstanbul’un Fethi Derneği Tarafından Yayınlanan İki Aylık Dergi), C. 1, S.1, (Mayıs, 1951), ss. 99-116.

DEMİRAĞ, Yelda, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları”, *A.Ü.İ.F.D.*, S. 13, 2002, ss. 15-33.

DEMİRCİ, Kürşat, “Ortodoksluk”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, TDV Yay., Ankara 2007, ss. 409-414.

DEMİRCİOĞLU, Halil, “Roma, Bizans ve İustinianus”, *Bellekten*, C. 27, TTK Yay., S. 106, (Nisan, 1963), ss. 153-179.

DESCUFFİ, Giusuppe “Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, C. 2, Gelişim Yay., İzmir 1955, ss. 1-320.

DİNÇER, Fehmi, “1584 Yılında Karamanlıca Alfabe İle Yazılmış Bir İtikadname”, (Ed. Adem Öger), *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, C. 3, Nevşehir Üniversitesi Yay., Ankara (16-19 Kasım, 2011), ss. 1-19.

DİRİMTEKİN, Feridun, “Fetihten Evvel İstanbul”, *Fethin 511 İnci Yıldönümü Konferansları*, İstanbul 1964, ss. 36-59.

DÜNDAR, Recep, “Kıbrıs’ın Fethi”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 667-678.

DÜZENLİ, Pehlul, “Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, 2005, ss. 441-475.

“EKÜMENİK”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. 7, İnterpress Basın ve Yay., İstanbul 1986, ss. 3591.

ELÖVE, Mustafa Emil, “Türkiye’de Din İmtiyazları”, *A.Ü.H.F. Dergisi*, C. 10, S. 3-4, ss. 184-280.

EMECEN, Feridun, “İstanbul’un Fethi”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 312-321.

....., “Osmanlı Devleti Siyasî Tarihi”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), C. 1, İstanbul 1994, ss. 5-61.

ERCAN, Hikmet Yavuz, “Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, Ankara 1967, ss. 411-458.

ERCAN, Yavuz, “Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar”, *Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2000, ss. 197-207.

....., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, *OTAM*, S. 1, Ankara 1990, ss. 117-125.

ERDEM, Gazi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hıristiyanların Sosyal ve Dini Hayatları (1856-1876)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara 2005.

ERDOĞAN, Emine, “16. Yüzyıl Ortalarında Avrupa’da ve Mezhep Mücadeleleri ve Osmanlılar”, *Dini Araştırmalar*, C. 2, 1999, ss. 317-330

EROĞLU, Ahmet Hikmet, “Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, C. 39, S. 1, Ankara 1999, ss. 439-453.

....., “Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, 41/1, Ankara 2000, ss. 309-325.

....., “Ökümenik Hareketin Ortaya Çıkışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, 1, Ankara 1998, ss. 223-236.

ERYILMAZ, Bilal, “Osmanlı Devleti’nde Farklılıklara ve Hoşgörüyü Farklı Bir Yaklaşım”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 236-244.

EYİCE, Semavi, “Fethiye Camii”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, TDV Yay., Ankara 1995, ss. 460-462.

FAYDA, Mustafa, “Ahidnâme”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yay., Ankara 1985, ss. 535-536.

FRAZEE, Charles A., “İstanbul’un Fethinden Sonra Osmanlılar’ın Kazanımları ve Katoliklerin Tepkisi”, (Çev. Mehmet Şahin), *S.Ü.İ.F.D.*, S. 17, 2004, ss. 211-236.

GEANAKOPLOS, Deno J., “Bizans İmparatorluğu’nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek”, (Çev. Mustafa Alican), *Tarih Okulu*, S. 9, ss. 169-198.

....., “The Council of Florence (1438-1439) And The Problem Of Union Between The Greek And Latin Churches”, *Church History*, C. 4, No 4, Cambridge University Press 1955, ss. 324-346.

GÖK, Ayşe Almıla, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayri Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar”, *Türkiye ve Siyaset*, S. 3, 2001, Ankara, ss. 101-108.

GÖK, Nejdett, “Osmanlı Diplomatiğinde Önemli Bir Berât Çeşidi Olan Ahidnâmeler”, *Türkiye Günlüğü*, S. 90, Ankara 2000, ss. 97-113.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, “Thököly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü”, *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rakoczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran, 1976)*, İstanbul 1976, ss. 1183-1184.

....., “Türk İdaresinde Budin”, *Atatürk Konferansları 1971-1972*, C. 5, TTK Yay., Ankara 1975, ss. 163-178.

GÜLER, Ali, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan "Kilise Defterleri"nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar)”, *OTAM*, Ankara 1998, ss. 155-175.

GÜNAY, Necla, “Filik-i Eteryay Cemiyeti”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, Kırşehir 2005, ss. 263-287.

GÜNDÜZ, Ahmet, “İstanbul’un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam ve Avrupa Açısından Önemi”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 5, S. 17, 2008, ss. 51-66.

GÜNDÜZ, Şinasi, “Misyonerlik”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, TDV Yay., Ankara 2005, ss. 193-199.

GÜRKAYNAK, Muharrem, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. Isparta 2003, ss. 275-290.

HARMAN, Ömer Faruk, “Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, III, Ankara 2002, ss. 187-196.

....., “Konsil”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, TDV Yay., Ankara 2002, ss. 175-178.

HAYDAROĞLU, İlknur, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Okulların Denetimi ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları”, *A.Ü.D.T.C Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 39, Ankara 2006, ss. 150-160.

HOUTİN, Albert, “*Court Historie du Christianisme (Hıristiyanlığın Kısa Tarihi)*”, (Çev. Abdurrahman Küçük), *A.Ü.İ.F Dergisi*, C. 25, S. 1, Ankara 1982, ss. 437-455.

HROMADKA, Joseph L., “Doğu Ortodoksluğu”, (Çev. Günay Tümer), *A.Ü.İ.F. Dergisi*, C. 17, S. 1, Ankara 1969, ss. 239-258.

İNALCIK, Halil, “Fâtihten Sultan Mehmed Tarafından İstanbul’un Yeniden İnşası”, (Çev. Fahri Unan), *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim. Faültesi. Dergisi*, S. 3-4, 1988-89, ss. 215-225.

....., “İstanbul Fethi’nin Yakın Sebepleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, Ankara 1953, ss. 345-355.

....., “II. Mehmed”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, TDV Yay., Ankara 2003, ss. 395-399.

....., “Vezir”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yay., Ankara 2013, ss. 90-92.

İNAN, Kenan, “Fatih Sultan Mehmed-İstanbul’un Fethi ve Etkileri”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 279-311.

İNBAŞI, Mehmet, “Güçlü Sultanlar Dönemi”, (Ed. Tufan Gündüz), *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2014, ss. 61-78.

İNCİ, Salih, “Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerini Seçimi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 33, 2015, ss. 9-58.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Emân”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, TDV Yay., Ankara 1995, ss. 77-79.

KARATAŞ, Ali İhsan, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 1, 2006, ss. 267-284.

KARATEPE, Şükrü, “Osmanlı’da Din-Devlet İlişkisi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 56-70.

KAYA, Abdullah, “Doğudaki Roma’nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi”, *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 37, S. 2, 2013, ss. 17-40.

KAZGAN, Haydar, “Galata Bankerleri”, *Tanzimattan Cumhuriyete Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara 1970, ss. 762-793.

KAZICI, Ziya, “Osmanlılarda Hoşgörü”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 221-232.

KEÇİŞ, Murat, “II. Manuel Palaiologos’un Mektuplarında Sultan Yıldırım Bayezid ve Osmanlılar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 3, (March, 2013), ss. 301-320.

KENAN, Seyfi, “Osmanlı Dünyası Üzerine Muhtasar Tanıtımlar-Değerlendirilmeler”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 42, 2013, ss. 442-451.

KILIÇ, Davut, “Osmanlı Ermenileri Arasında Katolik Kilisesinin Kuruluş Faaliyetleri”, *Yeni Türkiye*, (Ermeni Sorunu Özel Sayısı II), 38, Mart 2001, ss. 726-734.

KILIÇ, Remzi, “Osmanlı Türkiye’sinde Azınlık Okulları (19. Yüzyıl)”, *Türk Kültürü*, S. 431, Ankara 1999, ss. 151-159.

KILIÇ, Sezen, “Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)”, *ATAM*, S. 61, Ankara 2006, ss. 259-280.

KONAN, Belkıs, “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme”, *A.Ü.H.F. Dergisi*, 64/1, 2015, ss. 171-193.

KONORTAS, Paraskevas, “Osmanlı İmparatorluğu’nda En Üst Düzey Ruhban Sınıfının ve Özellikle Patriğin Konumu Üzerine Bazı Hipotezler (1453-1923)”, *Ortodoksia (II. Period)*, S. 3, Selanik 2000 (Temmuz-Eylül), ss. 461-480.

....., Paraskevas, “Tarihi Uzlaşmadan Entente Cordial’e”, *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açısından Patrikhane*, (Der. Cengiz Aktar), İletişim Yay., İstanbul 2011, ss. 27-68.

KOYUNCU, Aşkın, “Osmanlı Devleti’nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 16, 2014, ss. 35-88.

KURAT, Yuluğ Tekin, “Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 217-222.

KURTARAN, Uğur, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, (Sonbahar 2011), ss. 57-71.

KÜÇÜK, Cevdet, “Osmanlı Devleti’nde “Millet Sistemi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 208-216.

....., Cevdet, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, c: 38, (Ermeni Özel Sayısı II), Ankara 2001, ss. 692-693.

....., “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler ve Millet Sistemi”, *II. Osmanlı Sempozyumu*, Ankara 1986, ss. 61-62.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , “Ahidnâme”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yay., Ankara 1988, ss. 536-540.

MASTERS, Bruce, “Değişen Bir Dünyada Hıristiyanlar”, *Geç Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye Tarihi 1603-1839)*, (Ed.Suraiya Faroqhi), (Çev. Fethi Aytuna), C. 3, Kitapyayınevi, İstanbul 2016, ss. 329-340.

MİROĞLU, İsmet, “Fatih Devrinde Osmanlı İmparatorluğu”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (Ed. Kenan Seyithanoğlu), C. 10, Konya 1994, ss. 209-251.

MEVSİM, Hüseyin, “Eski Bulgar Edebiyatı ve Bizans Başkenti Konstantinopolis’in Eğitim ve Dinsel Kurumları”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, 46/2, 2006, ss. 194-207.

MOLLAHÜSEYİNOĞLU, Beyhan, “*Türkiye’deki Ortodoks Misyonerliği*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara 2006.

OLGUN, Hakan, “Kilise Defterleri’ne Göre İstanbul’da Gayrimüslim Cemaatlerin Dini ve Sosyal Görünümü: Üç Numaralı Kilise Defteri Örneği”, *İstanbul Tecrübesi*, İstanbul 2010, ss. 223-233.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, 1985, ss. 999-1001.

....., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 216-220.

“Oruç Beğ Tarihi”, *Üç Osmanlı Tarihi*, (Haz. Atsız), Ötüken, İstanbul 2015, ss. 11-131.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Mehmed IV”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yay., Ankara 2003, ss. 414-418.

ÖZCOŞAR, İbrahim, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 17, 2003, ss. 124-139.

ÖZDEM, Ragıp, “Gennadios’un İtikadnamesi”, *Ülkü*, C. 10, S. 60, Ankara 1938, ss. 529-540.

ÖZDEMİR, Hikmet, “Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klâsiği: 1453 İstanbul Sözleşmesi”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 223-229.

ÖZKAN, Selim Hilmi, “Hıristiyan Birliği Projeleri ve Ermeniler (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)”, *Yeni Türkiye*, 60/2014, ss. 1-17.

....., “XVII. Yüzyılın Sonlarında Hıristiyan Birliği Projesi ve Osmanlı-Fransız İlişkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, (Mayıs, 2009), ss. 61-78.

ÖZTÜRK, Levent, “Hüsam Çelebi’nin (ö. 926-1520) Risâle Ma’mûle li Beyâni Ahvâli’l-Kenâisi Şer’an Adlı Eseri”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2001, ss. 135-156.

PAÇAMAN, Recep, “Dünden Bugüne Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi”, (*Seminer Çalışması*), Ankara Üniversitesi, ss. 1-27.

PANAİTE, Viorel, “İslâmî Gelenek ve Osmanlı Milletler Hukuku”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 261-267.

SCHWARZ, Klaus, “16. Yüzyılın Ortalarında Protestanların Umudu: Türkler”, (Çev. Hayati Boyacıoğlu), *Tarih ve Toplum*, C. 10, S. 59, (Kasım, 1988), ss. 265-268.

SATIŞ, İhsan, “8 Numaralı (Kamame) Kilise Defteri’nin Tanıtımı ve Fihristi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, C. 5, S. 21, (Bahar, 2012), ss. 306-313.

..... -Muhammed Ceyhan, “Kudüs Rum Patrikhanesi”, *Belleten*, C. 79, TTK Yay., S. 285, (Ağustos 2015), ss. 675-711.

SEYFELİ, Canan, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)”, *A.Ü.İ.F.D.*, 52: 2 (2011), ss. 157-190.

SEZEN, Yümni, “Osmanlı’da Din-Devlet İlişkilerinin Teorik ve Teolojik Bağlarıyla Uyumu”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 43-55.

SHAW, Stanford, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yahudi Milleti”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 307-322.

SHMUELEVİTZ, Aryeh, “Millet Sistemi ve Musevi Cemaat”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı-Toplum*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 322-325.

SOMEL, Selçuk Akşin, “Cemaat Mektepleri ve Yabancı Misyoner Okulları”, *Osmanlı Uygarlığı*, C. 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2003, ss. 386-401.

SOMUNCUOĞLU, Anar, “Rus Ortodoks Kilisesi’nin Eski Sovyet Alanındaki Misyonu”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 2, (Yaz, 2004), ss. 93-107.

SÜRGEVİL, Sabri, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yahudiler”, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 251-260.

ŞAHİN, M. Süreyya, “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, TDV Yay., Ankara 1995, ss. 342-348.

. . . . . , “Osmanlı Devleti’nin Hıristiyanlarla Münasebetleri”, *Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri*, İlmî Neşriyat, İstanbul 1993, ss. 111-122.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H. , “Fatih Sultan Mehmed’in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri”, *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 25, Ankara 1982, ss. 211-225.

ŞENER, Abdülkadir, “İslâm Hukukunda Gayr-i Müslimler”, *Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu Tebliğler ve Panel Konuşmaları*, İzmir 1983, ss. 41-56.

TANERİ, Aydın, “Türk Tarihinde ‘Emân’ Kurumu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 17, S. 28, Ankara 1995, ss. 166-172.

TANYU, Hikmet, “Martin Luther’in Türkler Hakkındaki Sözleri”, *A.Ü.İ.F.D.* , C. 24, Ankara 1981, ss. 151-161.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 2001, ss. 13-28.

TEKİNDAĞ, Şehabettin “Patrik ve Patrikhane Hakkında Düşünceler”, *Türk Kültürü*, S. 32, (Haziran, 1965), ss. 509-513.

. . . . . , “Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S. 1, ss. 52-55.

TOPBAŞ, Tansel, “*Ekümeniklik ve Fener Rum Patrikhanesi*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2007.

TÜRKOĞLU, Ali Ekber, “*Geçmişten Günümüze Antakya’da Hıristiyanlık*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006.

TÜRKAN, Ahmet, “İstanbul’daki Katolik Ermeni Gruplarının Problemleri ve Papalığın Müdahaleleri (19. Yy.)”, *History Studies: International Journal of History*, Volume 4 Issue 2, July 2012, ss. 317-341.

....., “Osmanlı Papalık Arasındaki İlk Dostane İlişkiler ve Bunun Doğu Kiliseleri Açısından Önemi”, *Journal of History Studies*, Volume 6 Issue 6, December 2014, ss. 195-215.

ULUTÜRK, Muammer, “Katolik Hıristiyanlığına Göre İsa’nın Halefi İlk Papa Simun Petrus”, *Marife Dergisi*, S. 1, (Bahar, 2006), ss. 145-167.

USTA, Aydın, “Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler”, *Belleten*, C. 77, TTK Yay., S. 279, (Ağustos 2013), ss. 365-402.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “On Dört ve On Beşinci Asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi”, *Belleten*, C. 2, TTK Yay., S. 5/6, (Nisan 1983), ss. 99-106.

WALLS, Andrew, “Gnostisizm”, *The New Bible Dictionary*, (Ed. J. D. Douglas), London 1962, ss. 473-478.

YALÇIN, Emruhan, “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, (Güz, 2012), ss. 479-514.

YALDUZ, Alparslan, “Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 2, 2003, ss. 257-296.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Klasik Dönemde Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”, (Ed. Hsan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 183-215.

YILDIRIM, Münir, “Tarihsel Süreç İçerisinde Ortodoks Hıristiyanlıktaki Patriklikler”, *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, (Temmuz- Aralık, 2003), ss. 233-249.

YILDIRIM, Uğur, “Yunanistan’ı Masonlar Kurdu”, *T.D.D.* , S. 61, (Eylül, 2005), ss. 13-23.

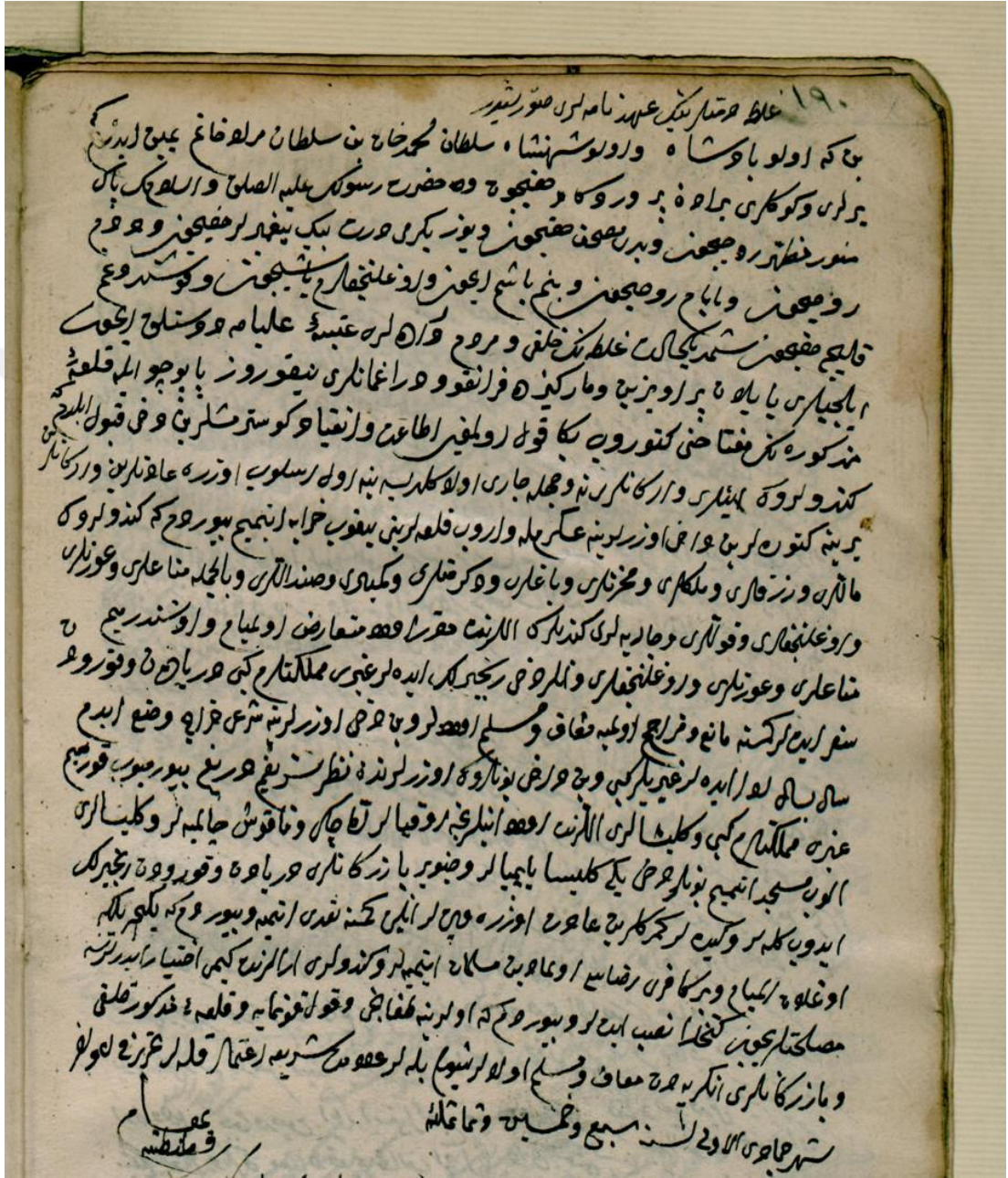
YURDAYDIN, Hüseyin G. , “İslâm Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu”, *A.Ü.İ.F.D.* , C. 27, S. 1, 1986, ss. 97-100.

YÜCEL, Yaşar, “Reformcu Bir Hükümdar Fatih Sultan Mehmet”, *Belleten*, C. 155, TTK Yay., S. 212, Ankara 1991, ss. 70-85.

YÜCETÜRK, Orhan Seyfi, “Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1, İzmir 1983, ss. 411-422.

EKLER

EK 1- "II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi"⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ Galata Şer'iyeye Sicilleri no. 17, s. 190/1.

EK 1- “II. Mehmed’in İstanbul’un fethinden sonra Galatalılara verdiği 857 (1453)

Ahidnâmesi (GŞS. no. 17, s. 190/1)

Galata zimmîlerinin ahidnâmeleri sûretidir.

Ben ki ulu pâdişâh ve şehinşâh Sultân Mehmed Han bin Sultân Murad Hânım, Yemîn iderim ki, yerlerive gökleri yaradan perverdigâr hakkıçün ve hazret-i resûlün aleyhi’s-selatü ve’s-selâmın pâk, münevver, mutahhar ruhiçün ve yedi mushaf hakkıçün ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkıçün ve dedem ruhiçün ve babam ruhiçün ve benim başım için ve oğlancıklarım başıçün ve kuşandüğüm kılıç hakkıçün, şimdiki halde Galata’nın halkı merdüm-zâdeleri atabe-i ulyâma dostluk için ilçileri Babilan Peravizin ve Markiz de Franko ve dragomanları Nikoroz Papuço ile kal’a-i mezkûrenin mißtâhını getirüp bana kul olmağa itâ’at ve inkiyâd göstermişler. Ben dahî kabul eyledim ki, kendülerinin âyînleri ve erkânları ne vechile cârî ola geldiyse yine ol üslûb üzre âdetlerin ve erkânların yerine getüreler. Ben dahî üzerlerine askerimle varup kal’alarını yıkup harâb itmeyem. Buyurdum ki; kendülerün malları ve rızıkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağları ve değirmenleri ve gemileri ve sandalları ve bi’l-cümle metâ’ları ve avretleri ve oğlancıkları ve kulları ve câriyeleri kendilerinin ellerinde mukarrer ola, müteâriz olmayam ve üşendirmeyem. (metâ’ları ve avretleri ve oğlancıkları ve) Anlar dahî rençberlik ideler, gayrı memleketlerim gibi. Deryâdan ve kurudan sefer ideler, kimesne mâni’ ve mühâzim olmaya, mu’âf ve müsellemler olalar. Ve ben dahî üzerlerine şer’i harâc vaz’ idem, sâl-be-sâl edâ ideler, gayrılar gibi. Ve ben dahî bunların üzerlerinden nazar-ı şerîfim dirîğ buyurmayup koruyam, gayrı memleketlerim gibi. Ve kilisaları ellerinde ola, âyînlerince okıyalar, ammâ çan ve nâkûs çalmayalar ve kilisaların alup mescid itmeyem. Bunlar dahî yeni kilisâ yapmayalar. Ve Ceneviz bâzîrgânları deryâdan ve kurudan rençberlik idüp geleler ve gideler. Gümrüklerin âdet üzre vireler. Anlara kimesne te’addî itmeye. Ve buyurdum ki; yeniçeriliğe oğlan almayam ve bir kâfirî rızası olmadın Müslüman itmeyeler. Ve kendüleri aralarında kimi ihtiyâr iderlerse maslahatlarıçün kethüdâ nasb ideler. Ve buyurdum ki; evlerine doğancı ve kul konmaya ve kal’a-ı mezkûr halkı ve bâzîrgânları angaryadan mu’âf ve müsellemler

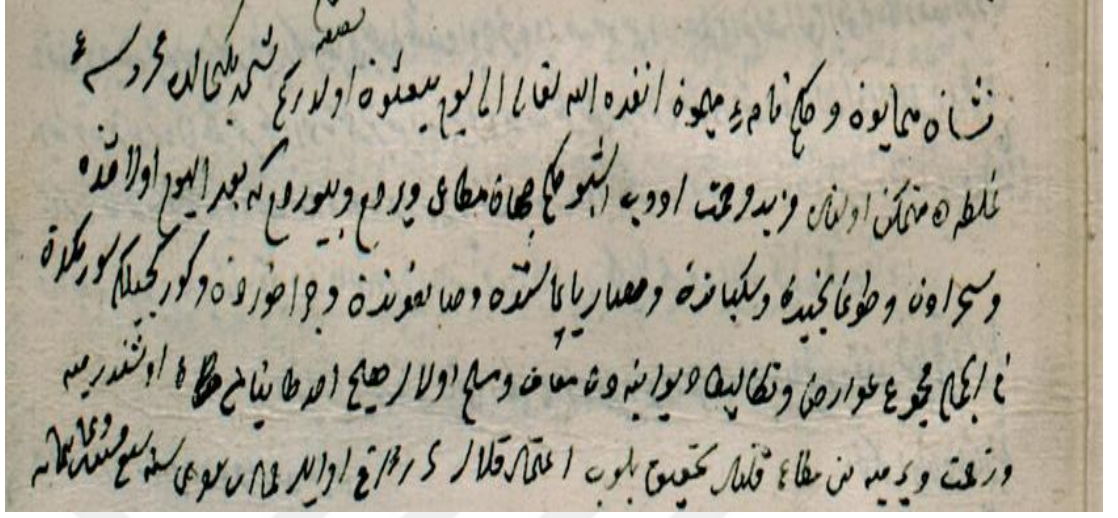
*olalar. Şöyle bileler alâmet-i şerîfe i'timât kılalar. Tahrîren fî evâhir-i şehr-i
cumâde'l-ûlâ li-sene seb'a ve hamsîn ve semâne-mie
Be-makam-ı Kostantiniyye”⁵⁴⁵*

---

⁵⁴⁵ K. İlker Bulunur, “II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi ve Buna Yapılan Eklèmeler Hakkında Yeni Bilgiler”, s.76.

EK 2-⁵⁴⁶

EK 2- “II. Mehmed’in 867 (1463) tarihinde Galatalılara verdiği hükümnâme-i hümayûn⁵⁴⁷

Nişân-ı hümayûn ve hükümnâme-i hümayûn enfezehu'llahu te'âlâ ilâ yevmi yüb'asûn oldur ki, şimdiki hâlde mahrûse-i Galata'da mütemekkin olanlara mezîd-i merhamet edüp işbu hükm-i cihân-ı mutâ'î virdim ve buyurdum ki; ba'de'l-yevm ulakdan ve suhreden ve doğancıdan ve sekbândan ve hisâr yapmasından ve salgundan ve cerahordan ve kürekçiliğe sürülmekden fi'l-cümle mecmû-ı avâriz ve tekâlîf-i dîvâniyyeden mu'âf ve müsellem olalar. Hiç ahad kâyinen men-kân üşendirmeye ve zahmet virmeyeler, mutâ' kılalar tahkîk bilüp itimad kılalar. Tahrîren fî evâil-i cümâde'l-âhire sene seb'a ve sittîn ve semâne-mie”

⁵⁴⁶GŞS. no. 17, s. 191/2.

⁵⁴⁷K. İlker Bulunur, “II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi ve Buna Yapılan Eklmeler Hakkında Yeni Bilgiler”, s.77.

EK 3- *Fatih Sultan Mehmed Hân Hazretleri'nin Hatt-ı Hümayunlarıyla ihsân buyurdıkları emr-i âlişândır.*

Mûcebince amel oluna her kim Hatt-ı Hümayunu Saâdet-makrunu fesh iyerse Allah'ın lanetine uğrasın.

Sebeb-i tahrir tevki-i refi, Hümayun vâsıl ve tastir belîği tebliği Hümayun ensarallahü te-alâ ila yevm-i yüb, asün oldurki ba-iznillahi te-alâ Hazreti Rasûl hürmetiyle makâmı Kostantiniyle feth ve fütüh oldukda etraf ve eknafda şamil ve krallar Asitane-i Saâdetime Elçiler dolub feth ve fütühu arz idüb bu def'a Kudüs-ü Şerîfde olan Rumların Patrik Tatyansüs nâm âhibi iruhbanlarıyla gelüb Asitane-i Saâdetime yüz sürüb ve Hazreti Rasûl-ü ekrem Hazretleri'nin Sallallahü Aleyhi ve Sellem Hazretleri'nin mübarek eliyle ve nicesiyle emkalü olan Hatt-ı Hümayunları ve Hazreti Ömer bin Hattab Hazretleri'nin Raziyallahü Te-alâ Anhü verilen Hatt-ı küfi ile ve Selatin-i maziyeden Hatt-ı Hümayunların ibraz idüb ve rica eyledi olminvalliğa Kudüs-ü Şerîf içerü ve taşrasında nâmazların ve ziyaretleri kel-evvel Rasûl-ü ekrem Sallallahü Aleyhi ve Sellem Hazretleri'nin Hazreti Ömer Radyallahü Te-alâ Anhü Hazretleri'nin ve Selatin-i maziyeden sadaka ve ihsân olunan Hatt-ı Hümayunları mûcebince zabt ve tasarruf eyleyeler. İmdi kadimden Fermân ve sadaka olanlığa içerü olan Kamame ile cemi-i nâmazgahları ve ziyaretleriyle ve Gürcü Manastırı olan mir yakub ve Kudüs-ü Şerîf taşrasında olan Manastırlar ve Kiliseler ve Hazreti İsa Aleyhisselam Hazretleri'nin doğduğu beytüllahm Kilise-yi kebiri ve Mağara ve Kilisede olan üç kuyu miftahlarıyla şimal ve kible ve ğarbi tarafından içinde olan cemi-i milleti Nasrani Kudüsü Şerîf Patrikleri yamakları bu vakf olan eşyaları bac ve harâcdan ve fakirlerden ve vesair tekalif-i örfiyyeden kadimden sdaka ve ihsân ve Fermân olunanlığa küllisinden muaf vemüsellah olmak için rica eyledikleri ecilden imdi kadimdeen Hazreti Rasûlü ekrem Sallallahü Aleyhi ve Sellem Hazretleri'nin ve Hazreti Ömer rdıyallahü anhü Hazretleri'nin ve seltin-i maziyeden sadaka ve ihsân ve Fermân olunan Hatt-ı Hümayunları mûcebince cenab-ü ceddâtım dahı sadaka ve ihsân ve Fermân-ı âlişânım olmuştur. Nusreti hak ve hükümde olan memleketler eğer deryadan ve karadan hakimül-vakt olanlar Kudüs-ü Şerîf Patriği ve Ruhbanları mezbûrlerde hiyn-i vasiyetde ve ahardan kimesneye rencide eylemeyeler ve eğer Hazreti Rasûlü ekrem Sallallahü Aleyhi ve Sellem Hazretleri'nin sadaka ve ihsân olunan mübarek pençesiyle imzalı Hatt-ı ve Hazreti Ömer Radyallahü Anhü Hazretleri'nin verdiği küfi ile Hatt-ı ve Selâtin-i maziyeden sadaka ve ihsân olunan htti Hümayunları ve hâlâ sadaka ve ihsân olunan Hatt-ı Hümayun-u Saâdetmakrun ve Fermân-ı âlişânı ile bundan sonra gelen Halifeler ve Vüzera-i izamlardan ve Ulemâdan ve Emiri örfden ve kapum kullarından vesair Ümmet-i Muhammaddan akçe için veyahut hatır için feshini murad iderlerise Allah'ın ve Hazreti Rasûlün lanetine uğrasın şöyle

*bileler Alamet-i Şerife itimat ve inkiyad kılalar tahriran fi fi evasit-i şehri
Şevvalil-mükerrem lisene isney ve sittin ve semani mieh sene 860 be-makâm-ı
Kostantiniyle...*⁵⁴⁸

---

⁵⁴⁸ BOA, A. {DVNS.KLs.d.08}, s. 9.

EK 4-*Kudüs-ü Şerîf merhûm Sultan Selim Hân tabe*

Bi-avinillahi te-alâ ve Rasûlihi Habib Kudüs-ü Şerîf Beytüllaha gelüb Saferil-hayrın yirmi beşinci gününde fethi yek olunub Rum Keferesine Patrik olan Atalya nâm Râhib cümle Râhiban ile Hatta Reâyâ ve Berâyâ gelüb itaat ve rica ve temenna kılmuşlardır kadimden vâkı' olan Kilise ve Manastıralrı ve ziyaretleri ve içerü ve taşrada kadimden ne minvalliğine zabt ve tasarruf idegelmişler ise olminvalliğa mezbûr Patrik dahı zabt ve tasarruf eyleye ve Hazreti Ömer Raziyyallahü Anhü Hazretlerinden olan Ahidnâme-i Hümayun ve Selatin-i maziyeden olan evamir-i Şerîfeleri mücebince zabt ve tasarruf eylemek için diyü buyurdumki hükm-i şerîfüm mücebince zabt ve tasarruf eyleye Kamame kapusu karşısında ve kible tarafında ... kadimi iki şamdan ve kanadillerine mahalli mezbûrde vâkı' Patrikliğe tabi gülgüle üzerinde dört kemerin aşağısı ve yukarısı ve Sedri Meryem üzerinde yedi kıt'a kemerin ziri ve balası ve Kilise-yi kebir ortası ve tarylası hatta cümle ziyaretleri ve taşrada Kamame havlusu üç Kiliseleri ve karşusuna Kilise-i miryuhna ve Patriki mehkinde olan evlerde Kilise olan evlerde olan Elini mirtağa ve sidri tami ve mir aklımyos ve mirmikail ve mir yorki ve mir yohna ve bahçe ve mir vâsil ve mir Nikola ve mir Dimitri ve Sitri Meryem ve diğer mari yohta ve diğer Kilisesi ve mir nikos Gürcü Manastırı ve mir yorki nâm Kiliseler ve Kudüs-ü Şerîf taşrasında Meryem ana kaidesi ve marsiyon ve Hazreti İsa'nın zindanın ....evi ve sahrada olan Mağaraları ve Gürcü Manastırı mesalisi ve marsimyon vee mir İlyas Manastırı ve Bahce ve zeytün ve marso Manastırı ve karye-i beyti zalama yorki ve İsa aliyhisselam doğduğu beytüllahm nâm Mağara ve ketebede vâkı' mevzı,-ı şimali ve kible taraflarında olan iki kuyunun miftahları ve etrafında olan iki kıta bahçe ve zeytünlük Mağaralıkları vesair karyelerde olan Kilise ve Manastıralrı ve Patrika tabi, olan gürci ve Habeşi ve Süryâni vesair vakf olanları ve metropolidleri ve Râhibleri ve mürd olan metropolid ve isiyos (?) ve Râhiblerin metrükatı ahz ve kabz idüb ve Kudüs-ü şerefin kuyusunda ve zemzem suda ve arab fekarında (?) ve iskelelerde ve keş etdiklerinde ve gümrükve bac vesair tekalif-i örfiyye bilkülliye muaf ve müsellemler olalar mezbûre vech-i meşrûhluğuna olan emr-i şerîfüm mücebince ahar millet müdahale ve rencide eylememek vesair milletden ve Rum Patriği olan milletden ola. Hazreti Ömer Raziyyallahü Anhü Hazretleri'nin Ahidnâme-i Hümayun ve selatin-i mazıdan olan Evamir-i Şerîfeleri mücebince ben dahı verdüm ve buyurdumki hükm-i şerîfüm mücebince badel-yevm vech-i meşrûhluğa olan emir ve Sultan olanlar yahud vüzerâ-ayı izamım ve ulemâ ve sulehadan ve kâdîlardan ve mirmiran ve mirliva ve voyvodaları ve beytülmal kassamı adamları ve subaşıları ve züama ve Erbab-ı Timâr ve müteferrika ve çavuş ve sipâhi ve yeniçeri vesair kapum kullarından her kim fesh muradları olurise olur ise Allahü Te-alâ'nın hüsnüne uğraya uğrasun diyü bu hükm-ü Hümayun-u

*mezbûrların yedlerine inha idüb Alamet-i Şerîfe itimad kılalar tahriran sene selase
ve işrûn ve tis,a miete .bbe-makâm-ı kudsü Şerî...f⁵⁴⁹*

---

⁵⁴⁹ BOA, A. {DVNS.KLs.d.08}, s. 11.

EK 5/1- *Merhûm Sultan Selim Hân Hazretleri'nin Hatt-ı Hümayunları ile..ihsân buyurdukları emr-i âlişândır.*

Emr-iŞerîfüm mücebince amel oluna feshine her kimmurad iderse Allahü Te-alâ'nın azabına ve Hazret-i Rasûl-i ikremin hüsmüne uğrasın

Kıbrıs Sancağıbeği'ne ve Kudüs-ü Şerîf Kâdisına hüküm ki:

Hâlâ Kudüs-ü Şerîfde sakin olan Rum Patriği Berkos nâm Râhib der-Saâdetime arzuhal sunub cennetmekân firdevsi aiyan merhûm ve mağfurün leh babam Sultan Selim Hân aleyhirrahmetü ver-rızvan zamân-ı Feth-i Şerîflerinde olan Patrik Atalya nâm Râhib vesair Râhiban taifesi ve reya ve reâyâ cümlesi varub merhûm babam Sultan Selim Hân aleyhirrahmetü verrızvan Hazretlerine rica dahı kıldılarki kadimden vâkı' olan Kiliseler ve Manastırlar ziyaretleri ve içeri ve taşralarda kadimdene ne minvallığa zabt ve tasarruf idegeldikleri husûsları yine olması minvallığa zabt ve tasarruf eyleyeler ve Hazreti Ömer Radyallahü Anhü Hazretlerin'den olan Ahidnâme-i Hümayun ve selatin-i maziyeden olan evamir-i Şerîfeleri mücebince merhûm babam Sultan Selim Hân Aleyirrahmetü Verrıdvan Hazretleri dahı Hatt-ı Hümayun Saâdet-makruni âlişân idüb buyurmuşlarki Kilise ve Manastırları ve ziyaretleri ve içerü ve taşralarda olan Kamame kapusu karşısında ve kible tarafında... iki şamdan ve kanadilleri ve mahalli mezbûrde vâkı' Patrikliğe tabi gölgöle üzerinde dört kemerin aşağısı ve yukarısı ve setri meryem üzerinde yedi kat'a kemerlerin zir ve balası ve Kilise ve kirası ortası ve taryası ve hatta cümle ziyaretleri ve taşra Kamame havlusu vâkı' üç Kiliseleri Killise-i miryuhna ve mir devyan üzerinde elene Kilisesi demekle maruf ve Patrik mekteb olan evlerde Kiliseyi ve iki yol üzerinde olan kemerleri ve karşusunda olan Manastır vemirnikola ve setri tabi ve mir akimons ve mir katarine ve mir Mikail Manastırı ve miryorki ve mir yohnave bahçe ve mir vâsilve mir todori ve mir Nikola ve mir Dimitri ve Setri Meryem ve diğer mir yohna ve diğer Kilise mir yağob gürciler Manastırı ve bahçeleri ve zeytünleri ve Hazreti İsa Aleyhisselam zindani ve ve miryorki nâm Kiliseler ve Kudüs-i Şerîf taşrasında Meryem ana Mağarası ve tur-i Zeytün ve Hazreti Davud ve mir selvines Kilisesi devr-i Zeytün ve Hânanın evi ve defni olan sahrada Mağaraları ve Gürciler ve mekrin Manastırı ve müsalli nâm Kilisesi ve mir Selimyün ve kataman ve mir İlyas Manastırı ve bahçe ve tarlaları ve zeytünlük ve mirsaluh Manastırı ve karyesindezala ve mir yorki ve Hazreti İsa Aleyhisslatü Vesselam doğduğu beytüllahm nâm Mağara ve kebir Kilisede vâkı' şimal ve kible tarafflarında olan iki kuyunun miftahları ve etrafında olan iki kat'a bahçe ve zeytünlüğü ve Mağaralıkları vesair karyelerde olan Kilise ve Manastırları ve patriğe tabi olan gürci ve Habeşi ve Kıbtı taifesi vesair vakf olanları ayin-i batileleriliğine nakoş ve her gice tur itdikleri ve ayinleriliğinezuhur iden nâmşalık ve devr itdiklerinde cümle milletlerde Rum Patriği ve tevabilerin....

EK 5/2- Cümlesinden mükaddem varub sonra sair millet ve eralar ve mürd olan Râhiblerin ve emtropolidlerin ve piskopoları ve kaluğanyaların metrükatları mezbûr Patrik ahz ve kabz idüb ve Kudüs-ü Şerîfin kuyusuna ve Zemzem suyu ve Arab katarında ve İskelelerde ve keşf etdiklerin ve Gümrük ve bac ve Hazine ve Kilise mermatına vaz,-ı kadim her sene Fermân olunmak ve odalar bina eylemek ve kapu ve pencere açmak veyahut kapamak ve olan eve kemer eylemek vesair kefalet-i örfiye küllisinden muaf ve müsellemler olalar min-ba'd ahar millet karışub müdahale eylemeye cümlesinden Rum Patrikleri mükaddem ve zabtında ola. Hazreti Ömer Radyallahü Te-alâ Anhü Hazretleri'nin Ahidnâme-i Hümâyunu merhûm babam Sultan Selim Hân aleyhir-rahmetü ver-rızvan Hazretleri'nin Hatt-ı Hümâyunu Saâdet-makrunları mücebince bendahı verdüm ve buyurdum ki hükm-i şerîfüm mücebince badel-yevm vech-i meşrûhluğa olan eğerki Sultan olsun Vüzera-yi izamımdan ve Ulemâ ve Sulehadan ve Mirmiran ve Mirliva ve Voyvodaları ve beytülmal ve kassam adamları ve Vakf Mütevellileri ve Subaşıları ve Züama ve Erbab-ı Timâr ve Müteferrika ve Çavuş ve Sipâhi ve Yeneçeri ve sair ehl-i örf taifesi ve kapum kullarından ve Hazreti Rasûli ekrem Sallallahü Aleyhi ve Sellem Hazretleri'nin Ümmetinden her kim Hazreti Ömer Hazretleri'nin Ahidnâme-i Hümâyunları ve merhûm babam Sultan Selim Hân aleyhirrahmetü verrızvan Hazretleri'nin Hatt-ı Hümâyunu Saâdet makrunları ve virilen Hatt-ı Hümâyunu Saâdetmakrunum fesh eylemek muradları olursa Allahü Te-alâ'nın hışmına ve azabına mesûl olalar diyü Hatt-ı Hümâyun-u Saâdetmakrunları mezbûrlerin yedlerinde inba idüb Alamet-i Şerîfe itimat kılalar tahriran fi vasit-i rebîil-evvel lisene selase ve selasine ve ve tis,a miete ve elf.be-makâm-ı edirne el-mahrûse /Rumlar evvel girsün için emir viresin.

Merhûm Sultan Murad Hân Hazretleri'nin ba-telhis veya Hatt-ı Hümâyunu âlîşân buyurdıkları emr-i alisindendir.

Kudüsü Şerîf Mollasına ve Kudüs-ü Şerîf Sancağibeği'ne ve Kudüs....zide mecdühüye hükümki.

Beytül-makdisde vâkı (silik) Kenîseden darendekan-ı Fermân-ı Hümâyun Rum camiasına ve ya bir kahi tarafından dergâh-ı mu'allâma adamlar gelüb ve arzuhal sunulub feth-i hakaniden berü ayin ve adetleriniliğinezikrolan Kamame Kilisede ve havl-i zaman ile zuhur iden...içün hersene etraf ve eknafdan gelen ermeni ve Gürcü ve firenk ve Habeşi Keferesi vesair millet-i nasara taifesi Rum Patriklerin Müracat idüb ve Kenîse-i mezbûrede aşığı ve yukeri ve mahalleri ve ve kapu önünde tilavet için ve kim devr.. ve tertibdir ve her gece buhur salmak ve nâm-ı mezbûrde teşalık yazdırmaktır. Millet-i mezbûr ve tavaif-i merkümenin cümlesinden evvel Rum Patrikanı ve Râhiban taifesin varub cümleden mükaddem beray-ihizmet ve edayı ayine mükayyed itdikden sonra mutad-ı kadimliğine sair millet ve tavayif dahi

*yollarıyla gelübtarik-i kadimeliğine anlar dahi devr ve eda-yı ayin iderler anında
hâlâzikrolunan tavayif-i muhtelifeden ermeni taifesinden...*⁵⁵⁰

---

⁵⁵⁰ BOA, A. {DVNS.KLs.d.08}, s. 13-15.

EK 6/1- *Emrîme muhâlif işeyledikleri içünhaklarından geline ve davalarının cevabları virile ve bilumum bu bâbda Hatt-ı Hümâyunu Saâdetmakrunumla şerefsudur bulan fermânı kaza ceryanım ve hükm-i hümâyunu Saâdet-makrunum mücebince gereği gibi mükayyed olub vech-i meşrûhluğuna Rum taifesine ve yazkamına mutad-ı kadim ve olageldiği Ayine muhâlif bir ferdi ve Ermeni taifesinden bir ehadi tekaddüm itdirmiyesincümle eğer ermeni ve eğer Frenk ve Gürcü ve Habeş taifesinin cümlesinden mükaddem Rum taifesine veyzkamına Kenîse-i mezbûrede vesair ziyareti lâzım olan mahallerin cümlesin eday-ı Ayin ve adet eylemelerine tekaddüm itdürüb bu Emr-i Hümâyunumun mazmün-i münîfine razı olmayub hilâf-ı emr-i Hümâyun mezbûr Rum taifesine ve yazkamına tecâvüz ve taaddî ve tevkif ve te'hîr idenleri ve memnû, olmayub inad ve muhalefetliğine hazır olanları getürdüb şer-i Şerîf veK -i münîfliğine haklarında lâzım geleni icra eylesin şöyle bilesin ve ba,dennazar bu hükm-i Hümâyunumu Rum taifesinin ayinlerin ibka idüb Alamet-i Şerîfe itimat kulasın.tahriran fi evasit-i şehri saferil-hayri ilişene erbe,a ve erbaiyn ve ve elf minel-hicretin-nebeviyyeti aleyhi efdalü. Be-makâm-ı Kostantiniyle el-mahrûse*

Merhûm Sultan Mmehmed Hân Hazretleri 'nin ba-telhis veya Hatt-ı Hümâyun-u âlişân buyurdıkları emr-i âlişândır.

Hazreti Ömer ve Ceddin Sultan Selim zamânında verilen ahidnâmeler mücebince amil ve bir dem Emeni dahl itmeye

Sabikan Şeyhül-islam olub hâlâ ber-vech-i arpalık Kudüs-ü Şerîf kazasına mutasarrıf olan Mevlana Abdurrahman edamillahü te-alâ fezailehü ve ber-vechi arpalık Kudüs-ü Şerîf Sancağına mutasarrıf olan dâme ikbalühûye hüküm ki.

Kudüs-ü Şerîfde vâkı ' Rum Keferesi Patriği ile hâlâ mahrusemde olan haraç güzar Rum Keferesi Râhibleri..Saâdetmedar ve atabe-i aliyye-i adâlet kararda hâlâ Kudüs-ü Şerîfde vâkı ' Kamame demekle meşhür Kenîse ve içinde olan nefisi ve kadimi iki şamdan ve kanadil ve mahalli mezbûrde vâkı ' patrikliğe tabi, gülgüle yerleri üzerinde dört kemerin aşağısı ve yukerısı ve Setri Meryem üzerinde yedi kıt'akemerin zir ve balası ve Kenîse-i kebir ortası ve teryesi ile cümle ziyaretleri ve taşrada Kamame havlusı ve üç Kenîseleri ve karşusuna Kenîse-yi mir luha ve tarik-i menasda oldukları evlerdeki Kenîse-i elene dimekle maruf ve mürtefi ve setri tabi ve mir akimons ve mirmikail ve mir yorki ve mir yu Hâнна ve bağçe ve mer vâsil ve mer nefiyesi ve mer Dimitri..medrim ve diğer buhna ve diğer Kenîsesi ve Gürcü ve Manastırı ve mer yokob ve meryoki nâm Kenîse ve Kudüs-ü Şerîf taşrasında Meryem ana Mağarası ve mer siyon ve Hazreti İsa'nın zindanı ve Hânanın evi ve sahrada olan Mağaraları ve diğer yorki Manastırı müsallisi ve mer simon ve mer İlyas Manastırı ve bağçe ve zeytün ve mer save Manastırı ve karye-i beytde zalaman yorki ve mevlidi Hazreti ise ala nebiyyina ve Aleyhisselamki beytüllahm demekle

maruf Mağara ve Kenîsede vâkı 'mevzi-i şimal ve kible tarafında olan iki kkapunun miiftahları ve etrafında olan iki kıt'abahçe ve zeytünlüğü ve mafaraları vesair karyelerde olan Kenîse ve Manastırları ve mezbûr patriğe tabi, olan Gürcü...⁵⁵¹

---

⁵⁵¹BOA, A. {DVNS.KLs.d.08}, s. 19.

EK 6/2- *Ve Habeş ve Süryâni ve Kıbtî taifelerinin... ve vakıfları Hazreti Ömer Radyallahü Anhü Medine-i mezbûreyi feth itdikde Rum Keferesi ve Patrikliği ellerinde ve tasarruflarında olması için Hatt-ı küfi ile ahidnâmeleri olduğundan ğayri Selatin-i maziyyeden ecdad izamım Sultan Selim ve Sultan Süleyman Hân tabe serrahüma dahızikrolan Kamame nâm Kiliseyi ve balada mestür olan ziyaretkahları ve Rum taifesine tabi olan Gürcü ve Habeşi ve Süryâni ve kubtî taifelerini Rum Keferesi Patriklerini ellerinde ibka idüb ermeni karnek ve milel-i saireden bir ferde dahl ve taarruz eylemeyüb Hazreti Ömer Radyallahü Te-alâ Anhü verdiği ahitnâmeye ittibaan tutub ve meşrüh şurut ve kuyudu müştemil ve envâ'-i şedid ve teşdidi mütezammin Hatt-ı Şerîf Saâdetleri ile Ahidnâme-i Hümayunu ihsân ve erzani buyurub fermânı firdevsi âlişân ceddîm merhûm ve mağfurün leh Sultan Ahmed Hân dahı mükarrar idüb vech-i meşrühluğuna Ahidnâme-i Hümayunu erzani kılub bu üslüblüğe mükayyed iken bundan akdem Ermeni Keferesi taifesi hilâf-ı vâki' inha ile bir hüccet peyda ve mücebince emir ibraz idüb varub mahalli mezbûrde bunlara mahsus ve müayyan olan mevazı ve emakini tasarruf ve kabz eyleyüb merhûm ve mağfurün leh Cennet mekân firdevsi aşiyân ammim pezirgüzarım Sultan Murad Hân tabe serrahü zamânında husûs-i mezbûr paye-i şerir arz ve telhis ve Ermeniler ile mürâfi-i şer-i şerîf olduklarında zikr olunan mevazı-ı dide Rum Keferesi Patrikleri tasarruflarında olduğu sabit ve zahir olmağla Ermeni Keferesinin alaka ve medhali olmadığı nümayan ve bahir olmağın mürâfaadan Rum taifesine hüccet-i şeriyye ve mücib-i Hatt-ı Hümayunlarıyla mutedül-hükkam-i şerîflerine her sene vade baha bin gurus verilmekliğine kavi temessükler verülüb men, olmuşlar iken memnû, olmayub hab-i şirret itmeleriyle zikr olunan Habeş taifesi ..kadar ve ziyaretgahları bize merkumdur diyü hilâf ile aldıkları emri yine ibraz idüb divan-ı Hümayun vüzera-i izamım ve Kâdî askerlerim huzurlarında Ermeni taifesi tekrar mürâfaa ve tarafeynin. Temessükatlarına nazar olduğda zikr olunan Habeşi ve Kıbtî taifesi ve ziyaretgahları Rum taifesine baki olub Ermeni taifesinin dava ve nizağları mahz-ı şirret olduğu bahir olmağın Rum taifesinin ellerinde olan mütaaddîd Ahidnâme-i Hümayun velhükkamı şerîfe mücebince Rumu taifesine hükm ile cevap verildikde rikab-i Hümayunu Saâdet makrünüma arz ve telhis olduğda Habeşi taifesi ve ziyaretgahları olan mevazı,-i mütaaddîde ve tevabi, ve levahiki ve eşya-yı lâzimesi ve iki kuyunun miiftahları ile ellerinde olan Ahidnâme-i Hümayun mücebince kadimden zabt ve tasarruf idegeldikleri üzere Rum Keferesinin tasarruflarında olub min-ba'd Ermeni Keferesi ve milel-i şetta taraflarından ber-vechile medhal ve muaraza olunmamak bâbında Hatt-ı Hümayun-u sedetmakrunumla Fermân-ı âlişân sadır olmuşdur buyurdum ki vusul bulduk da bu bâbda sadır olan Hatt-ı Hümayunu sedetmakrunum ve emr-i şerîf-i âlişânım mücebince amel idüb dahı medine-i mezbûrede vâki' Kamame nâm Kilisede zikr olunan mevâki,-i madüdede ve emakin-i mahdüdede...*

EK 6/3- *Ve Manastır ve ziyaretgahlrında ve Gürci ve Habeşi ve Süryâni taifelerine cümle tevabi, ve levahiki ve eşyayı lâzimesiyle vakıflarına Hazret Ömer Radyallahü Te-alâ Anhö zamân-ı Şerîflerinde verdiği ahidnâme ve ümerâ ve izamım ve Cennet mekân babam Sultan İbrahim Hân edamillahü te-alâ berahinehünün verdikleri munfasıl ve meşrüh ahidnâme ve ahkam-ı Şerîfeliğine Habeş taifesi ve kıbtı ve Rum Keferesi ve Patriklerine ymak olub derbarıgah ve vakıfları tasarrufunda olub min-ba'd Ermeni taifesine dahl ve taruz itdirmeyüb bundan sonra ermeni Keferesi taifesinin bu bâbda dava ve nizağları istima, olmayub Hatt-ı Hümâyunu Saâdet makrunumla sadır olan emr-i Şerîfümi görenler amil idüb fennanı bakide olan ve hükkamdan bir ferd hilafına cevaz göstermekden bu bâbda ihtiraz eyleyeler şöyle bileler Alamet-i Şerîfe itimat kılalar tahriran fi evahir-i rebül-ahir lisene seb,a ve sebiyn ve elf.be-makâm-ı Kostantiniyle*

Merhûm Sultan Mehmed Hân Hazretleri'nin ihsân buyurdıkları emr-u âlişândır.

Sabikan şeyhülislam olub ber vech-i arpalık Kudüs-ü Şerîf kazasına mutasarrıf olan Mevlana Abdurrahman edamillahü te-alâ fezailehü ve ber-vechi arpalık Kudüs-ü Şerîf sancağına olan dâme ikbalühüye hükümki.

Kudüs-ü Şerîfde vâkı' Rum Keferesi Patriği olan başa boş nâm Râhibler Orduyu Hümâyunma arzuhal sunub Rum Keferesinin Kudüs-ü Şerîfde vâkı' Ermeni taifesiyle ma-beyinlerinde münazaat-i kesire olmağla bundan akdem Divan-ı Hümâyunuma ihzar olunub vüzera-i izamım ve kâdî-yı kiram huzurlarında mürafa,a olub Rum Keferesinin ellerinde olan Hazreti Rasûlü Ekrem Sallallahü te-alâ Aleyhi ve Sellem Fermân-ı Şerîflerine ve Hazreti Ömer Radyallahü Te-alâ Anhöniün Hatt-ı latiflerine ve merhûmün ve mağfurün lehüm Sultan Selim ve Sultan Süleyman ve Sultan Murad vesair emcad-i izamım esarallahü te-alâ berahinenin zamanı sedeti iktiranlarında verilen Hatt-ı Hümâyunu sedetmakruna nazar olunub vâkı' hal paye-i serir-i serir-i alada telhis olundukda kadimül-eyyamdan olageldikliğine Rum Keferesi ibka ve takarrür kılınub htı Hümâyunu Saâdetmakrunum sadır olub ve mücibi emr-i şerîfüm mübaşir tayin olunub ve canib-i şer-i Şerîfden hucceti müstediye verilüb Kudüs-ü Şerîfe vardıkda Hatt-ı Hümâyunu Saâdetmakrunum ve emr-i şerîfi vacibal-etbaum ve hüccet-i şer,iyye ve temessukat-ı İsaire mücebince Ermeni taifesi bi-vechin nizağ ve müdahale eyledikleri Manastırları ve ziyaretgahları üslüb-ü sabıklığa gerü Rum Keferesine hükm ve teslim ve Ermeni taifesi müdahale ve murazadan men, ve temessukatları sicilli mahfıza kayd olunub cümle zabt ve tasarruf itdikden sonra Ermeni taifesi memnû, olmayub Gazze sancağına mutasarrıf olan Hüseyin dame ikbalühüye istinad etmekle Hatt-ı Hümâyun-u sedetmakrun ve emr-i şerîfüme ve hüccet-işer,iye ve temessukat-ısaireye ve kadimden olügelene muhâlif cebran ve kahran mezbûr Gürci Manastırı ve bahçe ve tevabii ve beytüllahamdan..vakfi olan odaları ve önünde bahçeyi ellerinden alub Ermeni

*taifesi zabt eyleyüb ğadr ve taaddî ve tecâvüz eyledüğün bildirüb Hatt-ı
Hümâyunu.*⁵⁵²

---

⁵⁵²BOA, A. {DVNS.KLs.d.08}, s. 19-23.

EK 7- Merhûm Sultan İbrahim Hân Hazretleri'nin Hatt-ı Hümâyunlarıyla...
ihsân buyurdıkları emr-i âlîşandır.

Emrîm üzere amel oluna.

Kudüsü Şerîf Kâdisına ve Kudüs-ü Şerîf Sancığına hüküm ki:

Kudüs-ü Şerîfde vâkı' Kamame demekle maruf Kenîse ...kible tarafında olan mutad-ı kadimi Rum Keferesine mahsus iken iki kıt'a Şamdan ve Mumlar ve Kandiller ve yine mahalli mezbûrde vâkı' Patrikliğe tabi, gölgele üzerinde dört kemerin aşağısı ve yukarısı ve sedr-i Meryem üzerinde yedi kıt'akemerler zir ve balası ile Hazreti İsa Aleyhisselem doğduğu beytüllahm nâm Mağara ve Kenîsede vâkı' mevzı-ı şimal ve kible taraflarınada olan iki Kuyunun Mifthları ve içinde olan Şamdan ve Kanadil ve etrafında olan iki kıt'aBahçe kadimül-eyyamdan berü Rumu Keferesinin ayin-i batıllarılığına mükayyed Hâneleri olub taife-i mezbûreye Patrik olanlar zabt idegelmişler iken Efrenc taifesi sonrdan hile idüb hakimül-vilayet ollanlar ile yekdil olub bu tarikla zikr olunan mevâki,i cümle tevabi ve levahiki ile teğallüben zabt idüb Rum Kefere Re'âyâsının perakende ve perişan olmasına bais oldukları mesmü,ü Hümâyunuma ilka olmakla tarafeynin Râhibleri Asitane-i sa,âdetime gönderdilib sabik Şeyhülislam olan müteveffa Yahya ve vüzera-i izamım ve Kâdiaskerler huzurlarında dikkat ve ihtimam ile teftiş ve tefahhus olundukda zikr olunan mevkileri ve iki Kuyunun miftahları zabtı Sahabe-i kiramdan emîru'l-müminin Raziyallahü Te-alâ Anhü zamânında ve Selâtin-i maziye zamânlarından berü Rum Keferesi taifesine mahsus olduğuna ellerinde mutemed ve ma'mülün-bih temessukat-ı kaviyeleri olub Efrenc taifesinin bir vecihle alakaları olmadığı zahir olmağın ellerinde olan ma,mülün bih temessukatları mücebince kadimden olageldiğiliğine Rum Keferesi taifesinin Patrik olanlara mahsus tasarruf etdikleri bahçe ve Zeytün vesair eşcar-ı müsmire ve arazinin aşar-i şer,iyyesinden merhûm ve mağfurün leh babam Sultan Ahmed Hân aleyirrahmetü verrıdvan mahrûse-i İstanbul'da bina eylediği İmâret-i âmireleri ve sarfiçün her sene canib-i vakfa bin guruş verüb ziyâde ve noksan olmamaklıgazikrolunan mevazı, ve tevabii kadime ve eşya-yı lâzimesiyle zikr olunan iki Kuyunun Miftahları Rum Keferesi taifesinin Râhibi olan (boş) nâm Râhibe ve fima-ba,d dahı taife-i mezbûreye Patrik olanlara zabt ve tasarruf itdirilüb Efrenc taifesinden ve ğayri Kefereden birizikrolunan iki Kuyudan Ayin-i batıllarılığa ziyaret etmek eylediklerinde Rum taifesine tefrik olanların izin ve rızalarıyla ziyaret idüb zikr olunan mevzılar tevabi ve levahiki ile ve eşya-yı lâzimesi ve zikr olunan iki Kuyunun Miftahları Rum Keferesi taifesi Patriklerinin ellerinden alınmayub bundan sonra eğer hükkam-ı vilayet vesair nas tarafından bir ferd bir vecihle müdahale ve muaraza itmeyüb ve itdirilmeyüb bu hüküm-ü Hümâyunun hilâfına rıza ve cevz gösterilmemek bâbında merhûm ve mağfurün leh karındaşım Sultan Murad Hân tabe serrahü zamânında Hatt-ı Hümâyun-u Saâdetmakrun ile manüin emr-i şerîf verilmekle hâlâ cülüs-ü Hümâyun-u sedetmakrunum vâkı' olmağla ol tecdid olunub ve mücebince amel olunmak bâbında

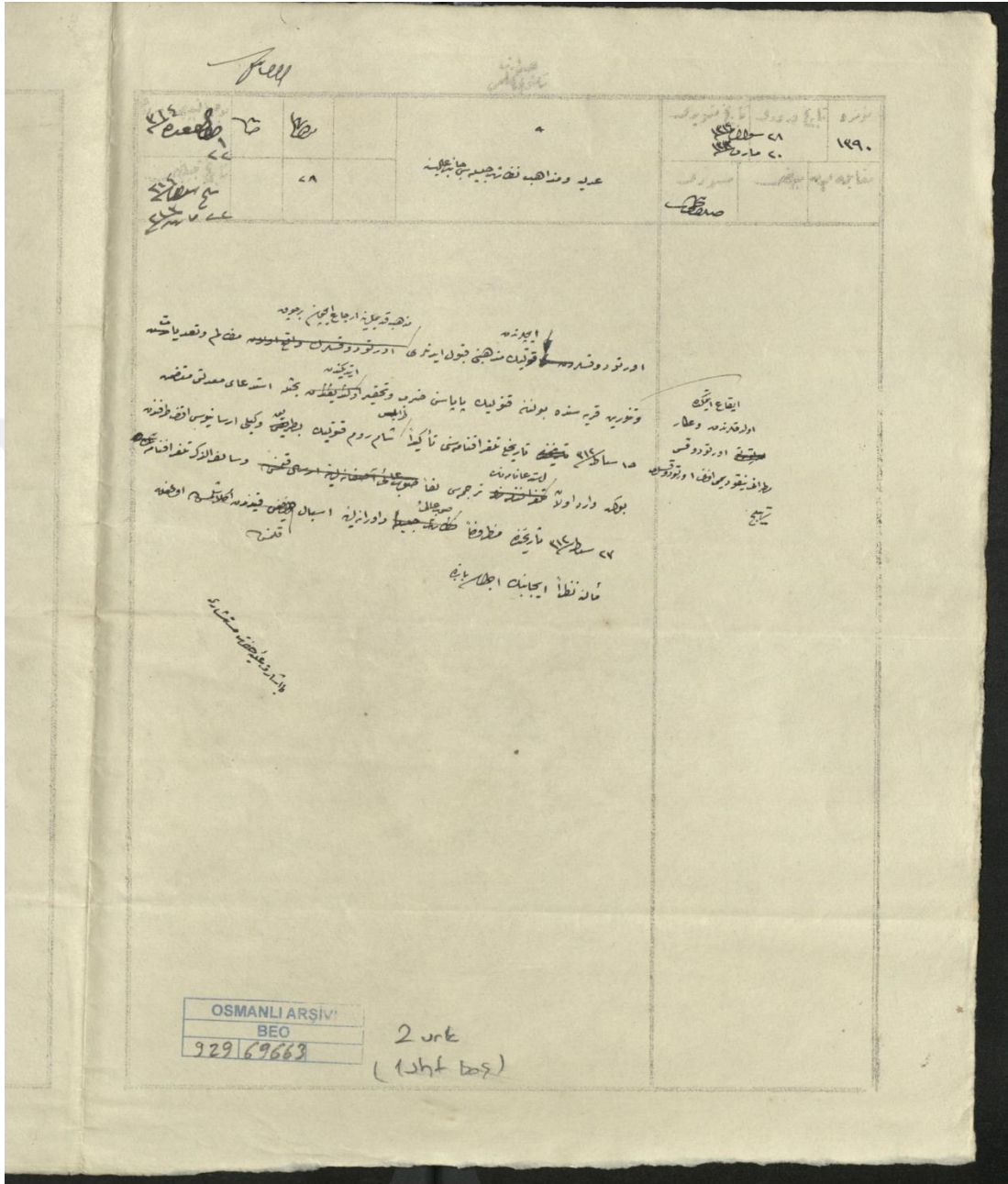
fermân-ı âlişânım sadır olmuştur buyurdumki (boş) vusul bulduk da vech-i meşrûhluğuna bu bâbda mukaddema ve hâlâ sadır olan Fermân-ı Sâadet makrunluğa amil idesiz dahı zikr olan husûsları kadimi tevabi,ve levahiki ve eşya-yı lâzimesiyle zikr olunan iki Kuyunun Miftahlarını Rum taifesinin Patriği olanlara mahsus tasarruf itdirilmeleri bahçe ve Zeytün vesair eşcar-ı müsmire ve arazinini aşar-ı şeriyye mükabelesinde babam merhûm müşârün-ileyhin zikr olunan İmaret-i âmireleri masrafi için her sene canib-i vakfa..⁵⁵³

---

⁵⁵³ BOA, A(DVNS.KLS.d.08), s. 29.

BEO.000929.069663.001

⁵⁵⁵Ortodoksların içinden katolik mezhebini kabul edenleri mezheb-i kadimelerini irca için birçok mezalim ika etmekte olduklarından, Akkar Ortodoks Matramı Nikadimi'nin ortodoksları teheyhüle Tenorin karyesindeki Katolik papazını darbettirdiğinden istida-yı madeleti havi arzuhal, (Adliye ve Mezahib). BAO, BEO, 929/ 69663.

شامه دوم بطریق طریقه بودیم و در اوله روی العیاض رکافه ده خرج بزرگ تر رسید

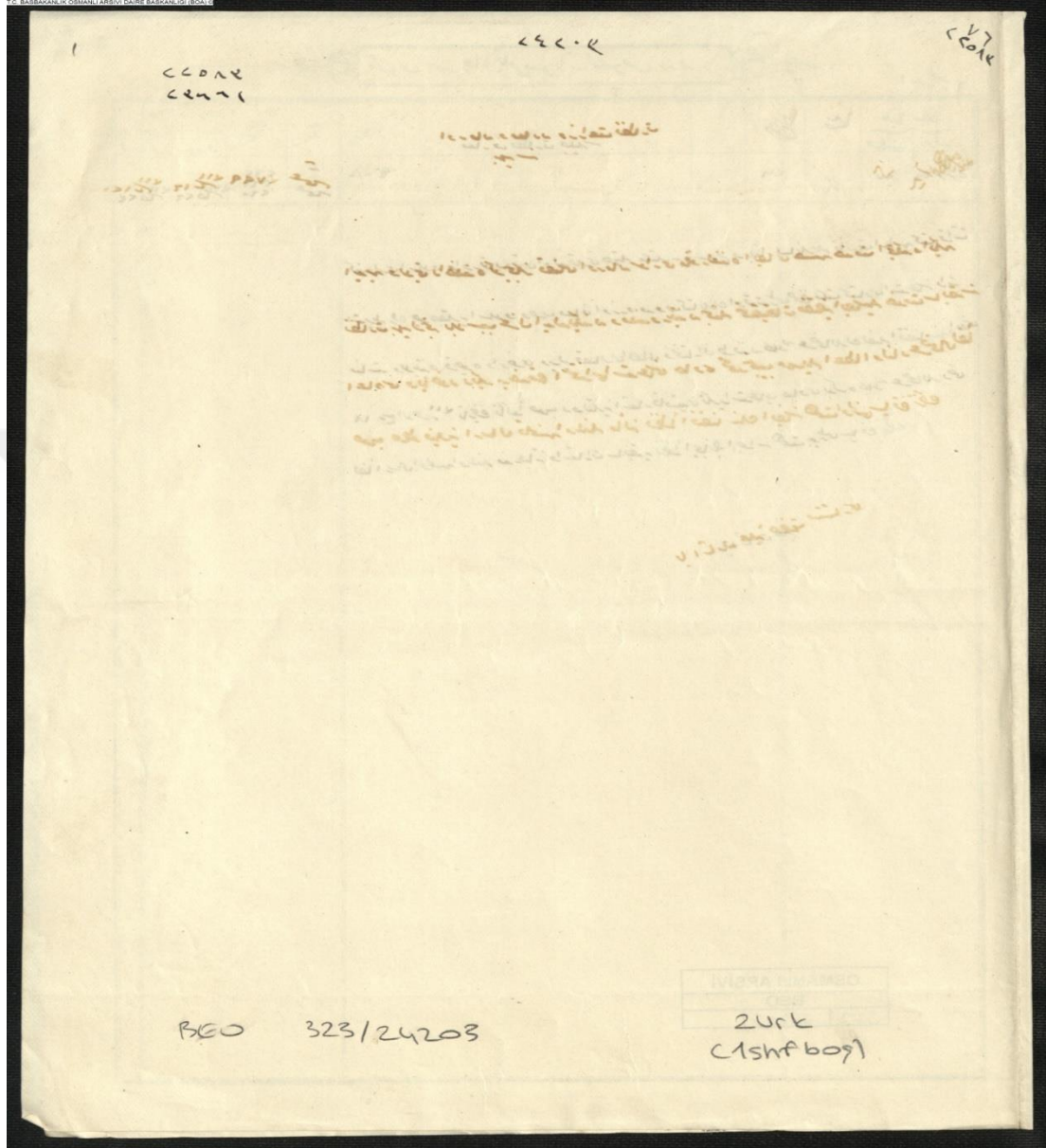
(1256)

اقلیم شامه اوله دوم بطریق اوله قانقده بازاری دوم رعایای انواع تعطیلات اید قانقده مذهبه الحاق
انجکده اوله قانقده شکایت و دوم لیسری و بازاری حقدن استغای حمایت یتیم اکفیریه و ارمیه مصر فید
کوریسک وک مورخایه جوایده دولت علیه بکوبه سزک استعانه مؤلفه در زمانه و بر و با یکی کون
قانقده شاقض الحنا دیکه فرمانه اصدا ایدر و صحنک دوچار عسرت اولقمه ایدر کوزه حاکم هان
قانقده فرانسه استاد و انجا ایسکری سلاله سزدهی روسیله مراجعت ایتک قضیه توقف ایدر و تحق
بو طریقه مستحق اوله بلورس و بندگی راهت ایدرم نیر به افتخار ایدرم بیضا ایدر ایدر ایدر و هندی
اتعاب ایدر عام و بوقلمون صحنه قانقده فرانسه قونسلری دنی هر کوبه بی تعجیز ده خاک دیکه دیکه دیکه

HAT 697/33656-A

HAT. 0697

⁵⁵⁶Şam havalisi Rum Patriği'nin, Katolik papazların Rumları kandırarak kendi mezheblerine sokmakta olduklarına dair şikâyeti a.g.y.tt. BOA, HAT, 0697/33656.

BEO.000323.024203.001

⁵⁵⁷Kendileri Slav ve Ortodoks oldukları cihetle mekteplerinde Rum ve Bulgar lisanlarıyla te'lif edilmiş kitaplar kıraat ettirilmeyerek çocuklarına Slav ve Sırp lisanı üzerine müdevven kitablarn tedrisine ruhsat itası hakkında Manastır'da kain Kırçova, Ohri ve Pirlepe ahalişi tarafından gelen istidaya nazaran iktizası ifası (Maarif ; 22583). BOA, BEO, 323/ 24203.

EK 13-

Bismillâh

Benim vezirim.

Padişâhım.

Salb ve siyâset olunan papaslardan mâ'adâ millet-i rumdan bu fesadda medhali olan sairleri dahi güzelce tecessüs olunarak siyâset olunub madde-i fesada vâkıf olmaya esnaf ve 'aceze makûlelerine dahi alışverişlerine meşğul olmaları için yine meclis-i şurada müzakere olunarak bir sûret verilmek iktiza ider mi bunun tabi'atiyle madde tastir oluncaya dek halim üzere terk olunmakmı lâzım gelür ifade eylesin.

Şevketlû, kerametlû, mehabbetlû, kudretlû, veliyyû nimetim efendim.

Muktaza-yı irâde-i seniyye-i şâhâneleri üzere rum milletinin bil-intihab inha eyledikleri İsparta ve Antalya metropolidi ekinos nâm rahib rum patriği nasb olunarak iktiza iden hil, ati iksa ve bermutad patrikhaneye isra olunmuş ve sabiki olub bostancı başı mahbesinde olan hain dahi derhal patrikhane pişkâhına gönderilüb salg ve yaftası vaz, itdirilmiş ve bundan başka yine ağayı muma-ileyh kullarının habsinde olub milletin söz sahiblerinden ve kazıyye-i fesadda medhalleri olduğu tahkik olunan.. metropolidi mahmud paşanın aşağısındaki parmak kapuda ve iznikid metropolidi parmak kapuda ve kuşadası metropolidi dahi balık pazarında salg idilerek yaftaları vaz olunmuş olduğu mühat-ü ilm-i alileri buyruldukda emr-ü ferman şevketlû, kerametlû, mehabbetlû, kudretlû, veliyyû nimetim efendim, padişâhım hazretlerindir.⁵⁵⁹

---

⁵⁵⁹BOA, HAT, 295/17530.

EK 14- Osmanlı Devleti'nde 1453-1902 Yılları Arasındaki Rum Patriklerin Listesi⁵⁶⁰

II. Yenadios	1454-1456	
II. İzidoros	1456-1463	
I. Sofronyos	1463-1464	
I. Yosif	1464-1466	
II. Markos	1466-1467	
I. Diyonisyos	1467-1472	
Simeon	1472-1475	
I. Rafail	1475-1476	
III. Maksimos	1476-1482	
Simeon	1482-1486	İkinci defa
II. Nifon	1486-1488	
I. Diyonisyos	1488-1491	İkinci defa
IV. Maksimos	1491-1497	
II. Nifon	1497-1499	İkinci veya üçüncü defa
I. Yuakim	1499-1502	
II. Nifon	1502	Dördüncü defa
I. Pahomyos	1503-1504	
I. Yuakim	1504-1505	İkinci defa
I. Pahomyos	1505-1514	İkinci defa
I. Theoliptos	1514-1520	
I. Yeremiyos	1520-1522	
I. Yoanikiyos	1523 yahut 24	
I. Yeremiyos	1523 yahut 24-1537	İkinci defa
II. Diyonisyos	1537	
I. Yeremiyos	1537-1545	Üçüncü defa
II. Diyonisyos	1545-1555	İkinci defa
II. Uuosif	1555-1565	
II. Mitrofani	1565-1572	
II. Yeremios	1572-1579	
III. Mitrofani	1579-1580	İkinci defa
II. Yeremiyos	1580-1584	
II. Pahomyos	1584-1585	
II. Theoliptos	1585-1586	
II. Yeremiyos	1586-1595	
III. Mitrofani	1579-1580	İkinci defa
II. Yeremiyos	1580-1584	
II. Pahomyos	1584-1585	
II. Theoliptos	1585-1586	
II. Yeremiyos	1586-1595	
II. Matiyos	1595	

⁵⁶⁰ Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 129-130.

I. Gavriil	1596	
I. Theofani	1596-1597	
II. Matiyos	1598-1602	İkinci defa
II. Theofitos	1602-1603	
II. Rafail	1603-1607	
II. Theofitos	1607-1612	İkinci defa
I. Kirilos	1612	
II. Timotfeos	1612-1621	
I. Kirilos	1621-1623	İkinci defa
IV. Grigorios	1623	
II. Entimos	1623	
I. Kirilos	1623-1630	Üçüncü defa
Isak	1630	
I. Kirilos	1630-1634	Dördüncü defa
II. Kirilos	1634	
III. Athanasyos	1634	
I. Kirilos	1634-1635	Beşinci defa
II. Kirilos	1635-1636	İkinci defa
III. Theofitos	1636-1637	
I. Kirilos	1637-1638	Altıncı defa
II. Kirilos	1638-1639	Üçüncü defa
I. Bartinyos	1639-1644	
II. Yoanikiyos	1646-1648	
II. Bartinyos	1648-1651	İkinci defa
II. Yoanikiyos	1651-1652	İkinci defa
III. Kirilos	1652	
III. Athanasyos	1652	İkinci defa
I. Vasilyos	1652-1653	
II. Yoanikiyos	1655-1656	Dördüncü defa
III. Bartinyos	1656-1657	
II. Gavriil	1657	
II. Theofani	1657	
IV. Bartinyos	1657-1662	
III. Diyonisyos	1662-1665	
IV. Bartinyos	1665-1667	İkinci defa
II.	1667	
III. Theodisyos	1668-1671	
IV. Bartinyos	1671	Üçüncü defa
IV. Diyonisyos	1671-1673	
II. Yerasimos	1673-1675	
IV. Bartinyos	1675-1676	Dördüncü defa
IV. Diyonisyos	1676-1679	İkinci defa
IV. Athanasyos	1679	
Yakovas	1679-1682	
IV. Diyonisyos	1682-1684	Üçüncü defa
Yakovas	1685-1686	İkinci defa

IV. Diyonisyos	1686-1687	Dördüncü defa
Yakovas	1687-1688	Üçüncü defa
II. Kalinikos	1688	
IV. Niyofitos	1688-1689	
II. Kalinikos	1689-1693	İkinci defa
IV. Diyonisyos	1693 yahut 94	Beşinci defa
II. Kalinikos	1694-1702	Üçüncü defa
III. Gavriil	1702-1707	
V. Niyofitos	1707	
Kipriyanos	1707-1709	
V. Athanasyos	1709-1711	
IV. Kirilos	1711-1713	
Kipriyanos	1713-1714	İkinci defa
III. Kozma	1714-1716	
III. Yeremiyos	1726	
III. Kalinikos	1716-1726	
II. Bayisiyos	1726-1733	
III. Yeremiyos	1733	İkinci defa
I. Serafim	1733-1734	
VI. Neofitos	1734-1740	
II. Bayisiyos	1740-1743	İkinci defa
VI. Neofitos	1743-1744	İkinci defa
II. Bayisiyos	1744-1748	Üçüncü defa
V. Kirilos	1748-1751	
V. Bayisiyos	1751-1752	Dördüncü defa
V. Kirilos	1752-1757	İkinci defa
IV. Kalinikos	1757	
II. Serafim	1757-1761	
III. Yuanikiyos	1761-1763	
Samuil	1763-1768	
II. Meletiyos	1768-1769	
II. Theodosiyos	1769-1773	
Samuil	1773-1774	İkinci defa
II. Sofroniyos	1774-1780	
IV. Gavriil	1780-1785	
VII. Neofitos	1789-1794	
III. Yerasimos	1794-1797	
V. Grigoriyos	1797-1798	
VII. Neofitos	1798-1801	İkinci defa
V. Kalinikos	1801-1806	
V. Grigoriyos	1806-1808	İkinci defa
V. Kalinikos	1808-1809	İkinci defa
IV. Yeremiyos	1809-1813	
VI. Kirilos	1813-1818	
V. Grigoriyos	1818-1821	Üçüncü defa
II. Evyeniyos	1821-1822	

III. Entimos	1822-1824	
Hrisantos	1824-1826	
Agathangelos	1826-1830	
I. Kostantiniyos	1830-1834	
II. Kostantiniyos	1834-1835	
VI. Grigoriyos	1835-1840	
IV. Entimos	1840-1841	
V. Entimos	1841-1842	
IV. Yermanos	1842-1845	
III. Meletiyos	1845	
VI. Entimos	1845-1848	
IV. Entimos	1848-1852	İkinci defa
IV. Yermanos	1852-1853	İkinci defa
VI. Entimos	1853-1855	İkinci defa
VII. Kirilos	1855-1860	
II. Yoakim	1860-1863	
III. Safroniyos	1863-1866	
VI. Grigoriyos	1867-1871	İkinci defa
VI. Entimos	1871-1873	Üçüncü defa
II. Yoakim	1873-1878	İkinci defa
III. Yoakim	1878-1884	
IV. Yoakim	1884-1886	
V. Diyonisiyos	1886-1891	
VIII. Neofitos	1891-1894	
VII. Entimos	1895-1897	
V. Kostantiniyos	1897-1901	
III. Yoakim	1901	İkinci defa

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Nejla DAĞDELEN
Doğum Yeri ve Tarihi	Diyadin/1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	Cumhuriyet Anadolu Lisesi
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	MEB
İletişim	
E-posta Adresi	Nejla.ebru.199@gmail.com
Yüksek Lisans Mezuniyet Tarihi	
29/06/2018	